

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

GELİR GETİRİCİ PROJE DESTEKLERİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ANALİZİ

UZMANLIK TEZİ

Zübeyde KARAGÖZ

ANKARA
NİSAN 2014

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

GELİR GETİRİCİ PROJE DESTEKLERİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ANALİZİ

UZMANLIK TEZİ

Zübeyde KARAGÖZ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Emel MEMİŞ

ANKARA
NİSAN 2014

ONAY

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne,

Bu çalışma, Yeterlilik Sınav Kurulu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlığı Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

.....
Başkan:

Üye

Üye

Üye

Üye

ONAY

.../.../2014

Kadının Statüsü Genel Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma kapsamında; yoğun temposuna rağmen tez danıŐmanlıęımı kabul ederek bana zaman ayıran ve değerli gürüŐleri ile beni yönlendiren Yrd. Doç. Dr. Emel MEMİŞ'e, gürüŐmeleri yapmama imkân sağlayan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yetkililerine, benimle tecrübelerini paylaŐan fayda sahiplerine, kurum yöneticilerime, çalışma arkadaşlarıma, aileme,

Ve tezin başlangıcından bitimine kadar yanımda olan ve beni destekleyen sevgili eşim M. Mustafa KARAGÖZ'e teŐekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sonucu kadınlar ve kız çocukları eğitim, çalışma yaşamı, siyaset gibi toplumsal yaşamın temel alanlarında erkeklere göre daha az yer almakta olup şiddet ve yoksulluğa daha fazla maruz kalmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara yerleştirilmesi stratejisi bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın temel yoludur. Söz konusu stratejinin araçlarından biri Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme uygulamalarıdır.

Bu çalışmada, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme kavramı tanımlanmış, ulusal ve uluslararası gelişmeler ile dünyadan iyi uygulama örneklerine yer verilmiştir. Yapılan araştırmaya ilişkin sonuçlar kullanılarak toplumsal cinsiyet temelli bir analiz gerçekleştirilmiş, kadınlar ve erkeklerin mevcut bir politikadan nasıl etkilendiklerine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme analizleri için uygulanabilecek araçlardan biri ise 'Faydalanıcı Değerlendirmesi'dir. Faydalanıcı Değerlendirmesi yapabilmek amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yürütülen Gelir Getirici Proje desteklerinden yararlanmış 21 fayda sahibi ile derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve görüşme yapılan fayda sahipleri, amaçlı örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

Yapılan çalışma ile kadın yoksulluğu ile mücadelede Gelir Getirici Proje desteklerinin beklenen düzeyde etkin bir politika olmadığı; ancak söz konusu projelerin kadınların güçlenmelerine katkı sağladığı görülmüş, bununla birlikte toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme stratejileri ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren alanlarda eşitsizliklerin azaltılabileceği ve politikaların etkinliğinin artırılabilceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Faydalanıcı Değerlendirmesi

ABSTRACT

Women and girls take part in key areas of social life such as education, working life, politics less than men and boys and they are more exposed to violence and poverty as a result of gender inequality. Gender mainstreaming is the main way to eliminate these inequalities. One of the tools of gender mainstreaming is gender budgeting practices.

In this study, the concept of gender budgeting was defined and national and international developments with best practices from around the world were presented. A gender based analyse was made using the result of the research and evaluations were made as to how men and women were affected by the existing policies. One of the applicable tools of gender budgeting is ‘beneficiary assessment’. Indepth interviews have been conducted with 21 beneficiaries who benefited from the Income Generating Projects that are implemented by Social Assistance and Solidarity Foundations. Qualitative research methods were used and beneficiaries who were interviewed were chosen using the purposive sampling method.

As a result of this study, it is understood that Income Generating Project support mechanisms are not an effective policy in struggling with women’s poverty, however they contribute to women's empowerment. In addition, it has also been concluded that gender budgeting strategies can reduce inequalities and increase the effectiveness of policies.

Key Words: Gender, Gender Budgeting, Beneficiary Assessment

İÇİNDEKİLER

ONAY	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GRAFİKLER	xiii
TABLolar	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. KADIN VE YOKSULLUK.....	4
1.1 Yoksulluk Kavramı ve Tanımı.....	4
1.2 Kadın Yoksulluğu	8
1.2.1 Yapabilirlikler/Kapasite Yaklaşımı	14
1.3 Yoksulluğu Ölçmek Amacıyla Kullanılan Endeksler	22
1.3.1 Mutlak Yoksulluk Endeksleri.....	22
1.3.2 Bileşik Yoksulluk Göstergeleri	23
1.3.2.1 İnsani Gelişme Endeksi.....	24
1.3.2.2 Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi	25
1.3.2.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	25
1.3.2.4 Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi.....	26
1.4 Türkiye’de Mevcut Durum	28
1.4.1 Türkiye’de Yoksulluk.....	33
1.4.1.1 Çok Amaçlı Toplum Merkezleri	39
1.4.1.2 Sosyal Destek Programı	42
1.4.1.3 Mikrokredi	45
1.4.1.4 Gelir Getirici Projeler.....	46

İKİNCİ BÖLÜM.....	55
2. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME: TANIM, GELİŞMELER VE UYGULAMALAR	55
2.1 TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KAVRAMI VE TANIMI	55
2.1.1 Cinsiyet.....	55
2.1.2 Toplumsal Cinsiyet.....	55
2.1.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması	59
2.1.4 Bütçe.....	63
2.1.5 Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme	66
2.2 TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER	79
2.2.1 Uluslararası Gelişmeler	79
2.2.1.1 Birleşmiş Milletler	80
2.2.1.2 Avrupa Birliği	88
2.2.1.3 Avrupa Konseyi	89
2.2.1.4 Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi	90
2.2.2 Ulusal Gelişmeler	91
2.3 YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN ROLÜ.....	97
2.4 TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME UYGULAMALARI.....	102
2.4.1 Şartlı Nakit Transferi.....	102
2.4.2 Kadın Dostu Kentler Projesi.....	107
2.4.3 Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı-Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Programı	111
2.5 DİĞER ÜLKELERDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	113
2.5.1 Almanya	113
2.5.2 Avustralya	116
2.5.3 Avusturya	120
2.5.4 Fas	123
2.5.5 Makedonya Cumhuriyeti	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	131
3. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME FAYDALANICI DEĞERLENDİRMESİ: GELİR GETİRİCİ PROJE FAYDA SAHİPLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELERE İLİŞKİN ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI.....	131
3.1 Araştırmanın Tasarımı ve Metodolojisi	131
3.2 Araştırmanın Sonuçları	134
3.2.1 Fayda Sahiplerinin Önerileri	172
3.2.2 Vakıf Yetkililerinin Önerileri	176
3.3 Genel Değerlendirme	177
3.3.1 Gelir Getirici Proje Desteklerinin Yapabilirlikler Yaklaşımı Açısından Analizi	183
3.3.2 Araştırma Sonuçlarının TCDB Çerçevesinde Tartışılması	187
SONUÇ VE ÖNERİLER	190
KAYNAKÇA	199
EK	211

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ACBF	Afrika Kapasite Geliştirme Vakfı
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMOP	Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CEMR	Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi
ÇATOM	Çok Amaçlı Toplum Merkezleri
ÇBYE	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DAP	Doğu Anadolu Projesi
EUİGE	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
FGT	Foster Greer Thorbecke Endeksi
GAP BKİ	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GGP	Gelir Getirici Proje
GI	Gini Katsayısı
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

HC	Kafa Sayım Endeksi
IG	Gelir Açığı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
KASDEP	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KEFEK	TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KSK	Kadının Statüsü Komisyonu
KSSGM	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
SI	Sen Endeksi
SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı
SODES	Sosyal Destek Programı
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYGM	Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
ŞEY	Şartlı Eğitim Yardımı

ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
ŞSY	Şartlı Sağlık Yardımı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDB	Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme
TCEE	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TGMP	Türkiye Grameen Mikrofinans Programı
TİSVA	Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN WOMEN	Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIFEM	BM Kadınlar İçin Kalkınma Fonu
YEPP	Yerel Eşitlik Eylem Planı

GRAFİKLER

Grafik 1-1 Cinsiyete göre ortalama faaliyet süresinin dağılımı	22
Grafik 1-2 Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerin Lorenz Eğrisi,2011-2012	35
Grafik 1-3 Eğitim durumuna göre Türkiye’de kadın fert yoksulluk oranı	36
Grafik 1-4 Gelir Getirici Proje Destekleri kapsamında kullanılan kaynak.....	52
Grafik 1-5 Gelir Getirici Proje Destekleri fayda sahipleri	53
Grafik 3-1 Fayda sahiplerinin yaş dağılımı.....	135
Grafik 3-2 Fayda sahiplerinin medeni durumları.....	136
Grafik 3-3 Fayda sahiplerinin eğitim durumu.....	137
Grafik 3-4 Fayda sahiplerinin iş deneyimleri.....	141
Grafik 3-5 Gelir Getirici Projelerden haberdar olma yolları.....	149
Grafik 3-6 Kredi miktarının yeterlilik durumu	152
Grafik 3-7 Fayda sahiplerinin başvuru şekilleri.....	153
Grafik 3-8 Erkek fayda sahiplerine göre çalışma hayatında zorluklar.....	155
Grafik 3-9 Kadın fayda sahiplerine göre çalışma hayatında zorluklar	157
Grafik 3-10 Fayda sahiplerinin memnuniyet durumu	168
Grafik 3-11 Fayda sahiplerinin geri ödeme durumları.....	171
Grafik 3-12 Fayda sahiplerinin gelir durumları	172

TABLolar

Tablo 1-1 Toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapabilirlikler ve TCDB karşılığı.....	18
Tablo 1-2 Türkiye için İGE ve bileşenleri,2013	24
Tablo 1-3 Türkiye için TCEE ve bileşenleri,2013	26
Tablo 1-4 Türkiye için ÇBYE ve bileşenleri,2013	27
Tablo 1-5 Ülkelerin kişi başına düşen GSYH, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) karşılaştırması,2013	28
Tablo 1-6 Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre nüfus (6+ yaş)-2013,Türkiye ...	29
Tablo 1-7 Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (6 + yaş)-2013,Türkiye...	30
Tablo 1-8 Kadın, erkek ve Türkiye geneli işgücü istatistikleri,2013	31
Tablo 1-9 Eğitim durumuna göre işgücü durumu,2013	31
Tablo 1-10 İstihdamın sektörel dağılımı,2013	32
Tablo 1-11 Siyasette kadın temsili,2013	32
Tablo 1-12 Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları,Türkiye	37
Tablo 1-13 Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları,Türkiye	38
Tablo 1-14 2012 yılı sonu itibariyle ÇATOM sayılarının dağılımı	41
Tablo 1-15 Türkiye Grameen Mikrofinans Programı	46
Tablo 1-16 2007-2012 yılları arası Gelir Getirici Proje Destekleri	52
Tablo 2-1 Berlin Lichtenberg Bölgesi TCDB analizi	115
Tablo 3-1 Erkek fayda sahiplerine ait özet bilgi	134
Tablo 3-2 Kadın fayda sahiplerine ait özet bilgi	134

GİRİŞ

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de kadın erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet alanlarında birçok gelişme kaydedilmiş, uluslararası taahhütlerde bulunulmuştur. Söz konusu alanlarda çalışmalar devam etmekle beraber kadının statüsüne ilişkin göstergelere bakıldığı zaman kadının statüsünün istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Örneğin, 2013 yılı verilerine göre Türkiye gayri safi yurtiçi hâsıla sıralamasında dünyada 17’nci sırada yer alırken, İnsani Gelişme Endeksinde 187 ülke içerisinde 90’ıncı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde ise 148 ülke içerisinde 68’inci sırada yer alabilmiştir. Söz konusu verilere göre Türkiye’nin ekonomik açıdan güçlü bir ülke olmasına rağmen insani gelişme ve toplumsal cinsiyet bakımından iyi durumda olmadığı görülmektedir.

Cinsiyete dayalı ayrımcılık ve ataerkil yapı sonucunda oluşan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kaynakların bireyler arasında etkin dağılmamasının altında yatan en önemli nedenlerden biridir. Kadınlar ve erkekler kamusal ve özel alanda toplumsal cinsiyet rolleri sonucu eşitsizlikler yaşamaktadırlar. Söz konusu eşitsizliklerin en keskin yaşandığı alanlardan biri yoksulluk olup ‘kadın yoksulluğu’ kavramı ile bu eşitsizlik daha da görünür kılınmıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi politikasının benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesinin en etkin araçlarından biri toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeledir. Bu çalışmada toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme analizi araçları arasında yer alan ‘toplumsal cinsiyete duyarlı faydalanıcı değerlendirme’ yapılmıştır. İstihdam ve yoksulluğa ilişkin göstergelerde kadınlar ve erkekler arasında çarpıcı farkların olması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesinde söz konusu alanların öneminden hareketle hem yoksulluk hem de istihdam alanlarının kesiştiği Gelir Getirici Proje (GGP) desteklerine ilişkin bir çalışma yapılması tercih edilmiştir.

Çalışmanın temel sorun alanı mevcut bir politikanın kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin ne derece ve neden farklılaştığının öğrenilmesidir. Bu sorunun yanıtlanabilmesi amacıyla Türkiye’de SYD Vakıfları tarafından yürütülen GGP desteklerinden yararlanmış 21 fayda sahibi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Fayda sahipleri ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin verileri Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) açısından analiz edilmiştir. Söz konusu analiz sonucunda toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin bir diğer aracı olan ‘bütçenin yapabilirlikler/kapasitelere etkisi’ yaklaşımıyla GGP desteklerinin kadınların yapabilirliklerine sağladığı katkı tartışılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulluk ve kadın yoksulluğu kavramları tanımlanmış, kadın yoksulluğu yapabilirlikler/kapasite yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Yoksulluğu ölçmek amacıyla kullanılan endekslere yer verilmiş ve Türkiye’nin söz konusu endekslerdeki konumu tartışılmıştır. Temel göstergelerde Türkiye’de mevcut eşitsizlikler incelenmiş ve Türkiye’de uygulanan bazı yoksullukla mücadele politikalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması, bütçe ve TCDB kavramları tanımlanmış ve bu alanda yaşanan ulusal ve uluslararası gelişmelere yer verilmiştir. TCDB uygulamalarına ilişkin Türkiye ve dünyadan örnekler incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, TCDB analizi amacıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonuçları paylaşılmıştır. Bu kapsamda fayda sahiplerinin ve Vakıf yetkililerinin önerilerine yer verilmiş ve GGP destekleri TCDB açısından tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde, Türkiye’de ya mevcut uygulamaların etkinliklerinin arttırılması ya da yeni girişimlerin başlatılmasına yönelik TCDB uygulamalarına zemin hazırlayabilecek değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KADIN VE YOKSULLUK

1.1 YOKSULLUK KAVRAMI VE TANIMI

Yoksulluk kavramı için yapılan tanımlar çeşitlilik göstermekte olup bu farklılık, yoksullukla mücadele politikalarında da farklı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Topgül (2013: 279) tarafından yapılan tanıma göre yoksulluk; gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur.

Yoksulluk sadece belli bir ülkenin ya da belli bir dönemin sorunu değildir. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk, varlığını sürdüren ve hem uluslararası hem de bölgesel düzeyde mücadele edilmesi gereken bir sorun alanıdır. Ancak yaşanan büyük ekonomik ve siyasal krizlere bakıldığında yoksul olan insan sayısının ve deneyimlenen yoksulluğun şiddetinin arttığı görülmektedir. Bu noktada vatandaşa karşı sorumlulukları olan devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenmektedir. Koray'a (2001: 231) göre yoksulluk denilen ve geçim olanağının kalmayışı biçiminde düşünülen olgu, hem çok çeşitli yoksulluklarla birlikte yaşanmakta hem de aç kalmanın ötesinde çok ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yoksulluk; insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma şeklinde tanımlanmaktadır. TÜİK ayrıca çalışmalarında özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk

göstergelerini de hesaplamaktadır. Bu bağlamda, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 ABD Doları (\$), 2.15 \$ ve 4.30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak belirtilmektedir (TÜİK, 2013a).

TÜİK mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarını şu şekilde tanımlamaktadır:¹ Mutlak yoksulluk; hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirmektedir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Görelî yoksulluk ise bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanmaktadır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilmektedir.

Şenses (2001) görelî yoksulluk için üç tanım vermektedir: Birinci tanım, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. İkinci tanım, maddî kaynakların toplumda adet haline gelmiş ve en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalmasıdır. Üçüncü tanıma göre ise görelî yoksulluk, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımının engellenmiş olması durumunu ifade etmektedir (Kalaycıoğlu ve Rittersberg-Tılıç, 2002: 200). Mutlak yoksulluk temel yaşam gereksinimleri ile ilgili olmakla beraber görelî yoksulluk bireyin ya da hanenin mensubu olduğu toplumun birey ya da hanenin durumu ile kıyaslanması ile ilgilidir.

¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>

Yoksulluğa ilişkin; objektif yoksulluk-subjektif yoksulluk, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, kırsal yoksulluk-kentsel yoksulluk, sosyal dışlama gibi tanımlara bu çalışmanın konusu olmadıkları için yer verilmeyecektir.²

Yoksullukla mücadelede doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Dolaylı mücadele yaklaşımında esas alınan temel unsur ekonomik büyümedir. Sağlanan ekonomik büyüme ve kalkınma ile yoksulluğun azaltılması beklenmektedir. Büyüme ile beraber yaratılan istihdam olanaklarının yoksulluğu azaltıcı etkisi olmaktadır. Ancak söz konusu yaklaşıma getirilen temel eleştiri büyümenin birçok noktada eşitsiz bir biçimde geliştiği ve yararlarının yoksul kesimlere gerekli hız ve derecede ulaşamadığı noktasında yoğunlaşmaktadır (Arpacıoğlu, 2012: 89). Ayrıca herkes çalışabilecek durumda olmadığı için, hem kısa hem de uzun vadede istihdama katılamayacak olanların da politikalar tasarlanırken göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bununla birlikte Buğra ve Sınmazdenir'e (2007: 91) göre ilk olarak büyümeyle istihdam, ikinci olarak da istihdamla bireyin geçimi arasındaki ilişkinin zayıflamış ve fevkalade kırılgan bir hale gelmiş olması, daha net bir ifadeyle, hem ekonomik büyümenin otomatik olarak istihdam artışına yol açacağı varsayımı, hem de iş sahibi olan herkesin yoksulluktan kurtulacağı varsayımı artık geçerliliğini yitirmiştir.

Yoksullukla mücadele için uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında ise ağırlıklı yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı artırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır (Şenses, 2003: 327). Yoksullukla doğrudan mücadele; başta beslenme, sağlık, eğitim ve konut gibi temel ihtiyaçlar olmak üzere yoksulların yaşam standartlarını ilgilendiren konulara yönelik olarak devletin uygulamaya koyduğu somut program ve politikaları ve bunlar aracılığıyla yoksul kesimlere sağladığı transferleri kapsamaktadır (Kaya, 2009: 24). Bu yaklaşım için getirilen eleştirilerden biri yapılan yardımların emek arzını azaltıcı yönde etkilerinin olmasıdır. Aynı zamanda, doğrudan mücadele amacıyla kullanılacak kaynakların en etkin şekilde

² Söz konusu kavramlar ile ilgili bilgi için bkz. Uçar (2011), Dinçoflaz (2009).

kullanılabilmesi de bu yöntemin karşılaştığı zorluklardan biridir (Arpacıoğlu, 2012: 90). Doğrudan mücadele yaklaşımında ayrıca kayırmacılık ve yolsuzluk gibi olumsuzluklar da görülebilmektedir. Türkiye’de doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımı çerçevesinde 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur.

Yoksullukla mücadelede kullanılacak yöntemlere bakıldığı zaman nakit gelir desteği uygulaması öneriler arasında yer almaktadır. Yoksulluk sınırının altında bile olsa düzenli bir gelir desteği iki açıdan anlamlı olmaktadır. Birincisi; sefaletin açlık derecesini içeren en kabul edilmez biçimlerini önlemek tartışılmaz bir önem taşımaktadır. İkincisi ise yoksulluk sadece gelir düzeyinin düşüklüğüyle değil, düzensiz ve belirsiz oluşuyla, yani insanın yarın ne olacağını bilememesi ile de ilgili bir durumdur (Buğra ve Sınmazdenir, 2007: 96).

Yoksullukla mücadele programlarının doğrudan aynı ve parasal desteklere başvurması özellikle kriz dönemlerinde yoksul kesimlere acil destek açısından yararlı olabilmektedir. Ancak yoksullukla mücadelenin bunlarla özdeşleştirilmemesi gerekmektedir. Söz konusu anlayış çerçevesinde şu sakıncaların göz önünde bulundurulması gerekmektedir: Yoksullukla mücadelede kullanılan kaynakların orta ve uzun dönemde büyümeye ayrılabilen kaynakları azaltması, ikincisi var olan resmi olmayan yardımlaşma mekanizmaları üzerinde olumsuz etkileri ve son olarak yardım alanlar arasında yaratacağı yabancılaşıma ve üretim sürecinden ve giderek toplumdan dışlanma duygularından kaynaklanan olumsuz psikolojik etkiler (Şenses, 2003: 339).

Yoksulluğu, yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamaya çalışırken öncelikle haneye bakmak, mağduriyetin boyutlarını anlamayı kolaylaştırırken aynı zamanda insanları birlikte ve ayrı ayrı mağduru oldukları koşullarla başa çıkmak için çeşitli yollar üreten, güç koşulları kendi lehine değiştirmeye, hiç olmazsa hafifletmeye çalışan toplumsal özneler olarak görülebilmesini sağlamaktadır (Bora, 2002: 99). Yoksulluğu deneyimleyen bireylerin çoğunlukla kadın oldukları düşünüldüğünde kadınların mevcut koşulları ortadan kaldırmaya ya da değiştirmeye yönelik

faaliyetleri hanenin devamlılığını sağlamakta, ancak günlük yaşamı içerisinde kadına çok büyük sorumluluklar da yüklemektedir.

Yoksullukla baş edebilmek için sosyal yardımlara başvuranların çoğunun kadın olduğu görülmekte olup yoksullukla mücadelede yaşanan eksiklikler kadınları erkeklere göre daha fazla olumsuz yönde etkilemektedir. Bora'ya (2002: 108) göre; sosyal yardım başvurularının kadınlar tarafından yapılıyor olmasının bir nedeni kadınların yoksulluklarını itiraf etmesinin daha kolay olmasıdır ve bazı kültürel normlara göre ailenin geçimini sağlamaktan sorumlu olmamalarından dolayı geçinememeyi bir başarısızlık ya da cinsiyet kimliklerinin sarsılması olarak görmemektedirler. Bununla birlikte, devlet kurumlarının baba/koca yerine geçerek kadınlara ve çocuklara sahip çıkması “olması gereken” bir durum olarak algılanmaktadır. Ayrıca, ailenin geçiminden sorumlu olmasalar bile geçinememenin yükünü en çok kadınlar taşımaktadır. Çocukları doyuramamak ve evi yaşanır halde tutamamak kadınların hayatlarını ağırlaştırmaktadır.

Kadınların ailelerin geçiminden sorumlu olmayışı ancak beslenmesinden sorumlu oluşu kadınlığın büyük ölçüde bakma ve besleme işleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu sorumluluğu yeterince yerine getiremeyen kadınlar bu durumdan utanmaktadırlar. Ancak, erkekler söz konusu sorumluluklarını yöneticilere, siyasilere ya da dışarıdaki “herkes”e yansıtabilirken kadınlar yetersizlik hissetmektedirler (Bora, 2002: 111).

1.2 KADIN YOKSULLUĞU

Kadın yoksulluğu hem çok boyutlu hem de çok sektörlü bir konudur. Öyle ki kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda gerek toplum içinde gerek hane içinde yaşamaktadırlar (Bradshaw ve Linneker, 2003: 5). “Yoksulluğun kadınlaşması” kavramı literatüre 1978 yılında Diane Perace tarafından kazandırılmıştır. Amerika’da yoksulların 2/3’ünü kadınların oluşturması ve zaman içinde kadınların işgücüne katılım oranlarındaki artışa rağmen ekonomik

konumlarının kötüleşmesine dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır (Ulutaş, 2009: 25). “Yoksulluğun kadınlaşması” kavramının kullanılması 1970’li yıllarla beraber başlamış olsa da kadınların yoksulluğu deneyimlemeleri çok daha eskiye gitmektedir.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, Birleşik Devletler’de (ABD) yalnız yaşayan kadınların ya/ya da tek ebeveynli ailelerin (kadın ve çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin ampirik çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için kullanılmıştır. Bununla birlikte; söz konusu kavram, yoksulluğu demografik süreç üzerinden analiz ettiği, sınıfsal konumlar, etnik kimlik vb. faktörleri göz ardı ettiği; kadınlar arasındaki farklılıkları görmediği, kadın başlı ya da hane reisinin kadın olmasının her koşulda yoksulluğu beraberinde getirmediği, kadınların farklı konumlanışını hiçe saydığı için eleştirilmiştir (Şener, 2009: 2).

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı aşağıdaki olgulara işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır:

- Erkeklerle kıyaslandığında, kadınların yoksullukla karşılaşma olasılıkları daha yüksektir,
- Kadınların yoksulluğu erkeklerin yoksulluğundan daha ciddidir,
- Kadınlar arasında görülen yoksulluk durumu erkeklerin arasında görülen yoksulluk durumuna göre, zaman içinde artmaktadır (Ecevit, 2003: 85).

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı toplumsal cinsiyet ve yoksulluk çalışmalarında ele alınmaya başlanmıştır. Yoksulluğun artmasıyla kadınların daha da fazla yoksullaşması, kadınların yoksul kalma riskinin daha fazla olması ve araştırmalarda yoksulluğun kadınlar tarafından nasıl yaşandığına daha çok vurgu yapılması biçiminde; yani “görünmezlik”, “toplumsal cinsiyet dengesi” ve

“yoksulluğun yeniden kavramsallaştırılması” olarak ele alınmıştır (Alcock, 1997’den aktaran; Kardam ve Yüksel, 2004: 45).

Kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesi iki biçimde gerçekleşmiştir: Birincisi, kalkınma paradigması içinde cinsiyet eşitsizliklerinin kalkınma sürecini engelleyen, verimini düşüren bir faktör olarak görülmesi, dolayısıyla da cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikaların kalkınmayla ilişkilendirilerek önerilmesidir. İkincisi ise, asıl olarak kadınlar tarafından yürütülen hane içi geçim stratejilerinin bir geçim kaynağı olarak dikkate alınması, bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimliliğini artıracak bir “yönetişim” sistemine dâhil edilme girişimleridir (Bora, 2002: 98).

Kardam ve Yüksel (2004: 64) tarafından yapılan çalışmada, kadınların yoksullukla mücadelede temel gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirdikleri görülmüştür:

- Beslenme: Pazardan artık sebze ve meyve toplamak, bayat ekmek almak, et almamak, evde ekmek yapmak gibi, yiyecek yardımı veren kurumlara başvurmak, bazı ürünleri evde üretmek gibi,
- Barınma ve ısınma: Ev yapmak, yakacak yardımı veren kurumlara başvurmak, kaçak elektrik kullanmak, suyu az kullanmak gibi,
- Sağlık: Sorunu belli bir sınıra dayanana kadar ertelemek, yani yok saymak, ücretsiz doktor kontrolü ve tedavi sağlamaya çalışmak gibi,
- Eğitim: Okul giysilerini ve kitapları yardım yoluyla sağlamak, burs veren çeşitli kurumlara başvurmak gibi,
- Diğer: Uzun mesafeleri yürümek, başkalarının eski giysilerini kullanmak, günlere, geleneksel kutlama ve düğünlere katılmamak, komşu ziyaretlerini azaltmak gibi.

Kadın yoksulluğunun, kadınların işgücü piyasasındaki konumu ve kadınların eğitim imkânlarından yararlanma durumu olmak üzere iki belirleyici özelliği bulunmaktadır: İş piyasasında kadınların ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur. Söz konusu veriler; işgücüne katılımın düşük olması, düşük ücretlerde istihdam edilmesi, kayıt dışı çalışılması, fason çalışılması, ücretsiz aile işçisi olunması, elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olunamaması ve gelirden yoksunluk gibi göstergelerdir. Yoksul kadınların aile planlaması ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin sürekli kılınması, kız çocukları için gerek ilk kademedede gerek sonrasında nicel ve nitel olarak eğitim kalitesinin arttırılmasına yönelik reformlar gerçekleştirilmesi, kadınların kredi ve tasarruf imkânlarına erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla özel sektör için teşvikler geliştirilmesi, kırsal alanda yaşayan kadınların özellikle altyapı gibi hizmetlere erişimlerinin artırılması, yoksullar için emek yoğun sektörler oluşturularak istihdam olanaklarının artırılması, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, yoksullaşan çiftçiler ve kadınların mülk edinmelerine olanak sağlayan politikaların geliştirilmesi ve hesaplanmayan ya da değer biçilmeyen veriler için istatistik programının değiştirilmesi gerekmektedir (Buvinic: 1998).

Kadınlar düşük toplumsal statüsü, eşine ve ailesine bağımlı konuma sahip, bir nevi ikinci sınıf yurttaş olarak bir dizi açmazla yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalmaktadır (Şahin, 2012: 132). Kardam ve Yüksel (2004: 64) kadınlarla yaptıkları derinlemesine görüşmelerde şu sonuçlara ulaşmışlardır; kadınlar daha çok ailenin pratik gereksinimlerini sağlamak, bunları ucuza ya da hiç para vermeden elde etmek ya da tüketimi düşürmek için çeşitli çözümler bulmuşlardır. Pratik ihtiyaçlar için başvurulan yollardan bir kısmı da gelirin artırılmasına ve üretime yönelik faaliyetlerdir. Pratik gereksinimlerden hareketle girişilen istihdama ve üretime yönelik faaliyetler, kadınları evlerinin dışında, yeni ilişki ağları içine sokarken, kendilerinin güvenlerinin artmasına ve aile içindeki konumlarının farklılaşmasına neden olarak stratejik değişikliklerin önünü açabilmiştir.

Erkek işçinin özneleştirdiği evin merkezindeki kadınların ya yok sayıldığı ya da erkeğin himâyesinde bağımlı olarak konumlandırıldığı yapılar inşâ edilmektedir

(Şahin, 2012: 145). Bu bağımlılık ilişkisi ömür boyu devam etmektedir ve kadınlar erkeklerin yararlandığı istihdam olanaklarından faydalanamamaktadır. Bağımlılık ilişkisi kurumsallaşmış ve kadın; anne, eş ve kız çocuğu olarak bağımlı (bakmakla yükümlü olunan kişi) statüsünde kalmıştır. Örneğin kadınlar aktif sigortalı olanların yararlandıkları emeklilik gibi güvencelerden de yoksun kalmaktadır. Şahin'e (2012: 291) göre bağımlı statüsündeki kadınların kısa vadeli sigorta kolları kapsamında iş kazası, meslek hastalığı, hastalık veya analık riskleri karşısında geçici iş göremezlik ödeneği veya sürekli iş göremezlik ödeneği gibi gelir güvencesi bulunmamaktadır.

Kadınlar ücretli olarak çalışıyor olsalar bile, birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sorunların en başında kadınların kayıt dışı bir şekilde düşük ücretli çalışmaları yer almaktadır. Eğitim olanaklarına erişime paralel olarak mesleki becerileri yeteri kadar gelişmemekte ve örgütlenme açısından da eksiklikler yaşamaktadırlar. Kadınlar eğitim olanaklarına istenilen düzeyde erişememektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet roller gereği ev içi sorumlulukları, değer yargıları gibi nedenler kadınların okul sıralarını çok erken yaşlarda terk etmelerine neden olmaktadır. Ülkemizde çeşitli çalışmalarla kız çocuklarının okullaşma oranlarında artış olmuştur. Taşınmalı eğitim, Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), okul kitaplarının ücretsiz dağıtımı genel olarak okullaşma oranlarını artırmıştır. Ancak, lise ve yükseköğretimde hâlâ oranlar istenilen seviyelerde değildir (Şahin, 2012: 185).

Kadın yoksulluğunu anlamak amacıyla; üretken kaynaklara ulaşmaya (eğitime, sağlık hizmetlerine, finansal kaynaklara erişim, yeterli zamana sahip olma vb.), hane geliri ve harcamaları üzerindeki kontrole, tüketimde cinsler arası yaşanan farklılaşmaya (beslenme önceliğinin erkeğe ve erkek çocuklarına verilmesi), kaynakların kullanımına vb. bir dizi faktöre bakılması gerekmektedir. Ailenin geliri arttıkça erkeğin geliri daha fazla kontrol ettiği, yönettiği ancak gelirin azalması durumunda bu kontrolün ve yönetimin, özellikle temel ihtiyaçları karşılama yönündeki sorumluluğun kadına devredildiği görülmektedir (Şener, 2009: 5).

İstihdam ve yoksulluk ilişkisine bakılacak olursa, ücret elde ederek çalışıyor olmanın yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeterli olmadığı görülmektedir. Ücretli

olarak çalışan kadınların hane içinde var olan sorumlulukları devam etmektedir. Kadınların ücretli olarak çalıştığı kayıt dışı sektörlerdeki düşük ücretler, yoksulluktan kurtulmada yeterli olmamaktadır. Kayıt dışı çalışmanın en büyük dezavantajlarından biri sosyal güvenlik sistemine dâhil olmamaktadır. Bununla birlikte, işe girerken anlaşılan düşük ücretin ne zaman verileceği, ücretin bir tehdit unsuru olup olmayacağı, kişinin kendi harcamalarını istediği gibi planlayamaması da kayıt dışı istihdamın olumsuz tarafları arasında yer almaktadır.

Yoksulluk ve özellikle kadın yoksulluğu bakımından “çalışan yoksullar” kavramı önem kazanmaktadır. Çalışan yoksul; kamu ve özel sektörde alt düzeyde çalışanları, resmi olmayan sektör ve marjinal sektör çalışanlarını kapsayacak biçimde düşük eğitim düzeyi ve vasıfsız işgücünü oluşturan kesimi anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu grup, çalışabilir durumda olan ancak düşük eğitim ve vasıfsızlık nedeniyle iş bulamayan ve çalışamayan yoksulları da kapsamaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002: 201). EUROSTAT, yılın yarısından fazlasında ücretli, maaşlı ya da kendi hesabına çalışan ve ulusal ortalama gelirin % 60'ının altında harcanabilir gelire sahip olan bir hane halkında yaşayan kimseleri çalışan yoksul saymaktadır. TÜİK ise eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'sini görelî yoksulluk sınırı olarak kabul etmektedir. Görelî yoksulluk oranını da eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplamaktadır. Bu ölçüte göre yoksul olarak belirlenmiş bir hane halkının üyesi olan çalışanlar, çalışan yoksul olarak nitelendirilmektedir (Kapar, 2010: 53).

Özetle, Ulutaş'ın (2009: 35) belirttiği gibi toplumsal cinsiyet rolleri, yoksulluğu algılama ve yoksullukla baş etme stratejilerinde son derece belirleyici bir öneme sahiptir. Erkeklere verilen toplumsal rolün haneyi geçindirmek, kadınlara verilen rolün ise eve giren gelire aile üyelerinin yeniden üretimini sağlamak olması, yoksulluk deneyimlerinin cinsiyete göre farklılaşmasının en temel nedenini oluşturmaktadır.

1.2.1 Yapabilirlikler/Kapasite Yaklaşımı

Bu bölümde kadın yoksulluğu yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilecektir. Yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımının sahibi Amartya Kumar Sen, Hintli bir ekonomist olup; açlık, insani kalkınma teorisi, refah ekonomisi ile yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı ve liberalizmin altında yatan mekanizmalar hakkındaki çalışmalarıyla refah ekonomisine büyük katkıda bulunmuş, 1998 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü almış bir bilim insanıdır.³

Yoksulluk, sadece gelir unsuru incelenerek anlaşılabilir bir olgu değildir. Örneğin işsiz olan biri gelir kaybına uğrayacak olup devlet tarafından bu kayıp işsizlik ödeneği gibi uygulamalarla telafi edilse bile kişinin mağduriyeti giderilmiş olmayacaktır. Sen'e (2004) göre; işsizlik başka türden yoksunluklara neden olarak bireylerin yaşamları üzerinde başka ciddi etkiler yaratırsa, bu durum gelir desteği yoluyla yapılan iyileştirmenin etkisini sınırlayacaktır. İşsizliğin gelir kaybından başka psikolojik bozukluklar, çalışma güdüsü, beceri ve özgüven kaybı, hastalıklar ve hastalıklara yakalanma oranlarında (hatta ölüm oranlarında) artış, aile ilişkileri ve sosyal hayatın bozulması, toplumsal dışlanmanın artması, ırksal gerilimlerin ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin öne çıkmasını kapsayan pek çok uzun erimli etkileri bulunmaktadır.

Büyüme genel olarak kişi başı gayri safi milli hasılanın artması olarak ifade edilirken, Sen (1985) ekonomik büyümeyi, gelişmenin nimetlerinden herkesin aynı biçimde yararlanamadığı ve yoksun durumda olanları göstermediği için yaşam standardı açısından iyi bir ölçüt olarak değerlendirmemektedir (Kardam ve Yüksel: 2004: 49). Bununla birlikte, hane halkının elde ettiği gelir ya da sayısal olarak kişi başına düşen gelir incelenerek kadın yoksulluğunun boyutları anlaşılabilir. Sen'in (2004) belirttiği gibi aile üyelerinin kazandıkları gelir ailenin diğer üyeleri tarafından paylaşıldığı için toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri esasen gelir farklılıklarına göre çözümlenmemektedir. Ekonomik zenginliklerdeki eşitsizlikler konusunda daha açık

³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Amartya_Sen

bir fikir edinmek amacıyla kaynağın aile içinde kullanılmak üzere nasıl paylaşıldığına dair eldeki olağan bilgilerden daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapabilirlikler yaklaşımı kadınlar açısından çok önemlidir. Söz konusu yaklaşım haneyi ya da topluluğu değil bireyi değerlendirme birimi olarak almaktadır. İnsanların ırk, yaş, etnik grup, toplumsal cinsiyet, coğrafi bölge açısından özelliklerini eşitsizliklerin incelenmesinde temel bir boyut olarak ele alması da kadın çalışmaları açısından bir avantaj olarak görülmektedir. Bir başka önemli husus ise; daha başlangıcından itibaren insanların ne yapabilecekleri ya da ne oldukları üzerinde durarak kadınların özellikle özel alanda yani aile içinde acısını çektikleri eşitsizliklerin ele alınmasına olanak tanımaktadır (Kardam ve Yüksel, 2004: 51).

Şenol-Cantek (2013: 2) tarafından yapılan çalışmada dişi kuşun yaptığı yuvayı bir kafese dönüştüren, o yuvanın içinde/özel alanda kapalı tutulan kadının; bazı görev ve sorumluluklardan “azade olabilme” (*free from*), keyif verici bazı edimlerde bulunabilmek için “serbest olma” (*free to*) gibi özgürlüğün iki türünden de yararlanamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yapabilirlikler, potansiyel işlevselliklerdir ve vurgu esas olarak insanların ne olmaya ya da ne yapmaya muktedir oldukları, yani yapabilirlikleri (*capabilities*) üzerinde olması gerekmektedir. İnsanların ne kadar kazandıkları (gelir) ya da ne kadar harcadıkları (tüketim) bu anlamda bir ölçüt olmamaktadır. Yapabilirlik ‘iyi olma’ özgürlüğüne, böyle bir potansiyel güce sahip olmak anlamına gelmektedir (Sen, 1992’den aktaran; Kardam ve Yüksel, 2004: 50).

Kalkınma ise insanların yararlandığı gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma, özgürlüğü ortadan kaldıran başlıca nedenlerin, zorbalığın, yoksulluğun, sistematik toplumsal yoksunlukla birlikte yetersiz iktisadi fırsatların, baskıcı devletlerin hoşgörüsüzlüğünün ya da aşırılıklarının yanı sıra kamusal hizmetlerdeki ihmalin ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir (Sen, 2004). Son yıllarda kadın ve kalkınma konusunda birçok çalışma yapılmaktadır. Aksoy’un (2006: 35) belirttiği gibi bugün kadın ve kalkınma konusu, kadının daha üretken

olması, emeğini daha etkin kullanması olarak değil, kadının güçlenmesi, kadının üretim sürecindeki rolü ve işgücüne katılımı ve modern kurumlara ulaşabilme (yayım, eğitim, kredi, sağlık ve sosyal hizmetler vb.) yolları ve kendi emeği ve gündelik yaşam üzerindeki denetim gücünü artırabilmesi, erkeklerle eşit biçimde kalkınma sürecine katılabilmesi biçiminde algılanmakta ve kabul edilmektedir. Bu nedenle kalkınmada cinsiyet farklılaşmalarına ilişkin olumsuzlukların giderilmesi, tüm plan ve programlarda toplumsal cinsiyet duyarlılığı oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Robeyns (2003: 71) “Sen’in Yapabilirlikler/Kapasite Yaklaşımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: İlgili Yapabilirlikleri/Kapasiteyi Seçme” (*Sen’s Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities*) isimli çalışmasında aşağıda yer alan 14 maddelik yapabilirlikler/kapasiteler listesini oluşturmuştur:

1. Yaşam ve fiziksel sağlık: Fiziksel olarak sağlıklı olma ve hayatının normal süresinde sağlıklı yaşayabilme,
2. Ruhsal sağlık: Ruh sağlığı açısından iyi olma,
3. Bedensel bütünlük ve güvenlik: Şiddetin herhangi bir türünden korunabilme,
4. Sosyal ilişkiler: Sosyal ilişkiler ağının bir parçası olma ve sosyal destek alma ya da verme,
5. Politik güçlenme: Politik karar alma mekanizmalarına eşit bir şekilde katılma,
6. Eğitim ve bilgi: Eğitilebilme, bilgi üretebilme ve kullanabilme,
7. Ev içi işler ve piyasa dışından bakım: Çocuk büyütebilme ve başkalarına baktrabilme,
8. Ücretli işler ve diğer projeler: İşgücü piyasasında yer alabilme ve sanatsal faaliyetler dâhil projelerde yer alabilme,
9. Barınma ve çevre: Barınabilme ve güzel bir çevrede yaşayabilme,

10. Hareketlilik: Hareketli olabilme,
11. Boş zaman aktiviteleri: Eğlenmeye ya da dinlemeye yönelik aktiviteler yapabilme,
12. Zamansal özerklik: Zaman kullanımını konusunda özerkliğe sahip olabilme,
13. Saygı: Saygınlık görebilme,
14. Din: Bir dine bağlı olup olmamayı seçebilme.

Tablo 1-1’de belirtilen 11’inci ve 12’nci maddeler boş zaman aktiviteleri ve zamansal özerklik ile ilgilidir. Bu kapsamda Türkiye’de TÜİK tarafından 2006 yılında yapılan “zaman kullanımı anketi” önem kazanmaktadır.⁴ Zaman kullanım anketleri kadınların ev içi üretim ya da bakım sorumluluğu gibi işlerle geçirdikleri zamanı görünür kılmaktadır. Hanede üretilen ve piyasa ekonomisi içerisinde bulunmayan üretim ulusal hesaplamalarda yer almamaktadır. Çoğunlukla kadınlara ait olan ev emeğinin yarattığı parasal değer ölçülmesinde esas olarak iki yöntem kullanılmaktadır: Bunlardan birinde ev ve bakım işlerini, ev içinde ya da dışında ücret karşılığı yapan profesyonel aşçı, temizleyici, temizlikçi, bakıcıların aldığı ücret göz önüne alınmakta ve ev kadınlarının karşılıksız emeğinin değeri bu temelde hesaplanmaktadır. İkinci yöntemde ise, karşılıksız emeğin yarattığı değer dışarıda ücret karşılığı çalıştığı takdirde kadının alacağı ücret üzerinden hesaplanmaktadır (Acar-Savran, 2009).

⁴ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=528>

Tablo 1-1 Toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapabilirlikler ve TCDB karşılığı

Yapabilirlik/ kapasite	Toplumsal cinsiyet analizi	TCDB sürecinde kullanılacak olumlu eylem önerileri
1- Doğma şansı ve bir kere dünyaya geldikten sonra yaşamını normal sürede sağlıklı yaşayabilme	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Erkek çocuk sahibi olmanın daha makul sayıldığı geleneksel toplumlarda kız çocuk katli ➤ Kadınlara ayrımcılık içeren sağlık sisteminde kadınların yaşam beklentisi düşük olabilir ➤ Bazı hastalıklara yakalanma oranlarında toplumsal cinsiyet farklılıkları 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kız çocuk katli yaşanan toplumlarda, kız çocuk sahibi olmanın vergi indirimi veya gelir transferi ile özendirilmesi ✓ Kadınların yakalanma oranı yüksek olan hastalıklarla ilgili kadınlara yönelik önleyici bilgilendirme ve hastalığın varlığı halinde tedaviye ulaşım kanallarının geliştirilmesi
2- Ruhsal sağlık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sinirlilik, depresyon kadınlarda daha sık görülen ruhsal rahatsızlıklar ➤ Yalnız anneler ruh ve sinir hastalıklarına karşı daha savunmasızlar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Cinsiyetçi olmayan psikoloji eğitimi için ar-ge ve uygulama ✓ Kadınlara yönelik, yaşadıkları sinirsel gerilimin onlara has olmadığını belirten ve terapist veya psikoloğa başvurmaya karşı cesaretlendirici kampanyalar ✓ Yalnız annelerin maruz kaldığı maddi, manevi ve sosyoekonomik güçlüklerle baş edebilmelerini kolaylaştıracak destek hattı ve onları yan yana getirip, paylaşımları yoluyla güçlendirecek STK'ların teşviki ve desteklenmesi ✓ Kadınlar için grup terapisi, güçlendirme/dayanışma eğitimleri
3- Bedensel bütünlük ve güvenlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kadına yönelik şiddet ➤ Genç annelerde ölümle sonuçlanan kürtajlar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kadına yönelik şiddeti geriletmek için erkeklere yönelik kampanya ve eğitimler ✓ Kadınlara yönelik yasal okuryazarlık eğitimleri ✓ Sığınma evlerinin yaygınlaştırılması ✓ Kürtaj'ın evli olup olmadığına bakılmaksızın tüm kadınlar için ücretsiz sağlık hizmeti olarak sunulması

<p>4- Sosyal ilişkiler kurmak, geliştirmek ve zevk almak, devamında sosyal ilişki ağı ve desteğin varlığı.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Erkekler politik, ekonomik ve yasal alanlarda daha yoğun sosyal ilişki ağlarına sahipler ➤ Kadınların ilişkileri daha enformel ve kadınlar arkadaşları ile daha sık görüşmelerine rağmen duygusal veya maddi bir kriz anında yardım istemeye karşı isteksizler 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kadınları güçlendirmeye yönelik hizmetler veren feminist STK'ları teşvik
<p>5- Politik güç</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Hemen bütün ülkelerde erkekler siyasi alanda kadınlardan daha çok temsil edilmekte ve politik güç sahibi 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kota uygulamasının her kurumda ve düzeyde uygulanması ✓ Kadınların siyasi partilere üyeliklerini ve politikaya katılımlarını teşvik edecek kampanyalar
<p>6- Eğitim ve bilgi</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kız çocuklar eğitimlerini ilerletmede toplumsal cinsiyetçi bakış açısından dolayı engellenmekte, baskılanmaktadır 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kız çocuklarının daha uzun yıllar eğitim sürecinde kalabilmeleri için burs programları
<p>7- Ev işi ve piyasa dışı bakım</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ev işi büyük ölçüde kadınların sorumluluğuna bırakılmıştır ➤ Çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ev içinde gerçekleştirilen faaliyetlerdir ve yine büyük oranda kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu konuda ev dışından bir yardım almak, ancak piyasa mekanizması içinde belirlenmiş fiyatının ödenmesi ile mümkün olabilmektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kadınlarla erkekler arasında paylaşılmasını sağlamak üzere programlanmış eğitimler, kampanyalar ✓ Kadınları ev işi yükünden özgürleştirecek ve erkeklerle eşit paylaşımını sağlayacak, her mahalle ve apartmanda 24 saat açık çamaşırhane, mutfak gibi ortak kullanım alanlarının tesisi. ✓ Yine kadınların bakım yükünü hafifletecek piyasa dışı bakım olanaklarının geliştirilmesi ve yasal düzenlemelerle erkeklerin de bakım faaliyetlerine eğilmelerinin sağlanması. ✓ Hastalanan insanların iyileşene dek misafir edilebileceği kamusal hasta misafirhaneleri ✓ Yaşlı Bakım merkezleri ✓ Her mahallede kamusal kreş hizmeti

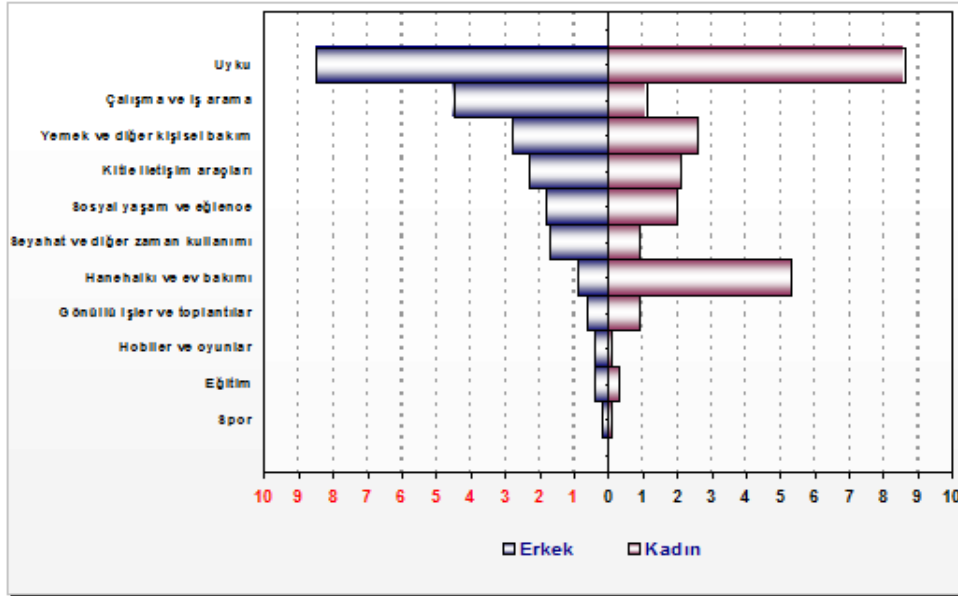
<p>8- Ücretli iş</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kadınların istihdama katılım oranlarının düşük kalması ➤ Mesleki ayrışma (<i>occupational segregation</i>) nedeniyle kadınların geleneksel olarak onlara “ait” görülen ev işinin devamı niteliğindeki yemek, temizlik, bakım hizmeti işlerinde yoğunlaşmaları ➤ Kadınların ücretlerinin erkeklere kıyasla düşüklüğü 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kadınların becerilerini geliştirebilecekleri ve iş aramaya yöreklendirilecekleri istihdam teşvik programları ✓ Kadın çalışan istihdam edecek işyerlerine vergi indirimi, sigorta muafiyeti vs. formunda teşvikler ✓ Cinsiyetçi mesleki ayrışmanın önüne geçebilmek için, geleneksel kadın işi erkek işi anlayışını kırarak meslek edindirme kursları, ilgili meslek okullarına öğrenci alımında kadın-erkek kotası uygulamak (erkekleri, hasta bakımı, hemşirelik, sekreterlik, anaokulu öğretmenliği; kadınları kuaförlük, tamircilik, şoförlük gibi mesleklere yönlendiren eğitim programları) ✓ Hem istihdam olanaklarına hem de meslek edindirme/beceri kazandırma kurslarına çocuklu kadınların da katılımı sağlamak için çocuk bakımının desteklenmesi
<p>9- Güvenli, hoş bir çevrede barınma. İyi barınma şartları, fiziksel ve ruhsal sağlığı getirir</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kadınlar günlerinin büyük bölümünü evde geçirmekteler. Bu nedenle erkeklerin iş yerlerinde ulaştığı asgari koşullardan (sıcaklık, rutubetsiz ortam, öğle yemeği gibi) mahrumlar. Kadınların çoğu kış aylarında eşleri ve çocukları eve dönene kadar ısınma masrafindan tasarruf etmek için ısıtıcı herhangi bir araç kullanmıyorlar 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kamusal, ulaşılabilir, konut edindirme programları ✓ Kadınlara konut edinme durumunda vergi indirimi, kamu konutlarında öncelik ✓ Bütün hanelerde temiz su, elektrik ve asgari ısınma şartlarının sağlanması ✓ Isınma enerjisinde (doğalgaz) hanelere özel indirim
<p>10- Coğrafi mekânlar arası ya da şehir içinde hareket edebilme</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ -Şehir içi taşımacılıkta çocuk ve bebekli yolcular için kolaylık yok ➤ Tren istasyonu ve tren vagonları bebek arabalı “annelere” uygun değil 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Şehir içi ve şehirlerarası toplu taşıma hizmetlerinin ve mekânlarının toplumsal cinsiyet farkındalıklı bir analiz ile yeniden ele alınması ve gerekli düzenlemelerin yapılması

<p>11-Boş zaman aktiviteleri</p> <p>12-Zamansal özerklik</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Erkekler boş zaman aktivitelerine kadınlardan daha fazla zaman ayırabilmektedir ➤ Erkeklerin boş zaman aktiviteleri çocuk, hasta ve yaşlı bakımı ile sekteye uğramamakta ➤ Kadınlar, kendilerinden beklenen ev işi ve bakım yükleri nedeni ile zaman kullanımını konusunda özerk davranmamaktalar 	<p>✓ Yukarıda önerilen harcama ve gelir düzenlemeleri ile yasal kurumsallaşmalarda ilerleme kaydedilmesi ile kadınların ücretsiz ev işine harcadıkları zaman azalacak ve zaman kullanımları da özerkleşecektir</p>
<p>13- Saygınlık ve İtibar görme</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kadınlar genel olarak aşağıda ve yarım insan olarak görülmektedirler 	<p>✓ Örgün ilk ve orta öğrenimde istihdam edilen bütün öğretmen kadrosuna toplumsal cinsiyet farkındalığı eğitimi verilmesi,</p> <p>✓ Eğitim fakültelerinde “toplumsal cinsiyet farkındalığı ve kadın erkek eşitliği” dersinin zorunlu ders yapılması ve bu konuda uzman istihdamı</p>

Kaynak: Akduran, 2012

Zaman kullanım anketi (TÜİK, 2007) sonuçlarına göre; 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerin 24 saat boyunca yapmış oldukları faaliyetler incelendiğinde; çalışan erkeklerin günde ortalama 6 saat 8 dakikayı, kadınların ise ortalama 4 saat 19 dakikayı ekonomik bir işte çalışmaya ayırdığı görülmektedir. Buna karşın çalışmayan erkeklerin hanehalkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 1 saat 12 dakika iken kadınlarda bu süre 5 saat 43 dakikadır. Televizyon seyretme, kitap, gazete vb. okuma gibi faaliyetlere çalışan kadınlar sadece 1 saat 34 dakika ayırırken çalışmayan kadınlar 2 saat 18 dakika ayırmaktadır. Söz konusu çalışmanın bir diğer önemli bulgusu eğitim seviyesi yükseldikçe hanehalkına ve ev bakımına ayrılan zamanın azalması olmuştur. Bununla birlikte 15 ve daha yukarı yaştaki kadınların hanehalkı ve ev bakımına ayırdığı sürenin ayrıntısına bakıldığında bu işler için harcadıkları zamanın % 46’sı yiyecek hazırlama, pişirme, bulaşık yıkama vb. faaliyetlerde, % 21,2’si konutun temizlenmesi ve bakımında, % 13,8’i ise çocuk bakımında geçtiği sonucuna varılmıştır. Erkekler için ise gün içindeki ortalama 51 dakikanın % 13,5’ini yiyecek hazırlama, pişirme, bulaşık yıkama vb. faaliyetlerine, % 20,4’ünü ise çocuk bakımına ayırmaktadır. Zaman kullanım anketi sadece 2006 yılında yapılan çalışma ile sınırlı kalmış ve tekrarı olmamıştır. Grafik 1-1’de en dikkat çeken husus kadınlar

ve erkekler arasındaki hanehalkı ve ev bakımına ayrılan zaman noktasındaki farktır. Ayrıca, kadınlar erkeklere göre çok daha az zamanı çalışma ve iş aramaya ayırmaktadır. Kadınlar zamanlarını hane içinde, hane bakımına ilişkin işlerle geçirirken; erkekler hane dışında, gelir elde etmeye yönelik faaliyetlerle zamanlarını kullanmaktadır.



Grafik 1-1 Cinsiyete göre ortalama faaliyet süresinin dağılımı

Kaynak: TÜİK, Zaman Kullanım Anketi Sonuçları

1.3 YOKSULLUĞU ÖLÇMEK AMACIYLA KULLANILAN ENDEKSLER

1.3.1 Mutlak Yoksulluk Endeksleri

Kafa Sayım Endeksi (Headcount Index): Yoksulluk çizgisinin altında kalan kişilerin toplam nüfusa oranını göstermektedir (Bildirici, 2011: 9).

Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty Gap Index): Yoksulluğun derinliğini ölçebilmek amacıyla yoksulların gelirlerinin yoksulluk çizgisinden uzaklığının ortalamasının yoksulluk çizgisine oranı olarak belirlenmektedir. Yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde etmekte olduklarını göstererek, her

bir yoksul kimsenin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkartacak olan destekleme miktarını ölçerek yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermektedir. Yoksulluk açığı, yoksulların toplam gelir açığının toplam tüketimin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir (Arpacıoğlu, 2012: 16).

Sen Endeksi: Sen endeksi kafa sayım oranını, yoksulluk açığını ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını (Gini katsayısı) birlikte ele almaktadır. Sen endeksinin yoksulluk ölçümlerine verdiği en büyük katkı, “yoksul bir hanehalkının geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artması gerekir” ve “yoksul bir hanehalkından daha yüksek gelirli yoksul bir hanehalkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekir” aksiyomlarının koşullarını yerine getirerek kafa sayım endeksinin temel eksiklerini gidermesi olmuştur. Kafa sayım endeksi (HC), gelir açığı (IG) ve Gini katsayısının (GI) birleşimi ile Sen endeksi (SI) denklemi şu şekildedir: $SI = HC \times IG \times (1 + GI)$ (Bildirici, 2011: 11).

Foster-Greer-Thorbecke (FGT) Endeksi: Şenses'e (2001) göre FGT endeksi toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırıştırabilmekte ve bu sayede yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyo-ekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmekte ve bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı olarak gözlenebilmektedir. Böylece, yoksulların sayısının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki görece yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Arpacıoğlu, 2012: 19).

1.3.2 Bileşik Yoksulluk Göstergeleri

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda (*Human Development Report*) çeşitli endekslere yer verilmektedir. İnsani Gelişme Raporu 2013 “Güney’in Yükselişi: Farklılıklar Dünyasında İnsani Gelişme (*The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*)” ismiyle yayımlanmıştır. Söz konusu rapor 187 ülke ve Birleşmiş

Milletler (BM) tarafından tanınan bölgeler hakkında bilgi vermekte olup ayrıca raporda, 132 ülkeyi kapsayan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (*Inequality-Adjusted HDI*), 148 ülkeyi kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (*Gender Inequality Index*) ve 104 ülkeyi kapsayan Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksine (*Multidimensiyonal Poverty Index*) ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

1.3.2.1 İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE): İnsani gelişmenin üç temel boyutundaki uzun vadeli gelişmeyi değerlendirmek amacıyla kullanılan özet bir ölçüm yöntemidir. Bu üç temel boyut, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır yaşam koşulları olarak sıralanmaktadır. İGE'nin hesaplamasında şu göstergelere yer verilmektedir: Doğumda yaşam beklentisi, ortalama okullaşma yılı, beklenen okullaşma yılı, kişi başı Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), GSMH'den İGE değerinin çıkarılması ve gelir dışı İGE'dir.

Tablo 1-2 Türkiye için İGE ve bileşenleri,2013

Sıralama	İGE	Doğumda Yaşam Beklentisi	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Oranı	Kişi Başı GSMH (2005 SAGP\$)	GSMH-İGE	Gelir Dışı İGE
90	0.722	74.2	6.5	12.9	13.710	-32	0.720
1	0.955	81.3	12.6	17.5	48.688	4	0.977

Kaynak: UNDP, 2013a

Söz konusu raporda Türkiye 187 ülke arasında 90'ıncı sırada yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. GSMH ve İGE arasındaki farkın 32 olması GSMH hesaplamalarında Türkiye'nin İGE'ye göre daha iyi durumda olduğu göstermektedir. Türkiye'de 25 ve üzeri nüfusun ortalama okullaşma yılı 6,5'tir. Ülkelerarası kıyaslama yapabilmek için çok yüksek insani gelişme değerine sahip olan ülkelerden birinci sırada yer alan Norveç'in değerlerine Tablo 1-2'de yer verilmiştir.

1.3.2.2 Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi

Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE): İlk defa 2010 yılında hesaplanan EUİGE; insani gelişmenin temel üç boyutunun (eğitim, sağlık ve gelir) İGE'ye uyarlanarak hesaplanan bir değerdir. İGE insani gelişme alanında ülke içindeki eşitsizlikleri göstermemektedir. EUİGE bir ülkenin eğitim, sağlık ve gelir alanlarında ortalama başarılarını dikkate almanın yanı sıra her bir alandaki eşitsizlik düzeyini ortalamadan “düşmek” yoluyla bu başarıların ülke vatandaşlarına nasıl dağıtıldığını da değerlendirmektedir.⁵

Türkiye'nin 2012 İGE değeri 0,722 iken % 22,5'lik eşitsizlik farkı çıkartıldığında EUİGE 0.56 olarak hesaplanmaktadır. Gini katsayısı; 39,0 ve beşte birlik gelir oranı ise 7,9 olarak hesaplanmıştır. Buna göre; Türkiye'de geliri en yüksek olan grubun geliri en düşük olan grubun gelirinden 7,9 kat daha fazla olduğu görülmektedir.

1.3.2.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE): TCEE sağlık, güçlenme ve iş gücüne katılım boyutları açısından kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri ifade eden bir endekstir. Sağlık boyutu için; anne ölüm oranları ve ergen-adölesan doğurganlık oranı hesaplanmaktadır. Güçlenme boyutu parlamentodaki kadın temsil oranı ve en az orta öğrenime devam eden 25 yaş üzeri nüfus ile ölçülmektedir. Son olarak iş gücüne katılım kadınların iş gücüne katılım oranları ile temsil edilmektedir.

⁵ <http://yeniufuklar.info/tr/1003/6>

Tablo 1-3 Türkiye için TCEE ve bileşenleri,2013

Sıralama	TCEE	Anne Ölüm Oranı	Adölesan Doğurganlık Oranı	Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı (%)	En Az Orta Öğrenime Devam Eden Nüfus (%)		İş Gücüne Katılım Oranı	
					Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
68	0.366	20	30.5	14.2	26.7	42.4	28.1	71.4
1	0.045	6	4.3	37.8	87.5	90.4	58.3	71.3

Kaynak: UNDP, 2013a

Tablo 1-3'e göre Türkiye TCEE açısından 148 ülke arasında 68'inci sırada yer almaktadır. Kadın ve erkek bağlamında verilen en az orta öğrenime devam eden nüfus oranlarına bakılacak olursa kadınların oranı % 26,7 iken erkeklerde bu oran % 42,4'tür. Erkekler için işgücüne katılım oranlarında sıralamada 1'inci sırada yer alan Hollanda ile Türkiye arasında bir fark yokken, diğer değişkenlerde çok büyük farklılıklar göze çarpmaktadır.

1.3.2.4 Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

*Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE):*⁶ İlk defa 2010 yılında kullanılan ÇBYE ile eğitim, sağlık ve yaşam koşullarındaki yoksunluklar hesaplanmakta, hane halkı düzeyinde örtüşen yoksunluklar tanımlamakta ve yoksul insanların ortalama sayısı ile yoksul hanelerin içinde bulunduğu yoksunluklar gösterilmektedir. ÇBYE'ye göre bir hanenin aynı zamanda çok sayıda göstergede yoksun olması gerekmekte olup bir insan ölçülen göstergelerin en az % 30'undan yoksun olduğunda çok boyutlu olarak yoksul olarak kabul edilmektedir. Yoksunluk puanı % 20'den büyük ya da eşitse, ama % 33,3'ten az ise hane 'çok boyutlu yoksulluğa düşme riski altında' olarak tanımlanmaktadır. Veri yetersizliği nedeniyle sadece 104 ülke için ÇBYE hesaplanabilmekte ve kullanılan verilerin yılları birbirinden farklı olması sebebiyle doğrudan ülke karşılaştırması yapmak zor olabilmektedir. ÇBYE

⁶ <http://yeniufuklar.info/tr/1003/6>

metodolojisi yoksulların hangi açılardan yoksun olduklarını göstermekte ve bu yoksunluklar arasındaki ara bağlantıları ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır.

Tablo 1-4 Türkiye için ÇBYE ve bileşenleri,2013

Nüfus Oranı (%)	Yoksulluğun Şiddeti (%)	Yoksulluk Riski Altında Olanlar (%)	Açlık Sınırında Olanlar (%)	Genel Anlamda Yoksulluğa Etkisi (%)		
				Eğitim	Sağlık	Yaşam Koşulları
6.6	42	7.3	1.3	42.3	38.4	19.2

Kaynak: UNDP, 2013a

Türkiye ÇBYE hesaplamaları için veriler 2003 yılında toplanmıştır. Tablo 1-4'te yer alan bilgilere göre Türkiye'de nüfusun % 6,6'sı çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır. Nüfusun % 7,3'lük kısmı yoksulluk riski altında yaşamaktadır. Yaşanan yoksulluğun şiddetine bakılacak olursa, çok boyutlu yoksulluk içinde yaşayan insanların ortalama yoksulluk oranı % 42'dir (UNDP, 2013b).

Tablo 1-5'te GSYH hesaplamalarında dünyanın ilk yirmi ekonomisi ile kişi başına düşen GSYH, İGE ve TCEE'ye sıralamalarının karşılaştırmasına yer verilmiştir. Buna göre; Endonezya, Hindistan ve Türkiye gibi ülkeler GSYH yüksek olmasına rağmen kişi başına düşen GSYH açısından üst sıralarda yer alamamaktadır. Aynı şekilde İGE bakımından sadece sekiz ülke ilk yirmide yer alabilmiş ve Türkiye 90'ıncı sırada konumlanmıştır. TCEE'de ise Almanya, Fransa, Hollanda ve İsviçre gibi ülkeler üst sıralarda yer alırken özellikle ABD diğer endekslerde gösterdiği başarıyı TCEE endeksinde gösteremediği görülmektedir.

Tablo 1-5 Ülkelerin kişi başına düşen GSYH, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) karşılaştırması,2013

Ülke Adı	GSYH Sıralaması ⁽¹⁾	Kişi Başına Düşen GSYH Sıralaması ⁽²⁾	İGE Sıralaması ⁽⁴⁾	TCEE ⁽⁵⁾
ABD	1	9	3	42
Çin	2	87	101	35
Japonya	3	23	10	21
Almanya	4	18	5	6
Fransa	5	20	20	9
İngiltere	6	24	26	34
Brezilya	7	63	85	85
Rusya	9	49	55	51
İtalya	8	27	25	11
Kanada	11	10	11	18
Hindistan	10	146	136	132
Avustralya	12	5	2	17
İspanya	13	28	23	15
Meksika	14	62	61	72
G. Kore	15	33	12	27
Endonezya	16	105 ⁽³⁾	121	106
Türkiye	17	66	90	68
Hollanda	18	14	4	1
S. Arabistan	19	31	57	145
İsviçre	20	4	9	3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2013a; UNDP, 2013a

⁽¹⁾ Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) Sıralaması (Uluslararası Para Fonu-IMF) (Cari Fiyatlarla)

⁽²⁾ Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) Sıralaması (IMF) (Cari Fiyatlarla)

⁽³⁾ Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) Sıralaması (Dünya Bankası) (Cari Fiyatlarla)

⁽⁴⁾ 187 ülke sıralanmıştır.

⁽⁵⁾ 148 ülke sıralanmıştır.

1.4 TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM

Türkiye'de eğitim, istihdam, karar alma mekanizmaları gibi alanlarda kadınlar ve erkekler eşit olarak yer almamaktadır. Yoksullukla ilgili açıklamalara

geçilmeden önce kadınların ve erkeklerin durumları bazı verilerle kıyaslanarak mevcut durumun daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Tablo 1-6 Okuma yazma durumu ve cinsiyete göre nüfus (6+ yaş)-2013,Türkiye

Okuma Yazma Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	2.654.643	449.328	2.205.315
Okuma Yazma Bilen	64.374.134	33.098.329	31.275.805
Bilinmeyen	1.706.368	873.453	832.915
Toplam	68.735.145	34.421.110	34.314.035

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı
(Yabancılar kapsama alınmamıştır.)

Tablo 1-6'ya göre; Türkiye'de okuma yazma bilmeme açısından okumaz yazmaz kadın sayısı okumaz yazmaz erkek sayısından 4,9 kat daha fazladır. Hayatın diğer alanlarında da var olabilmek için ilk adım olarak görülebilecek okuma yazma oranlarının kadınlar bakımından hala istenilen seviyede olmadığı görülmektedir.

İlkokul mezunu kadın sayısı erkek sayısından daha fazla olup, diğer eğitim kademelerinde kadınların sayısı erkeklerden daha azdır. Eğitim seviyesi arttıkça sayılar hem kadınlar hem de erkekler açısından düşüş göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye'de nüfusun ilköğretim mezunu, lise veya dengi okul mezunu seviyesinde yoğunlaştığı Tablo 1-7'de görülmektedir.

Tablo 1-7 Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (6 + yaş)-2013,Türkiye

Bitirilen Eğitim Düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	2.654.643	449.328	2.205.315
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	14.053.831	6.459.316	7.594.515
İlkokul Mezunu	14.994.232	6.454.722	8.539.510
İlköğretim Mezunu	13.018.720	7.317.838	5.700.882
Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu	2.828.299	1.720.425	1.107.874
Lise veya Dengi Okul Mezunu	12.085.335	6.976.694	5.108.641
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	6.706.780	3.762.530	2.944.250
Yüksek Lisans Mezunu	532.757	313.397	219.360
Doktora Mezunu	154.180	93.407	60.773
Bilinmeyen	1.706.368	873.453	832.915
Toplam	68.735.145	34.421.110	34.314.035

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı
(Yabancılar kapsama alınmamıştır.)

Kadınlar ve erkekler açısından en çarpıcı sonuçlardan birini Tablo 1-8 göstermektedir. Gerek istihdam gerek işgücüne katılım oranlarında kadınlar ve erkekler arasında çok büyük farklar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibariyle erkeklerin işgücüne katılım oranı % 71,5 iken, kadınlarda bu oran sadece % 30,8'dir.

Tablo 1-8 Kadın, erkek ve Türkiye geneli işgücü istatistikleri,2013

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
İşgücüne Katılma Oranı	50	50,8	71	71,5	29,5	30,8
İstihdam Oranı	45,4	45,9	65	65,2	26,3	27,1
İşsizlik Oranı	9,2	9,7	8,5	8,7	10,8	11,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

Kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranları artmaktadır. Tablo 1-9'a göre; kadınlarda lise mezunu kadınlar açısından istihdam oranı en fazla iken, erkeklerde okuryazar olmayan kesimin istihdam oranı en fazladır. Mesleki veya teknik lise mezunları işgücüne katılım oranları fazla olmasına rağmen istihdam oranları istenilen seviyede değildir. Bütün eğitim kademelerinde kadınlar ve erkekler arasındaki fark bulunmaktadır.

Tablo 1-9 Eğitim durumuna göre işgücü durumu,2013

Eğitim Durumu	Toplam		Erkek		Kadın	
	İKO	İO	İKO	İO	İKO	İO
Okur-Yazar Olmayanlar	20,1	4,9	33,8	11,6	17,4	2,3
Lise Altı Eğitimliler	48,0	9,3	69,1	9,3	26,3	9,4
Lise	53,1	12,0	70,1	9,0	32,1	20,1
Mesleki veya Teknik Lise	65,1	10,5	81,3	7,5	39,3	20,4
Yükseköğretim	80,1	10,3	86,1	7,4	72,2	15,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

İKO: İşgücüne Katılım Oranı (%)

İO: İstihdam Oranı (%)

Tablo 1-10 İstihdamın sektörel dağılımı,2013

Tarım(%)		Sanayi (%)		İnşaat (%)		Hizmetler (%)	
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
37	17,8	14,5	21,5	0,8	9,6	47,7	51

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri

Tablo 1-10’da sektörel bazda kadınlar ve erkekler arasındaki farklılık gösterilmektedir. Kadınlar ve erkekler hizmetler sektöründe birbirine yakın oranlarda istihdam edilmekteyken, tarım ve sanayi sektörlerinde aradaki fark çok fazladır. Kadınlar daha çok tarım sektöründe, erkekler ise sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

Tablo 1-11 Siyasette kadın temsili,2013

	Toplam Sayı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
Bakan	25	1	4
Milletvekili	550	79	14.3
Belediye Başkanları	2.948	26	0.91
İl Genel Meclisi Üyeleri	3.379	110	3.25
Belediye Meclisi Üyeleri	31.790	1.340	4.21
Köy Muhtar Sayısı	34.275	65	0.18
Köy İhtiyar Meclis Üyesi Sayısı	138.177	329	0.23
Mahalle Muhtar Sayısı	18.607	429	2.30
Mahalle İhtiyar Heyeti Üye Sayısı	72.583	1.409	1.94

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü

Gerek parlamentoda gerek yerel yönetimlerde kadınların temsil oranı çok düşüktür. Özellikle yerel yönetimlerde bu oran daha da azalmaktadır. Tablo 1-11’de

yer aldığı gibi en yüksek temsil oranı parlamentoda görülürken, en düşük temsil oranı köy muhtarlarında görülmektedir.

1.4.1 Türkiye’de Yoksulluk

Türkiye’de 1980 sonrası yoksulluğu artıran bazı nedenler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- İktisat politikalarındaki anlayışın ve yaklaşımların değişmesi; örneğin, neoliberal ve bireysel girişimciliğe önem veren iktisadi anlayış ile küreselleşmenin ortak etkileri,
- Özellikle 1985 sonrası göç nedenlerinin değişmesi ve buna paralel olarak kente yeni göçenlerin her anlamda eskilerden çok daha az şansa sahip olmaları, örneğin kamu sektöründe “işe girmenin” zorlaştığı, özel sektörde büyük ve güvenceli iş yerlerinde iş bulma olanağının azaldığı, buna karşılık enformel ve kayıt dışı sektördeki işlerin hanehalkı gelirlerinde egemen olduğu bir döneme girilmesi,
- Metropol kentlerde gerçek ücretlerin düşmesi ve gelir dağılımında ortaya çıkan büyük kayıplara dayalı olarak, eski orta sınıfın giderek sosyo-ekonomik konumunu kaybetmesi ve 1990 sonrasında kentlere göç etmiş, ancak önceden göç edenler kadar kentteki olanakları kullanamayan, yeni kent yoksullarının ortaya çıkması (Küreselleşme ile bütünleşerek gelişen finans, iletişim, reklamcılık gibi sektörlerin ortaya çıkardığı yeni orta-üst gelir grubu ve yönetici kesimi de aşağıda gittikçe büyüyen kent yoksullarıyla kıyaslandığında toplumun ikili sınıf yapısına doğru hızla kaydığı görülmüştür),
- Sanayi sektöründe üretimin esnekleşmesi, örneğin, işgücü piyasasında ve ücretlerde esneklik ve düzensizlik, taşeronlaşma, emek yoğunundan makine

yoğuna geçmenin yarattığı işsizlik (1980 sonralarında ithal edilen makine yoğun teknolojiler),

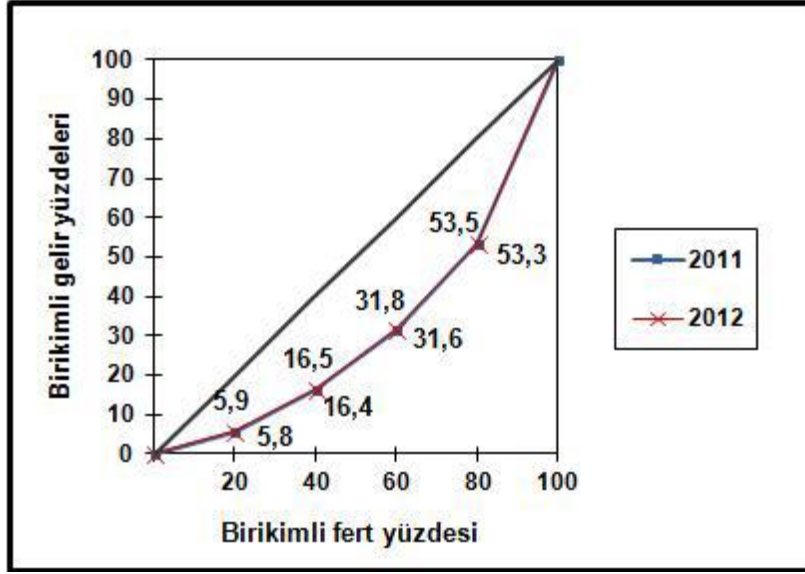
- Eve iş verme, parça başı iş ve özellikle kadın ve çocuk emeğinin enformel üretim ve kayıt dışı işlerde ağırlıklı olarak kullanımının artması (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002: 201).

Türkiye’de yoksulluk/kadın yoksulluğuna ilişkin haberlerin medyada ele alınması genellikle yoksulluğun Koray’ın (2001: 219) tabiriyle ‘*sempatik bireysel hikâyeler*’e dönüştürülerek aktarılması şeklindedir. Aynı zamanda Türkiye’de yoksullara ilişkin yoksulların cahil, tembel, suçlu ve kötü anne-baba olması gibi bazı kalıpyargılar ve ayrımcı yaklaşımlar da mevcuttur (Uyan-Semerci, 2010: 5).

TÜİK tarafından açıklanan *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012*’ye göre; gelir dağılımını ölçmek amacıyla kullanılan Gini katsayısı Türkiye için 0,402 olarak hesaplanmıştır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alan 1’e yaklaşması gelir dağılımında adaletsizliğin arttığını ifade eden bir katsayıdır.⁷

Gelir dağılımını ölçmek için kullanılan bir başka yöntem Lorenz eğrisidir. Lorenz eğrisi; gelir ya da servetin nüfusa dağılımındaki eşitsizliği göstermekte kullanılan eğri olarak tanımlanmaktadır. Eğri aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere bir karenin köşegenini uç noktalarda keser. Karenin dikey kenarında gelirin birikimli payları, yatay kenarında ise nüfusun birikimli payları yüzde olarak gösterilmekte olup köşegen doğru şeklinde olması gelirin nüfus arasında eşit dağılımını (mutlak eşitlik) göstermektedir. Lorenz eğrisi köşegenden uzaklaştıkça, gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır. Grafik 1-2’de gelirin nüfusa dağılımını gösteren Lorenz eğrisinde 2012 yılında 2011’e göre büyük bir değişiklik olmadığından eğrilerde çakışma olmuştur (TÜİK, 2013b).

⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594>



Grafik 1-2 Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerin Lorenz Eğrisi,2011-2012

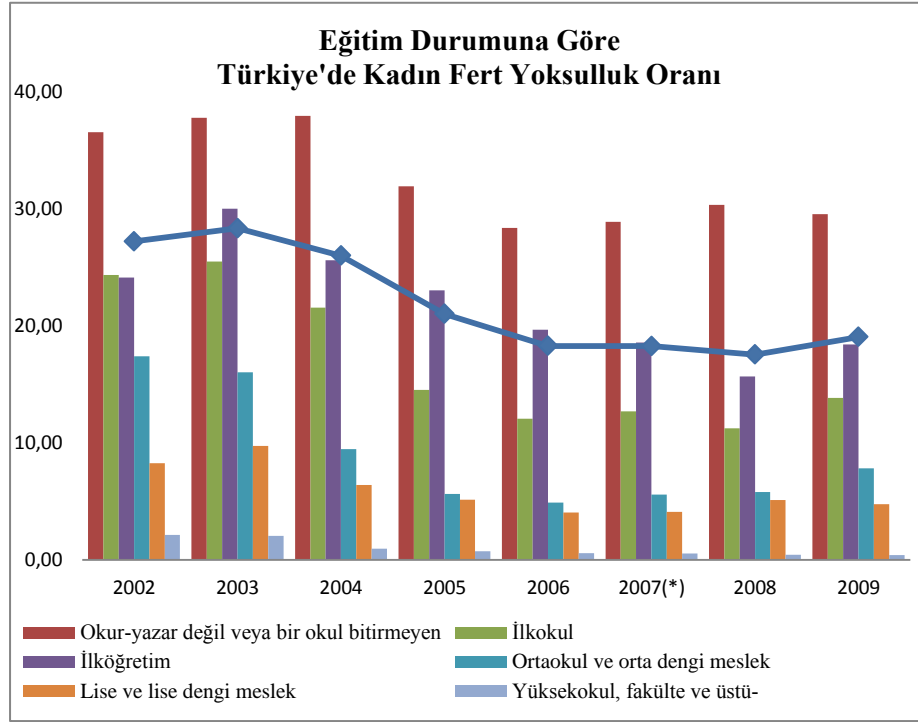
Kaynak: TÜİK, 2013c

Söz konusu araştırmada (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012) ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan nüfusun oranı olarak tanımlanan ve belirlenmiş 9 maddeden en az 4 tanesini karşılayamama ya da mahrum olma durumunu tanımlayan “maddi yoksunluk” oranı 2011 yılında % 60,4; 2012 yılında ise % 59,2 olarak hesaplanmıştır. Maddeler arasında şunlar yer almaktadır: Beklenmedik harcamalar, evden uzakta bir haftalık tatil, ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit/borçlar), iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek, evin ısınma ihtiyacı, çamaşır makinası, renkli televizyon, telefon, otomobil.⁸

Yukarıdaki maddelere bakıldığı zaman özellikle toplumsal cinsiyet rolleri gereği hanenin temizlik işleri, ısınma, beslenme ihtiyaçlarının kadınlar tarafından karşılandığı düşünüldüğünde maddi yoksulluğu yaşama deneyiminin kadınlar açısından daha şiddetli olabileceği düşünülmektedir. 2012 yılı için Türkiye’de bu oran % 59,2 olarak hesaplanmıştır. Gerek Gini katsayısı gerek Lorenz eğrisinin şekli düşünüldüğünde gelir dağılımı konusunun Türkiye’de büyük bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

⁸ http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=13594&tb_id=8

Türkiye geneline bakıldığında verilen tüm yıllarda kadınların yoksulluk oranlarının erkek yoksulluk oranlarından fazla olduğu ve eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların yoksulluk oranlarının erkek yoksulluk oranlarından daha düşük olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 1-12).



Grafik 1-3 Eğitim durumuna göre Türkiye’de kadın fert yoksulluk oranı

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranlarından oluşturulmuştur.

(*) Yeni nüfus projeksiyonuna göre revize edilmiştir.

Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranlarının verildiği Tablo 1-12’de yer alan verilerle oluşturulan Grafik 1-3 yıllar itibariyle Türkiye genelinde yoksulluk oranlarında bir düşüş olduğunu göstermektedir. Söz konusu grafik eğitim ve yoksulluk arasındaki ters yönlü ilişkiyi vermesi açısından önemlidir. Kadınlar ve kız çocukları için, daha yüksek eğitim seviyelerinde yoksulluk oranları erkeklere kıyasla daha düşüktür.

Tablo 1-12 Hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, Türkiye

Eğitim Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)															
	2002		2003		2004		2005		2006		2007(*)		2008		2009	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Türkiye Genel	26,72	27,19	27,92	28,31	25,20	25,98	19,97	21,01	17,32	18,27	17,33	18,26	16,70	17,52	17,10	19,03
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	37,68	36,54	38,37	37,76	36,94	37,92	30,94	31,92	27,73	28,34	29,13	28,88	30,77	30,31	30,34	29,52
İlkokul	28,06	24,33	29,81	25,47	27,50	21,55	19,92	14,51	16,52	12,05	15,87	12,68	15,91	11,22	16,86	13,83
İlköğretim	28,40	24,10	29,13	29,98	25,37	25,60	21,79	23,02	16,47	19,66	19,79	18,55	18,67	15,66	17,19	18,39
Ortaokul ve orta dengi meslek	19,49	17,38	19,66	16,03	14,95	9,45	9,72	5,62	9,69	4,89	11,06	5,57	9,85	5,78	10,89	7,82
Lise ve lise dengi meslek	10,99	8,24	12,27	9,73	9,69	6,39	7,98	5,14	6,06	4,05	7,05	4,09	6,00	5,11	5,71	4,76
Yüksekokul, fakülte ve üstü-	1,22	2,12	3,04	2,05	1,57	0,93	0,83	0,72	1,28	0,56	0,97	0,53	0,88	0,43	0,92	0,40

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 1-13'te verildiği gibi, Türkiye'de kişi başına günlük 1 \$ altında gelir elde eden birey kalmamış olup 2006 yılı itibariyle sıfırlanmıştır. Özellikle günde 4,3 \$'ın altında geliri olan fertlerin yoksulluk oranında da hızlı bir düşüş kaydedilmiştir. Ancak sadece gelir göstergelerine bakıp yoksulluk ile ilgili yorum yapmak yanıltıcı olabilmektedir.

Tablo 1-13 Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları, Türkiye

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları, Türkiye								
Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2005	2006	2007 ⁽³⁾	2008	2009	2010	2011	2012
Gıda yoksulluğu (açlık)⁽⁴⁾	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)⁽⁴⁾	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı⁽¹⁾	0,01
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı⁽¹⁾	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı⁽¹⁾	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27
Harcama esaslı göreceli yoksulluk^{(2) (4)}	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.	.

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri

⁽¹⁾ 1 \$'ın SGP üzerinden TL karşılığı olarak ilgili yılın cari değerleri kullanılmıştır.

⁽²⁾ Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

⁽³⁾ 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

⁽⁴⁾ 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon çalışmaları nedeniyle hesaplanmamaktadır.

Bundan sonraki kısımda Türkiye'de kadın yoksulluğu ile mücadeleye ilişkin aşağıda yer alan uygulamalar hakkında bilgi verilecektir.

- Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM),
- Mikrokredi,
- Sosyal Destek Programı (SODES),
- Gelir Getirici Projeler.

1.4.1.1 Çok Amaçlı Toplum Merkezleri

Türkiye’de 1995 yılında Şanlıurfa ilinde bir pilot proje ile başlatılan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (*Multi Purpose Community Centres*) uygulaması daha sonra genişlemiş ve sayıları 44’e ulaşmıştır (bkz. Tablo 1-14). ÇATOM’lar ilk olarak Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ), Şanlıurfa Valiliği ve UNICEF (BM Çocuklara Yardım Fonu) işbirliğinde kurulmuştur.⁹ ÇATOM’lar aracılığı ile 2013 yılı sonuna kadar yaklaşık 242.158¹⁰ kişiye ulaşılmış olup bu sayı sadece ÇATOM programlarına katılanları ve sağlık hizmetlerinden yararlananları içermektedir.

Dünyada da Türkiye’deki uygulamalara benzer çeşitli ÇATOM örnekleri görülmektedir. Örneğin Güney Afrika’da, ÇATOM kapsamında şu programlar yürütülmüştür: Devletin sağladığı sosyal ve idari hizmetlere erişim programı, iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yaygınlaştırılması programları, temel ve mesleki eğitim programları, yerel ekonomik kalkınma programları, iş fırsatları tanıtım programları ve bilgi ve iletişim etkinlikleri. Bunun yanı sıra, bilgi teknolojilerine ve iletişim araçlarına erişimi sağlayan Çok Amaçlı Toplum İletişim Merkezleri; Tanzanya, Uganda ve Mozambik gibi ülkelerde faaliyet göstermektedir. Benzer bir şekilde Toplumsal Bilişim Hizmetleri Merkezleri internete erişimi olmayan bireylere bu imkânı sağlamaktadır (Şeker, 2011: 259).

Türkiye’de Kalkınma Bakanlığı GAP BKİ’ye bağlı olarak faaliyet gösteren ÇATOM’ların amacı; kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına

⁹ http://eski.bianet.org/2003/12/01_k/27694.htm

¹⁰ ÇATOM yetkililerinden alınan bilgi esas alınmıştır.

ve çözümünü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; kadınların kamusal alana daha fazla katılımını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmasını sağlamak; kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak/cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir model/modeller geliştirmek olarak belirlenmiştir.

ÇATOM'larda;

- Okuma-yazma, okul öncesi eğitimi, anne eğitimi, bilgisayar, beslenme, ev ekonomisi alanlarında eğitim programları,
- Sağlık eğitimi, kısmi ve gezici poliklinik hizmetleri gibi sağlık programları,
- El sanatları, trikotaj, tekstil, kuaför, keçe işlemeciliği, yöresel bebek, gümüş işlemeciliği gibi konularda beceri geliştirici programlar, gelir getirici atölyeler ve kadın girişimciliğini destekleyici programlar,
- Sosyal yaşama katılımı destekleyen ve kadın bilincini oluşturmayı hedefleyen sosyal ve kültürel programlar,
- Hedef grupların sosyal destek hizmetlerine (burs, yeşil kart, aynı yardım, resmi nikâh vb.) ulaşmasını kolaylaştırıcı programlar uygulanmaktadır (GAP BKİ, 2013).

Beşpınar-Karaoğlu (2012: 210) tarafından yapılan çalışmada ailelerinin okumalarına izin vermediği kız çocuklarının, ilköğretim ve liseyi dışardan bitirmek için ÇATOM'larda açılan destekleme kurslarına devam ettikleri ortaya konulmuştur. Görüşülen gençler, ailelerin “erkek öğrenci olmadığı için” ÇATOM’u tercih ettiğini, aksi halde kızlarını buraya göndermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Genellikle maddi durumu daha iyi olan ailelerin örgün eğitim yerine, kız ve erkeklerin ayrı ayrı eğitim gördükleri dershanelere yöneldiğini vurgulayan görüşmeciler, ailelerinin ekonomik yetersizlikler nedeniyle dersane yerine ÇATOM’daki kursları tercih ettiğini ifade etmiştir.

Tablo 1-14 2012 yılı sonu itibariyle ÇATOM sayılarının dağılımı

İller	Kuruluş Yeri	Adet
Adıyaman	Fatih Mahallesi, Gerger İlçesi	2
Batman	Petrolkent, Yavuzselim ve Yeşiltepe Mahalleleri	3
Diyarbakır	Huzurevleri, 5 Nisan, Ziya Gökalp ve Fatihpaşa Mahalleleri ile Silvan, Çermik ve Ergani İlçeleri	7
Gaziantep	Şahinbey İlçesi (Merkez) ve Nurdağı İlçesi	2
Kilis	İslambey ve Ekrem Çetin Mahalleleri	2
Mardin	Meydanbaşı, Medrese ve Latifiye Mahalleleri; Dargeçit, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin, Mazıdağı ve Ömerli İlçeleri	9
Siirt	Merkez, Şirvan ve Kurtalan İlçeleri, Kurtalan Kayabağlar Beldesi	4
Şanlıurfa	Bağlarbaşı Mahallesi, Parmaksızlar Konutu, Bozova, Siverek, Suruç, Birecik, Hilvan Ceylanpınar ve Viranşehir İlçeleri	9
Şırnak	Merkez, Cizre, Beytüşşebap, İdil, Silopi ve Uludere İlçeleri	6
Toplam		44

Kaynak: GAP BKİ, 2013

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan yoksul ve başarılı kız öğrencilerin burs desteği almasına aracılık edilerek; eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına katkı yapmak, kız çocuklarını eğitim sürecine dâhil etmek ve bu süreç içinde mümkün olduğunca kalabilmelerini sağlamak, okur-yazar kadın oranının yükseltilmesine katkı sağlamak ve kadınların yaşam düzeyinin iyileşmesine katkıda bulunmak amacıyla GAP Bölgesi'ndeki 9 il ve bu illere bağlı ilçelerde faaliyet gösteren ÇATOM'ların bulunduğu yerleşim alanlarında GAP-ÇATOM Burs Projesi yürütülmektedir. Bu kapsamda 2012-2013 burs miktarları ilköğretim öğrencileri için 90 TL, lise öğrencileri için 110 TL, üniversite öğrencileri için ise 220 TL olarak belirlenmiştir. 2011-2012 eğitim-öğretim yılında 973 ilköğretim, 341 lise ve 233 üniversite öğrencisine olmak üzere toplamda 1550 öğrenciye burs imkânı tanınmıştır (GAP BKİ, 2013).

Şeker (2011: 268) tarafından yapılan alan araştırmasında ise ÇATOM aracılığıyla resmi nikâhlı olma ve okuma-yazma oranlarının arttırıldığı, gelir getirici alanlarda becerilerin geliştirildiği ve insanların kendilerine olan saygılarının arttırıldığı bulgularına ulaşılmıştır.

1.4.1.2 Sosyal Destek Programı

2008 yılında bölgesel kalkınma projelerinin tamamlanması amacıyla ‘GAP Eylem Planının Sosyal Gelişmenin Sağlanması’ bileşeni altında Sosyal Destek Programı (SODES) oluşturulmuştur. SODES; istihdam, sosyal bütünleşme, kültür, sanat ve spor alanlarında göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir programdır. SODES kapsamında, valiliklerin koordinasyonunda kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, meslek örgütleri ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından hazırlanan projelere destek olunmaktadır. SODES’in kapsadığı nüfus kesimleri, özellikle yoksulluk ve sosyal imkânlarla erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan bireyler ve gruplardır. SODES kapsamındaki çalışmalar toplumsal hayata etkin şekilde katılmakta zorluklarla karşılaşan bu kesimler için yeni fırsatlar oluşturmakta ve bu kesimin kendine olan güvenini artırarak toplumsal yaşamın daha sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktadır. SODES bu yönüyle uygulandığı illerden başlayarak ulusal düzeyde sosyal restorasyonun gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Proje başlangıcında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) illerinde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) uygulanan programın kapsamı 2010 yılında Doğu Anadolu Projesi (DAP) illerini (Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır), 2011 yılında Adana, Mersin, Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illerini, 2013 yılında ise Aksaray, Niğde, Sivas ve

Yozgat illerini de içerecek şekilde genişletilmiş ve uygulama kapsamı 34'e ulaşmıştır. Bugüne kadar 875 milyon TL tutarında yaklaşık 7500 proje desteklenmiştir.¹¹

SODES; istihdam, sosyal içirme, kültür, sanat ve spor olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır.

1. ***İstihdam bileşeni:*** Bu bileşen kapsamındaki projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve bölgedeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün ve mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması hedeflenmektedir.

2. ***Sosyal içirme bileşeni:*** Bu bileşen kapsamındaki projeler ile yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özür, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve onlara götürülen hizmetlerin kalitesinin artırılması beklenmektedir.

3. ***Kültür, sanat ve spor bileşeni:*** Bu bileşen kapsamındaki projeler ile toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi, özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilerek yeteneklerinin açığa çıkartılması ve kendilerine ve topluma yararlı alışkanlıklar edinmelerine yardımcı olunması beklenmektedir.¹²

Kalkınma Bakanlığı tarafından "Sosyal Destek Programının (SODES) Değerlendirilmesi Araştırması" projesi yürütülmüştür.¹³ SODES'in Değerlendirilmesi Araştırma Raporuna göre; yararlanıcıların % 53,4'ü erkek ve %

¹¹ <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC76E0DC5775F6114C8DF1AF88D06C98245D9714D8A40B570B>

¹² <http://www.sodes.gov.tr/SODES.portal>

¹³ http://www.kalkinma.gov.tr/sodes/SODES'in_Degerlendirilmesi_Arastirmasi_Raporu.pdf

46,6'sı kadındır. Potansiyel yararlanıcılara bakıldığı zaman; % 54,9'u kadın ve % 45,1'i erkektir (Potansiyel yararlanıcı; SODES'in gerçekleştirildiği illerde projelerden aktif olarak yararlanma imkânı bulunan fakat çeşitli sebeplerle projelerden yararlan(a)mamış kişi olarak tanımlanmıştır.). Yararlanıcıların büyük bir bölümü 25 yaş altı gençlerden oluşmaktadır. Potansiyel yararlanıcılardan 45 yaş ve üstü yetişkinlerin yaklaşık yarısı okuma yazma bilmemektedir.

Proje yürütücüleri ile ilgili bilgilere bakıldığı zaman yürütücülerin büyük bir bölümünün erkek olduğu, kadın yürütücü sayısının az olduğu belirtilmiştir. İstihdam projelerine katılanlar meslek öğrenme ve iş bulma beklentisi ile projelere başvurmuşlardır. Meslek öğrenme ve iş bulma beklentisinin projelerde yer alan kadınlarda erkeklere göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri sonucunda kız çocuklarının kültür ve sanat alanlarında, erkekler ise spor dalında yeteneklerini geliştirme eğiliminde olmuşlardır. Kadın yararlanıcıların sosyalleşme beklentilerinin olduğu vurgulanmıştır. Özellikle kadın yararlanıcıların projelere katılımları sayesinde ev dışında daha çok zaman geçirmeye ve başkalarının yanında kendilerini ifade etmeye başladıklarına dikkat çekilmiştir. Kız çocukları ve kadınların bazı faaliyetlere katılım sağlamaları amacıyla proje yürütücüleri eşleri ve/veya babalarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yararlanıcıların devam etmeme nedenlerinde “ulaşım zordu” ve “ailem devam etmemi istemedi” nedenleri yer almaktadır.

SODES projelerine istihdam açısından bakıldığında; yararlanıcıların faydalandıkları meslek edindirme kursları etkin bir uygulama olmuştur. Söz konusu kurslar yararlanıcıların gerek mesleki beceri geliştirmelerine yardımcı olmuş gerek iş bulmalarını kolaylaştırmıştır. Girişimcilik konusuna ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulayan yararlanıcılar olmuştur. SODES'in uygulandığı tüm illerde en büyük sorun alanı istihdam olarak verilmiştir. Öneriler arasında özel sektör ile işbirliği ve ilin ihtiyaçlarının diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

1.4.1.3 Mikrokredi

Mikrokredi uygulamaları farklı şekillerde uygulanmış olsa da bu çalışmada Nobel ödüllü Muhammed Yunus tarafından geliştirilen modelle ilgili bilgi verilecektir. 1983'te güven ve dayanışma ilkeleri üzerine kurulan "Köy Bankası" anlamına gelen Grameen Bank Bangladeşli bir ekonomist olan Muhammed Yunus tarafından kurulmuştur.¹⁴

Mikrokredi, dar gelirli kadınların kendi kendilerine gelir getirici faaliyetlerde bulunmasına imkân sağlayan, teminat ve kefalet gerektirmeden verilen küçük bir sermayedir. Mikrokredinin esasları; kredinin bir insan hakkı olduğu inancına dayanır, maddi açıdan yoksun kadınlara öncelik vermektedir, kadının sahip olduğu varlıklara değil, geleceğe dönük çalışma azmi ve potansiyelinin değerlendirilmesine dayanmaktadır, en yoksul olanlar dâhil olmak üzere bütün insanların sınırsız kabiliyetlerle donanmış olduklarına inanmaktadır ve insanlara hibe ya da sadaka şeklinde yardımlar vermeye karşı bir duruşla, borç vererek iş sahibi olmasını ve kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamaktadır.¹⁵

Mikrokredi; kolay verilebilen, prosedürü az olan bir kredilendirme sistemi olup resmi (formel) mali kuruluşlardan kredi alma olanağı bulunmayan, yoksulluk çizgisinin en altında bulunan (yoksulun yoksulu) insanlara, yani bir ekonomik fırsat veya küçük meblağda bir nakit kaynağı buldukları takdirde "girişimci" haline gelerek yoksulluktan kurtulabilecek kişilere, iş yapmaları için verilen geri ödeme taahhüdüne dayanan bir sistemdir (Kösemen, 2004'ten aktaran; Güneş, 2012: 43).

Tablo 1-15'te yer aldığı gibi; Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) tarafından 2003 yılından bu yana uygulanan Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP) mikrokredi faaliyetleri 66 il ve 97 şubede yürütülmektedir. Toplam üye sayısı 61.463 iken aktif kredi alan üye sayısı 52.129'dur.

¹⁴ <http://muhammedyunus.okan.edu.tr/tr/muhammed-yunus-kimdir.php>

¹⁵ <http://tgmp.net/MicroKrediIcerik.aspx?id=2>

Tablo 1-15 Türkiye Grameen Mikrofinans Programı

İl Sayısı	Şube Sayısı	Aktif- Kredi Alan Üye Sayısı	Toplam Üye Sayısı	Verilen Toplam Kredi (TL)
66	97	52.129	61.463	199.440.141

Kaynak: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, 2013a

Mikrokredi almak isteyen bir kadın aşağıdaki adımları izlemesi gerekmektedir;¹⁶

- Bir mikro işletme fikri oluşturulmalıdır. İlk çekilebilecek kredi en fazla 1.000 TL olabilmektedir.
- TGMP Şubesi'ni telefonla aranabilir ya da şube ziyaret edilebilir.
- İş fikri olan beş kişilik bir grup oluşturulması gerekmektedir. Gruptaki kadınların yakın akraba olmaması gerekmektedir.
- Diğer adımlar ise şu şekildedir: Her kadın; TGMP personeline işletme fikrini anlatmalıdır, işi için gerekli kredi miktarını belirleyerek TGMP personeline belirtmelidir, beş üyeli gruplar üç günlük eğitime tabii tutulmakta ve kredi geri ödeme sistemi anlatılmaktadır ve yapılacak törenle gruptaki her kadın talep ettiği kredi miktarını almaktadır.

1.4.1.4 Gelir Getirici Projeler

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), 14 Haziran 1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuştur ve 8 Haziran 2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak ve il/ilçelerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları aracılığıyla faaliyetlerini yürütmektedir.

¹⁶ <http://tgmp.net/MicroKrediIcerik.aspx?id=6>

SYGM tarafından 3294 sayılı Kanun kapsamında yer alan vatandaşlara yönelik aşağıdaki sosyal yardım programları uygulanmaktadır:¹⁷

- Aile Yardımları; gıda, yakacak, barınma yardımları,
- Eğitim Yardımları; eğitim materyali, şartlı eğitim, öğle yemeği, ücretsiz kitap, öğrenci, barınma, taşıma, iaşe yardımı,
- Sağlık Yardımları; tedavi destekleri, şartlı sağlık yardımı,
- Engelli İhtiyaç Yardımları; engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması projesi
- Özel Amaçlı Yardımlar; aşevleri, afet ve depremde zarar görenlere yönelik yardımlar

SYGM tarafından aşağıdaki proje destek programları yürütülmektedir:¹⁸

- Gelir Getirici Proje Destekleri
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) Destekleri
- Sosyal Hizmet Proje Destekleri
- İstihdam Eğitimi Proje Destekleri
- Geçici İstihdam Proje Destekleri
- Toplum Kalkınması Proje Destekleri

Bu çalışmada söz konusu uygulamalardan Gelir Getirici Proje (GGP) desteklerine yer verilmiştir. GGP; hedef kitlede yer alan ve kendi işini kurmak ya da üretim faaliyetinde bulunmak isteyen kişiler tarafından SYD Vakıflarına sunulan ve Fon Kurulunca onaylanması halinde uygulamaya geçirilen ve kaynağı Fon'dan sağlanan geri ödemeli olarak faizsiz ve sekiz yıl vadeli (ilk iki yıl ödemesiz sonraki altı yılda altı eşit taksit olacak şekilde) uygulanan projeler olarak tanımlanmaktadır (SYGMa, 2013: 5).

¹⁷http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/birlestirilmis_sosyal_yardimlar.pdf

¹⁸http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/proje_destekleri_brosuru.pdf

GGP desteklerinin hedef kitlesi 3294 sayılı Kanununun 2'nci maddesi şu şekilde belirtilmiştir: “*Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan (...) vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir*”.

GGP'ler, ‘Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Proje Destekleri Esasları’ kapsamında uygulanmaktadır. Proje Destek Esaslarına göre; GGP üç şekilde uygulanmaktadır; iş kurma projeleri, hayvansal üretime yönelik projeler ve bitkisel üretime yönelik projeler. Bu çalışmada derinlemesine görüşme gerçekleştirilen fayda sahipleri iş kurma projeleri grubunda yer alan kişilerdir. Hayvansal ve bitkisel üretime yönelik projelere bu çalışmada yer verilmemiştir.

Projede Destek Esaslarında yer alan hükümlere göre;

- Projeler bizzat fayda sahibi/sahipleri tarafından yürütülecektir.
- Projeler kapsamında var olan bir işin geliştirilmesi ya da kapasite artırımına yönelik projeler desteklenmeyecektir.
- Projeler kapsamında araç alımına ve ikinci el malzeme alımına izin verilmeyecektir.
- Projelerde elde edilecek ürünün pazarlama olanakları sorgulanacaktır.
- Projeler kapsamında devir işlemlerine izin verilmeyecektir.
- Proje kapsamında açılan işyerleri ve işletmeler ile teslim edilen canlı demirbaşlar proje süresince sigortalanacaktır.
- Projeler kapsamında talep edilecek işletme giderleri [işyeri açılış başlangıç giderleri, bir yıllık sigorta bedeli, kira (bu kapsamda en fazla üç aylık kira bedeli talep edilecektir) elektrik, su vb.] projenin toplam bütçesinin % 20'sini geçemeyecektir.
- Fayda sahiplerinin proje konusu faaliyet alanına ilişkin sosyal güvenlik kapsamına alınması sağlanacaktır.

- Projelerde inşaat giderlerine destek verilmeyecektir. Ancak proje uygulanacak mekânın düzenlenmesine yönelik düşük maliyetli (proje bütçesinin % 20'sini geçmemek kaydıyla) tadilat giderlerine destek verilebilecektir.
- Gelir getirici projelerde Fon Kurulunca süreli ya da süresiz konu sınırlamasına gidilmesi mümkün olup bu konuda alınacak kararlar vakıflara bildirilecektir.

Yukarıda yer alan hükümler bütün projeler için geçerli olup iş kurma projeleri için ayrıca aşağıdaki hususlara yer verilmiştir:

- Proje konusu faaliyet alanı el emeğine ve zanaata dayalı veya ürün işlemeye yönelik olmalıdır.
- Proje konusu satış ve pazarlamaya yönelik, sermaye yoğun, kurulma maliyeti yüksek ve sürdürülebilirliği sermayeye dayalı olmamalı, ayrıca dönemsel faaliyetleri içermemelidir.
- Projeye başvuran kişi proje konusu işi yapabilecek tecrübe ve bilgi birikimine sahip olmalıdır. Bu kapsamda tecrübe ve bilgi birikimini belgelemesi talep edilecektir.
- Proje uygulama alanının mülkiyet durumu mutlaka sorgulanmalı, eğer kişinin mülkiyetinde değil ise Proje onaylandıktan sonra Borçlanma Sözleşmesinin imzalanması esnasında fayda sahibinden proje uygulama alanının en az bir yıllığına kiralandığına veya tahsis edildiğine dair belge talep edilmelidir.
- Aynı konuda faaliyet gösterecek kişilerin birbirlerinin pazarını daraltmayacak şekilde, farklı yerleşimlerden seçilmesine özen gösterilmelidir.

GGP desteklerine başvuru şartları ise Proje Destek Esasları 9'uncu maddesinde aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmamak ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almamak, fakir ve muhtaç durumda olmak,
- Başvuru tarihi itibarıyla 18-60 yaş arasında olmak,

- Erkek başvuru sahipleri için askerlik hizmetini fiilen tamamlamış olmak veya askerlik ile ilişiğİ olmamak,
- Başvuru yapılan Vakfın sorumluluk bölgesinde en az altı aydır ikamet ediyor olmak,
- Proje konusu işin gerektirdiğİ bilgi ve beceriye sahip olmak,
- Daha önce Fon kaynaklarıyla desteklenen gelir getirici projelerden (Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi dâhil) yararlanmamış olmak.

Proje Destek Esaslarında geçen '*fakir ve muhtaç durumda olmak*'; 1 Ocak 2014-30 Haziran 2014 tarihleri arasında hanede kişi başına düşen aylık gelirin 255,22 TL altında olması anlamına gelmektedir. Hanenin aylık toplam geliri hanede yaşayan kişi sayısına bölünmekte ve kişi başı gelir elde edilmektedir. Bu hesaplama yöntemine göre kişinin muhtaçlık sınırında olup olmadığı hesaplanmaktadır.¹⁹

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun (SYDTF) 1986 yılında kurulmasından bu yana GGP'ler desteklenmektedir. Ancak 2003 yılı itibariyle söz konusu projeler kamuoyunda daha bilinir hale gelmiş, vatandaşlar tarafından daha çok talep edilmeye başlanmış, bu talep ile doğru orantılı olarak Vakıflara gelir getirici projelerde kullanılmak üzere Fon'dan giderek artan oranda kaynak aktarılmaya başlanmıştır (SYGM, 2013b: 3). 2001 yılında uygulanmaya başlayan ve 2007 yılında sona eren SRAP'ın ana bileşenlerinden biri olan Yerel Girişimler altında gelir getirici küçük ölçekli projelere özel bir önem verilmesi bunun bir göstergesi olarak görülmektedir (Güneş, 2009: 108).

GGP yukarıda da bahsedilen mikrokredi benzeri bir kredilendirme türü olmakla beraber miktar ve vade gibi özellikleri ile mikrokredi projelerinden farklılık göstermektedir. Mikrokreditinin; daha düşük miktarlara dayalı olması, sık ödeme koşulları, proje başlamadan önce eğitimlerin verilmesi ve grup bazlı çalışmaların

¹⁹ <http://www.sydv.org/2014/01/02/muhtaclik-sinirina-iliskin-duyuru/>

ağırlıklı olması gibi özelliklere sahip olması nedeniyle GGP'lerden farklı olduğu görülmüştür (Zülfikar vd., 2010: 30).²⁰

Söz konusu projelerde kırsal ve kentsel konularda kişi başına en fazla 15.000 TL destek sağlanmakta ve geri dönüşler ilk iki yıl ödemesiz, sonraki altı yıl altı eşit taksit şeklinde sekiz yıl faizsiz olarak yapılmaktadır. 07.05.2012/3 sayılı Fon Kurulu kararı ile fayda sahibi kadın olan gelir getirici projelere ilişkin olarak;

25.02.2010/2 sayılı Fon Kurulu kararı ile uygun görülen *“tüm projeler için bir yıl içerisinde her bir vakıf için toplam 12 aylık periyodik pay tutarı kadar kaynak tahsis edilmesine”* yönelik uygulama kapsamında; vakfin proje kotası dolduğu takdirde kadınlar tarafından yürütülecek olan üretime yönelik gelir getirici projeler için proje kotası % 30 artırılması, bu kapsamda kabul edilen ve uygulamaya geçirilen geri ödeme planında yer alan taksitlerinin düzenli ödenmesi halinde ise son taksitin hibe edilmesi uygun görülmüştür.²¹

GGP'lere ilişkin verilere bakılacak olursa; son zamanlarda GGP sayılarında düşüş olduğu görülmektedir. Tablo 1-16'da yer alan veriler kadın ve erkek fayda sahiplerinin karşılaştırılması açısından önemlidir. Örneğin, 2012 yılı içerisinde GGP desteğinden faydalanan kadın fayda sahibi oranı sadece % 14,4'tür.

Toplumsal cinsiyet ve kadın erkek eşitsizliğinin yaşandığı Türkiye'de bu durum GGP fayda sahiplerinin de dâhil olduğu girişimcilik oranlarına da yansımaktadır. Türkiye'de girişimci oranı % 23,3; erkek girişimci oranı % 28 ve kadın girişimci oranı % 11,9'dur (TÜİK, 2013d). Görüldüğü üzere söz konusu oranlar açısından kadın ve erkekler arasındaki fark çok büyüktür.

²⁰ Mikrokredi ve Gelir Getirici Projelerin ayrıntılı bir karşılaştırma analizi için bkz. Güneş (2009)

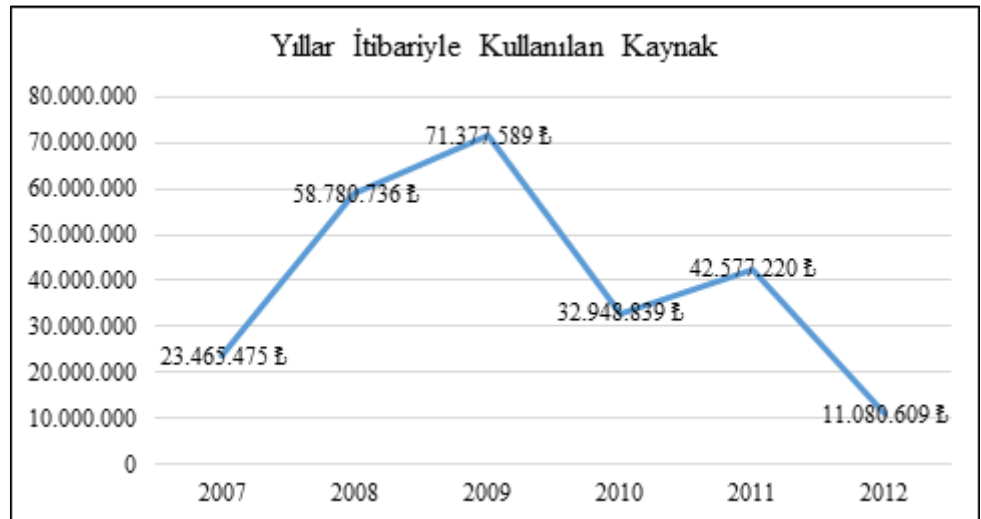
²¹ <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/24467/Proje-Desteklerinde-Kadin-Vatandaslarimiza-Pozitif-Ayrimcilik>

Tablo 1-16 2007-2012 yılları arası Gelir Getirici Proje Destekleri

Yıllar	Proje Sayısı	Kişi Sayısı	Erkek	Kadın	Tutar
2007	2103	3299	2824	475	23.465.475
2008	4046	8113	6983	1130	58.780.736
2009	3394	7688	6399	1289	71.377.589
2010	1457	3341	2768	573	32.948.839
2011	1537	3601	3141	460	42.577.220
2012	491	990	847	143	11.080.609

Kaynak: SYGM, 2013b

Dinçoflaz (2009: 189) tarafından hazırlanan “*Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları*” isimli çalışmada Ankara çapında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) desteği ile kendi işini kuran sadece 14 kadın olduğunu ve bu kadınlardan dördünün işyerini kapatmak zorunda kaldığını belirtilmiştir. Ayrıca, kentsel alanda ise gelir getirici iş kurma projelerinden yılda ortalama 600-650 kadının yararlandığı ifade edilmiştir (Dinçoflaz, 2009: 199).



Grafik 1-4 Gelir Getirici Proje Destekleri kapsamında kullanılan kaynak

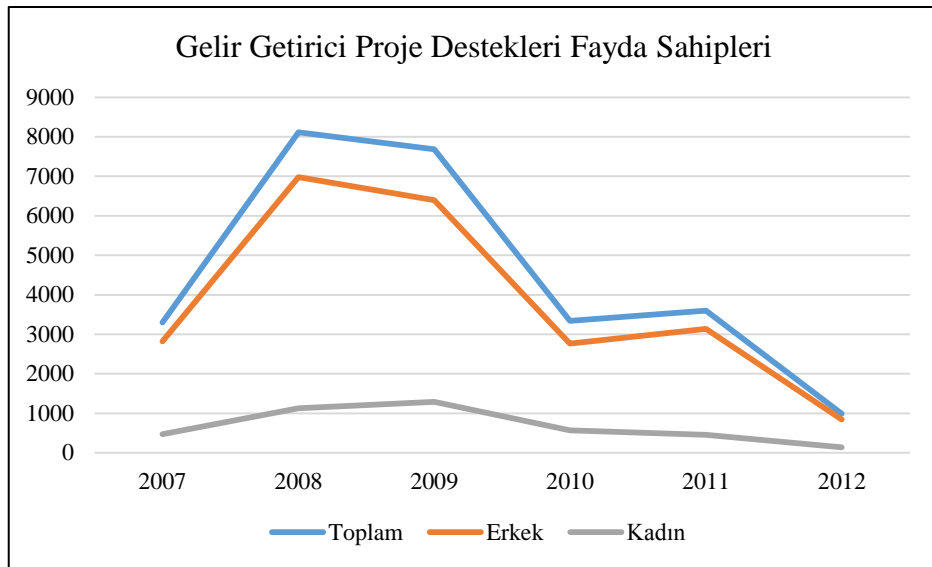
Kaynak: SYGM, 2013b (Gelir Getirici Projelerde Kadın Fayda Sahipleri Hakkında Bilgi Notu esas alınarak oluşturulmuştur.)

GGP desteklerinden 2007-2012 yılları arasında 27.032 kişi faydalanmış olup toplamda 240.230.468 TL kaynak aktarılmıştır. Grafik 1-4'e bakıldığı zaman son

yıllarda proje destekleri kapsamında kullanılan kredi miktarında azalma olduğu görülmektedir.

2007-2012 yılları arasındaki fayda sahiplerinin toplamda 4070'i kadın ve 22.962'si erkektir. Aynı yıllar arasında girişimcilik oranına da paralel olarak kadın fayda sahiplerinin oranı % 15 olarak hesaplanmıştır. Ancak bu oranın içerisinde iş kurma projeleri, hayvansal üretime yönelik projeler ve bitkisel üretime yönelik projeler yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında sadece iş kurma projeleri incelenmiş; hayvansal ve bitkisel üretime yönelik projeler kapsam dışı bırakılmıştır.

Yıllar itibariyle GGP fayda sahibi sayısını gösteren Grafik 1-5'te yer aldığı gibi özellikle 2009 yılı itibariyle proje fayda sahipleri sayılarında erkek fayda sahibi sayılarına paralel olarak düşüş görülmektedir. Kadın fayda sahipleri için ise; 2007 ve 2012 yılları arasında büyük bir fark bulunmamaktadır. Kadın fayda sahiplerinin en yüksek olduğu yıl 2009 olmasına rağmen o yıl içerisinde toplam içindeki oranı % 16,7'dir.



Grafik 1-5 Gelir Getirici Proje Destekleri fayda sahipleri

Kaynak: SYGM, 2013b (Gelir Getirici Projelerde Kadın Fayda Sahipleri Hakkında Bilgi Notu esas alınarak oluşturulmuştur.)

Ayrıca, GGP desteklerine ilişkin SYGM tarafından *Gelir Getirici Projelerin Değerlendirme Araştırması Projesi* yürütülmektedir. Söz konusu proje ile GGP, KASDEP ve mikrokredi uygulamalarının analizlerinin yapılması ve 2014 yılı içerisinde tamamlanması planlanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma hazırlanırken söz konusu araştırma projesine ilişkin herhangi bir rapor bulunmamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği üzere yoksulluk daha çok kadınların deneyimledikleri bir olgudur. Bu nedenle GGP desteklerinin kadınların güçlenmesine sağlayacağı katkı ayrıca önem kazanmaktadır. GGP'ler; fayda sahiplerinin kadın olduğu projelerde ödemelerin düzenli yapılması durumunda son taksitin alınmaması bir geçici özel önem örneğidir. Bu tez kapsamında GGP desteklerinden yararlanmış fayda sahipleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yapılan araştırmanın sonuçları üçüncü bölümde verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME: TANIM, GELİŞMELER VE UYGULAMALAR

2.1 TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME KAVRAMI VE TANIMI

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) kavramını daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle “Toplumsal Cinsiyet” (*Gender*), “Cinsiyet” (*Sex*), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması” (*Gender Mainstreaming*) ve bütçe kavramlarının kısaca açıklanması gerektiği düşünülmektedir.

2.1.1 Cinsiyet

“Cinsiyet” (*sex*) kavramı Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’te “*Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiye ayırt ettiren yaratılış özelliği, eşey, cinslik, seks*” olarak tanımlanmaktadır.²² Yani biyolojik cinsiyet doğuştan gelen ve kadın ya da erkek olmayı belirleyen fiziksel ve biyolojik özellikleri temsil etmektedir.

2.1.2 Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet (*gender*), yaşanılan çevrede sosyal ve kültürel özelliklerle şekillenen bir kavramdır. Cinsiyet dünyanın her yerinde aynı iken toplumsal cinsiyet değişkenlik gösterip farklı olabilmektedir. Öyle ki aynı ülkede farklı şehirlerde hatta

²²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.534189872b35a2.61467650

farklı mahallelerde/hanelerde birbirlerinden farklı biçimlerde yaşanabilmektedir. Toplumsal cinsiyet deneyimlerle öğrenilen bir olgu olup söz konusu öğrenme ailede başlayan sokakta, okulda devam edip medya ile pekiştirilen ve sürekli devam eden bir süreçtir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet zamana göre de farklılık göstermektedir. Kadınlara ve erkeklere biçilen roller, onlara ait beklentiler zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmektedir.

Bütün toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilmektedir. Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, iki cinsin hangi *haklara, kaynaklara ve güce* ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilmektedir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de, özünde ortak noktalar vardır. *Bu öz, toplumsal cinsiyet temelli asimetrinin yani farklılıklar ve eşitsizlikler varlığıdır* (Ecevit, 2004: 83). Toplumsal cinsiyet Günlük-Şenesen (2013: 98) tarafından aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır;

“Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet temelinde ama bunun ötesinde, toplumsal ilişkiler ile oluşturulan kimliktir.”

Toplumsal cinsiyet; kadın veya erkek olmaya ve kadın ile erkek arasındaki ilişkiye dair toplumsal olarak biçimlendirilen özellikleri ve sunulan olanakları ifade etmektedir. Söz konusu olanaklar ve ilişkiler toplumsal olarak inşa edilir ve sosyalleşme sürecinde öğrenilmektedir. Toplumsal cinsiyet özellikleri, toplumsal ve kültürel koşullara bağlıdır ve zaman içerisinde değişiklik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kadınlardan ve erkeklerden nelerin beklenildiğini, onlara nelerin müsaade edildiğini ve onlara ne kadar değer verildiğini belirlemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bireylerin sahip oldukları hakların, üstlendikleri sorumlulukların ve yararlandıkları olanakların, kadın ya da erkek olmaya bağlı olamayacağı anlamına gelmektedir.²³

²³ <http://bmopkadinhaklari.org/files/file/unw-grb-final-tr.pdf>

Kadınların, toplumsal cinsiyet rolleri ile oluşan yaşam biçimleri onların hayatın birçok alanında erkeklerden daha geride kalmasına neden olmaktadır. Özellikle eğitim imkânlarına daha kısıtlı ve zor koşullarda kavuşabilen kız çocukları istihdama katılmak istediklerinde ise düşük geliri ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda bu koşullar ev içindeki sorumluluklarla beraber, daha da zorlaşmaktadır. Kadınların hane içindeki sorumlulukları, yükleri, işleri azalmadıkça ya da paylaşılmadıkça hem ev içinde hem de ev dışında ücretli ya da ücretsiz çalışması eşitsizlikleri artıran hatta kadınların statüsünü daha da kötüleştiren bir durum olabilmektedir. Günlük-Şenesen'e (2008: 1) göre toplumsal ve iktisadi yaşamın belirlenmesinde kadınlara ilişkin öncelikler göz önüne alınmadığı ve kadınların bunu dile getirme kanalları kapalı olduğundan, kadınların erkeklere göre dezavantajlı konumları, daha bebeklikten başlayarak, pekiştirilmektedir.

Yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların güçlenmesi önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmalar, Üstün'ün (2011: 11) belirttiği gibi çalışmalara sadece "kadınları da dâhil etmek" değildir. Aynı çalışmada toplumsal cinsiyet kavramı ile kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak kurulan, öğrenilen kalıplar olduğu belirtilmektedir. Birçok faktöre bağlı olarak değişen farklı kadınlık ve erkeklik kalıpları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının basitçe "kadın sorunları"na indirgenemeyeceği gibi, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri de sadece bir ezme/ezilme ilişkisi olarak tanımlanamayacağı ifade edilmektedir.

Kadınlar ve erkekler arasında var olan eşitsizlik toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla kendisini görünür kılmaktadır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 1'inci maddesinde "kadınlara karşı ayrımcılık"; "*Bu Sözleşmenin amacı bakımından "kadınlara karşı ayrımcılık" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu*

doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.” olarak tanımlanmıştır.²⁴

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kadınların yaşam deneyimlerindeki ayrımcılığın en önemli yansıması, ev işleri ile meşgul olması sonucunda eğitim, istihdam, karar alma mekanizmaları gibi alanlarda kadınların erkeklere göre daha az yer almasıdır. Evde gerçekleştirilen işleri ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Türün biyolojik yeniden üretimi (çocuk dünyaya getirme) ve çocuk bakımı (gelecek nesil emek gücünün bakımı ve sosyalizasyonu),
- Emek gücünün yeniden üretimi/çalışma yaşındaki hane halkı bakımı,
- Hasta ve yaşlıların bakımı,
- Ev bakımı, ehil ve evcil hayvan bakımı (Akduran, 2010: 83).

Yukarıda görülebileceği gibi toplum tarafından kadınlara yüklenen görev ve sorumluluklar ev içinde gerçekleşen ve hayatın diğer bireyler için yaşanabilir olması açısından önem arz eden eylemlerdir. Örneğin, Acar-Savran’a (2009) göre gerçekten ‘bakım’ adını hak edecek emek, bunu kendisi yapamayacak olan çocuk, hasta, yaşlı için harcanan emek olarak somutlaştırılması mümkündür. Böyle yapıldığında, ‘bakım’ın toplumsal olarak gerekli, hiçbir zaman ortadan kalkmayacak, insanlar için anlamlı ve doyurucu olabilecek faaliyetleri kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Bakım işlerinin değersiz, nitelikli emek gerektirmeyen, kadınların “doğal eğilimlerinin ve yeteneklerinin” birer uzantısı ve görünmeyen emek olmaktan çıkarılması gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri literatüre *toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü* kavramını kazandırmıştır. Aksoy’a (2006: 32) göre; toplumların kültürel ve tarihi birikimleri doğrultusunda kadınlar ve erkekler için farklı rolleri, sorumlulukları ve aktiviteleri uygun görmeleri haline cinsiyete dayalı iş bölümü denilmektedir. Bu iş bölümü cinsiyetler arası karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin göstergesidir. Toplumsal

²⁴ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>

cinsiyete dayalı işbölümünün bir yönü erkeklerin yaptıkları işlerin daha saygın olması ve daha fazla gelir getirmesi, kadınların yaptıkları işlerin ise daha çok ev içi emeğe dayanan ve ücreti düşük işler olmasıdır. Bir diğer yönü de işlerin “erkek işi” ve “kadın işi” olarak belirlenmesidir. Acar-Savran ve Tura-Demiryontan’ın (2008) belirttiği gibi işgücü piyasasındaki ve başka yerlerdeki cinsiyete dayalı iş bölümü, ataerkilliğin, hâlâ sürmesine hizmet eden bir görünümüdür.

Ataerkillik, maddi bir temeli olan ve erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan erkekler arası hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren bir toplumsal ilişkiler dizini olarak tanımlanmaktadır (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008). Aynı şekilde ataerkil sistem; erkek egemenliğini, erkeğin kadına egemen olduğu güç ilişkilerini anlatmak ve çeşitli yollardan kadınların ikincil konumda tutulduğu bir sistemi nitelendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Bhasin, 2003: 1). Ataerkil sistemin dayanakları ise Bhasin (2003: 16) tarafından şu şekilde sıralanmıştır: Aile, din, yasal sistem, iktisadi sistem ve kurumlar, siyasi sistemler ve kurumlar, kitle iletişim araçları ve eğitim kurumları ve bilgi sistemleri. Söz konusu dayanaklar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin öğrenildiği ve güçlendirildiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3 Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması

‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Duyarlılığının Tüm Ana Plan ve Programlara Dâhil Edilmesi-Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması’ olarak Türkçeye kazandırılan “*gender mainstreaming*” kavramı; toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının, genelde politika yapma süreçlerinde yer alan aktörlerce tüm politikaların, düzey ve aşamalarının hepsinde bütünleştirilmesini sağlayacak biçimde politika süreçlerinin yeniden düzenlenmesi, ilerlemesi, gelişmesi ve değerlendirilmesidir (Council of Europe, 2005).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması stratejisi, günlük ilişkilerin idaresindeki toplumsal cinsiyet perspektifi ile politik karar alıcıların gerçekleştirdiği

etkinlikleri entegre eden politik ve teknik bir süreçtir (Erkan vd., 2012: 87). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması kavramı yerine “Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım” kavramı kullanımı kolaylaştırmak ve Türkçe kullanımı yaygınlaştırmak amacıyla kullanılabilir (Genç, 2010: 36). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması, TCDB ve geçici özel önlem uygulaması gibi araçlarla hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.

Geçici özel önlem; kadın erkek eşitliğinin sağlanmasını ve kadınların güçlendirilmesine olanak tanıyan olumlu eylem politikalarını ve stratejilerini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. CEDAW’ın 4’üncü maddesinde kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik geçici özel önlemler alması gerektiğine yönelik hüküm yer almaktadır. Geçici özel önlemlerle ilgili olarak vurgulanması gereken nokta bu uygulamaların ‘geçici’ olmalarıdır. Yani eşitlik sağlandığı zaman bu uygulamalara son verilmesi gerekmektedir.²⁵

‘CEDAW’ın 4’üncü Maddesinin Birinci Paragrafında Yer Alan Geçici Özel Önlemlerle İlgili 25 Sayılı Genel Tavsiye’ kararında belirtildiği gibi; Sözleşme’ye Taraf Devletleri kadınların eşit muamele görme haklarına saygı göstermek, bu hakkı korumak ve geliştirmek, yaşama geçirmek, kadınların konumunu iyileştirerek erkeklerle hukuksal ve fiili eşitliğini sağlamak gibi yasal yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülüğü sağlamak amacıyla uygulanan geçici özel önlemler; kadınların siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil veya başka bir alanda eşit katılımını hızlandırmayı amaçlamalıdır. Geçici özel önlem kavramında geçen ‘özel’ terimi kimi durumlarda kadınları zayıf, kırılan, topluma katılım ve rekabet açısından ek veya “özel” önlemlere muhtaç durumda göstermek amacıyla kullanılsa da söz konusu 4’üncü maddede ‘özel’ terimi önlemlerin belirli bir hedefe hizmet etmesine ilişkin olarak kullanılmıştır.²⁶

²⁵ http://www.undppc.org.fj/_resources/article/files/TSM%20Pacific%20-%201-page%20flier%20-%20March_03.pdf

²⁶ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/24845/CEDAW-1986-2013-Yillari-Arasinda-Yayinlanan-Genel-Tavsiye-Kararlari>

Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi ile toplumsal cinsiyete özgü politikalar birbirlerinden farklı anlamlara sahiptirler. Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi toplumsal cinsiyete özgü politikalarla ayırt edilmemesi gereken, tam aksine, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma hedefinde toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ile birlikte paralel olarak yürütülmesi gereken bir stratejidir. Bu nedenle yerleştirme (toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi) ve toplumsal cinsiyete özgü politikalar birlikte yürütülmeli, iki yönlü bir strateji izlenmeli ve ülkeler yerleştirme için doğru sürecin bilicinde olmalıdır. Toplumsal cinsiyete özgü politikalar, belirli bir soruna odaklanmakta, belirli bir alanda bir sorunu çözmeye çalışırken yerleştirme ise, mevcut bir politika sürecini yeniden tasarlayarak toplumsal cinsiyet genel hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Yerleştirme sürdürülebilir bir değişim potansiyeline sahipken, toplumsal cinsiyete özgü politikalar ele aldığı konu alanıyla sınırlı kalmaktadır (Tatlıer-Baş, 2010: 28).

Toplumsal cinsiyete özgü politika ile yerleştirme ilişkisinin daha net anlaşılabilmesi açısından şu örnek anlamlı olacaktır: Kız çocuklarının okullaşmasının artırılması amacıyla, kız çocuklarını okula gönderen ailelere daha fazla maddi yardım yapılması toplumsal cinsiyete özgü bir politikadır (ŞNT uygulaması). Öte yandan, kırsal alanda kız çocuklarının okullaşmasının önünde yer alan engellerden birisinin de ailelerin kız çocuklarını buldukları yerlerden uzaktaki okullara göndermek istememesi olmasının göz önünde bulundurulması ile okulların ve dersliklerin sayısının artırılması bir yerleştirmedir. Burada görüldüğü gibi bahsi geçen ilk politika kız çocuklarına yönelik bir özel önlem içermekte iken, bahsi geçen ikinci durumda bir politikanın toplumsal cinsiyet bakış açısı ile değerlendirilmesi neticesinde karar verici daha fazla okul ve derslik yapmaya karar vermiş, böylece altyapıya ilişkin politikalarına yerleştirme yapmıştır. Ancak her iki politika da kız çocuklarının okullaşması konusunda birbirinden daha değerli değildir. Her iki politika da eşit değerdedir ve birlikte yürütüldüklerinde hedefe ulaşılması mümkün olacaktır (Tatlıer-Baş, 2010: 44). Benzer bir örnek de yoksullukla mücadele aracı olarak kullanılan Gelir Getirici Proje desteklerinde düzenli ödeme halinde başvuru sahibi kadın ise son taksit hibe edilmesi uygulamasında görülmektedir. Bu

kapsamda; söz konusu uygulama bir toplumsal cinsiyete özgü politika örneğidir. Ancak, kadınların yoksulluktan kurtulmasını sağlayacak bir politika yerleştirme örneği olabilecektir.

Kadınlar ve erkekler farklı toplumsal cinsiyet rollerine sahip olmaları dolayısıyla farklı ihtiyaçlara da sahiptir. Söz konusu ihtiyaçlar pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları ve stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları; kadınların içinde buldukları koşullarla, iş yükleri ve sorumluluklarıyla ilişkili ihtiyaçlar olup, temiz ve kolay erişilebilir su kaynaklarına sahip olmak, sağlıklı koşullarda yemek pişirmek için gerekli alet edevatın bulunması, çocukların tedavisi ve sağlık kontrolleri için sağlık ocakları, bakımları ve eğitimleri için anaokullarının bulunması gibi gündelik hayatın idame ettirilmesinde gerekli ivedi ihtiyaçlar olarak sıralanmaktadır. Stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları ise; kadınların toplumda erkeklere oranla buldukları ikincil konumlarına ilişkin analizden kaynaklanan ve kadınların toplumsal konumlarında değişmeyi gerekli kılan ihtiyaçlardır. Karar verme süreçlerine eşit erişim olanağı, emek, toprak mülkiyeti, eğitim gibi alanlardaki kurumsallaşmış ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi ihtiyaçlar stratejik ihtiyaçlar arasında sayılmaktadır (Atasuz vd., 1999'dan aktaran; Aksoy, 2006: 32). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması söz konusu ihtiyaçların giderilmesine yönelik politika ve programları gerekli kılmaktadır. Özellikle TCDB toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının bir aracı olarak bu ihtiyaçlara cevap veren bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tatlıer-Baş'ın (2010: 31) aşağıdaki tespiti TCDB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının bir aracı olmasının önemini açıklayıcı niteliktedir:

“Devletin yönetim biçimini etkinleştirmesinin yanında yerleştirme toplumsal cinsiyet eşitliğinin gündemde tutulması, tanıtılması ve yaygınlaştırılması için de oldukça önemli bir stratejidir. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliğinin sonuçlarını ve topluma etkilerini açık şekilde ifade eder, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının toplum

için bir “masraf kaynağı” olarak algılanmasını engelleyecek şekilde tüm topluma faydasını açıklar. Kadınların ve erkeklerin homojen gruplar olmadığına dikkat çeker, farklı ihtiyaçlara ve farklı deneyimlere sahip olduğunu benimser, bunu gündeme taşır ve bu doğrultuda çözümler üretmeye çalışır.”

2.1.4 Bütçe

Bütçe; 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 3'üncü maddesinin f bendine göre “belirli bir dönemdeki gelir ve giderlerin tahmini ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konan belgeyi” ifade etmektedir. Ancak bütçeler herhangi bir belgeden çok daha fazlasını içermektedir. Şahin'in (2012: 74) belirttiği gibi devlet bütçesi esas itibariyle siyasi bir belgedir ve muhasebe belgesinden öte bir kavramdır. Bütçe hakkı ile devlet, gelir ve gider uygulamaları üzerinde söz hakkı olmaktadır. Bütçe hakkı; halkın bütçe gelir giderlerinin belirlemede söz sahibi olması ve bunu belirli dönemler itibariyle tekrarlanması hakkı olarak tanımlanmaktadır (Dülger vd., 2012).

Güney Afrikalı parlamenter Pregs Govender bütçenin ülkelerin değerlerini; kime, kimin çalışmalarına değer verildiği ya da ödüllendirildiği ... kime, neye ve kimin işine değer verilmediğini yansıttığını ifade etmiştir (Sharp ve Broomhill, 2002: 26). Bununla birlikte bütçeler, kendilerine yüklenen anlamlara göre tanımlamalarında farklılık arz etseler de, kamu yönetiminde yürütülen politikaların mali anlamda tezahürü olma ve devlet faaliyetlerinin bir aynası olma özellikleri değişmemekte olup bütçelerin en önemli fonksiyonu olarak kalmaya devam etmektedir (Genç, 2011: 122).

Bütçeler iktisadi, siyasi, toplumsal öncelikleri ve tercihleri yansıtmaktadır. Kamu hizmetlerine ilişkin harcama ve gelirlerin bileşimi toplumdaki kaynak dağılımını hem belirlemekte, hem de toplumdaki kaynak dağılımı tarafından belirlenmektedir. Bu etkileşimin ana çerçevesini benimsenen makro iktisadi

politikalar (istihdam, büyüme enflasyon, cari açık vb.) çizmektedir. Genelde izlenen makroekonomik politikaların, özelde ise sunulan kamu hizmetlerinin toplumdaki sonuçlarının cinsiyet boyutu vardır. Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçları, tercihleri, öncelikleri farklıdır ama bu farklılıklar politika tasarımında ve uygulamasında göz önüne alınmamaktadır. Politikaların mali yansımalarını kapsayan bütçe de cinsiyetler arası eşitsizliğin üretilmesinin aracı olmaktadır (Günlük-Şenesen, 2008: 1).

Vatandaşların devletten temel beklentisi kamusal ihtiyaçlarını karşılamak olup, devletin söz konusu gereksinimleri karşılamada kullandığı temel araç bütçedir. Kamu bütçeleri devletin bir mali yıl içinde yapacağı harcama ve gelir tahminlerini gösteren bir belge olmanın ötesinde tahsis (kamusal malların temini), istikrar (fiyat istikrar vb.) ve bölüşüm (gelir transferleri, destekleme fiyatlar, sosyal güvenlik ve faiz ödemeleri vb.) gibi temel fonksiyonları da gerçekleştirme aracıdır. Dolayısıyla bütçenin uygulanması; iktisadi, mali, toplumsal, hukuksal ve hatta kültürel boyutu olan birçok sonucun ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Canbay, 2001: 125).

Devlet bütçelerinin insanlar üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır. Birincil etkisi harcamalar yoluyla kaynakların dağıtılması ve vergiler ya da farklı yollarla kaynakların toplanmasıdır. Bütçelerin ikincil etkileri ise iş yaratma, ekonomik büyüme ve enflasyon yoluyla oluşmaktadır (Elson, 2006: 141). Ancak, bütçe aşamalarında yer alan karar alıcılar genellikle kadınların ve erkeklerin, kız ve erkek çocuklarının uygulanan politikalardan nasıl etkilendiklerini öngörmeden, herkesi vatandaşlık ekseninde sosyal, siyasal ve ekonomik tüm haklarını fiili olarak eşit biçimde elde edebildiği varsayımı altında bir bütün olarak görüp karar almaktadırlar.

Bütçenin gelir tarafına bakılacak olursa özellikle söz konusu gelirlerin kimlerden alındığının tam olarak bilinmediği görülmektedir. Anayasa'nın 'Vergi Ödevi' başlıklı 74'üncü maddesinde "*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.*" hükmü yer almaktadır. Söz konusu maddede geçen '*herkes*' tüm vatandaşları kapsamakla beraber kadın ve erkekler açısından farklılık göstermektedir. Şahin'in (2011: 86) belirttiği gibi vergi alanında

doğrudan-dolaylı vergi ayrımı açıklayıcı bir örnek olabilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında gelir ve servet eşitsizliğinin yüksek düzeylerde olduğu bir ekonomide bütçe gelirlerinin doğrudan vergiler yerine, harcama-tüketim üzerinden alınan vergilere (dolaylı vergilere) dayandırılması kadınlar aleyhine cinsiyetçi sonuçlara yol açabilmektedir. Keza dolaylı vergiler (Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi gibi) içinde temizlik ürünlerinin vergi oranlarının yükselmesi cinsiyetçi işbölümü nedeniyle temizlik ve bakım işlerini üstlenen kadınları çok daha olumsuz etkilemektedir.

TCDB uygulamalarında bütçelerin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin her zaman göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 13'üncü maddesinde bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünde aşağıda belirtilen ilkelere uyulması gerektiği hükmedilmiştir:

- Bütçelerin hazırlanması ve uygulanmasında, makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak esastır,
- Kamu idarelerine bütçeyle verilen harcama yetkisi, kanunlarla düzenlenen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılır,
- Bütçeler kalkınma planı ve programlarda yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun şekilde, idarelerin stratejik planları ile performans ölçütlerine ve fayda-maliyet analizine göre hazırlanır, uygulanır ve kontrol edilir,
- Bütçeler, stratejik planlar dikkate alınarak izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte görüşülür ve değerlendirilir,
- Bütçe, kamu malî işlemlerinin kapsamlı ve saydam bir şekilde görünmesini sağlar,
- Tüm gelir ve giderler gayri safi olarak bütçelerde gösterilir,
- Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır,
- Bütçelerde gelir ve gider denkliğinin sağlanması esastır,
- Bütçeler, ait olduğu yıl başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi veya yetkili organlarca kabul edilmedikçe veya onaylanmadıkça

uygulanamaz,

- Bütçelerde, bütçeyi ilgilendirmeyen hususlara yer verilmez,
- Bütçeler kurumsal, işlevsel ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Maliye Bakanlığınca uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflandırmaya tâbi tutularak hazırlanır ve uygulanır,
- Bütçe gelir ve gider tahminleri ile uygulama sonuçlarının raporlanmasında açıklık, doğruluk ve malî saydamlık esas alınır,
- Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderleri bütçelerinde gösterilir,
- Kamu hizmetleri, bütçelere konulacak ödeneklerle, mevzuatla belirlenmiş yöntem, ilke ve amaçlara uygun olarak gerçekleştirilir,
- Bütçelerde, ödenekler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilir.

2.1.5 Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) (*gender budgeting*); yukarıdaki ifade edilen cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara yerleştirilmesi ve bütçe kavramlarının daha somut ve pratik bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Konseyi tarafından yapılan tanıma göre TCDB; toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının tüm ana plan ve programlara dâhil edilmesi bakış açısının bütçe süreçlerinde uygulanmasıdır. Bütçelerin cinsiyete dayalı değerlendirilmesi, bütçeleme süreçlerinin tüm aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının dâhil edilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi amacıyla gelir ve giderlerin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanmaktadır (Council of Europe, 2005). Konuya ayrıntılı bir şekilde geçilmeden evvel aşağıdaki tespitin hatırlatılmasında fayda olduğu düşünülmektedir:

“Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme pratiklerinde tek bir model veya yaklaşım yoktur.” (Akduran, 2010: 86).

‘Kadın bütçesi’ (*women’s budget*) kavramının kullanılması kadınlar için ayrı bütçe gibi düşünülüp yanlış anlaşılmalara neden olabileceği düşüncesiyle ‘toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme’ kavramı daha geniş kullanım alanı bulmuştur (Sharp ve Broomhill, 2002: 25). ‘Sosyal bütçeleme’ (*social budgeting*) (Erkan vd., 2012) ve ‘cinsiyet bütçesi’ (Meriç, 2007) kavramları TCDB için kullanılan diğer ifadelerdir.

Genç (2011: 121) tarafından yapılan “anahtar” benzetmesi TCDB kavramını daha anlaşılır kılmaktadır:

“Toplumsal cinsiyet eşitliği, arkasında toplumun bütün kesimleri için geçerli normatif eşitliğin sağlandığı bir kapı olarak düşünüldüğünde bu kapının kilidi Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım (toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının tüm ana plan ve programlara dâhil edilmesi prensibi), bu kilidin anahtarı ise Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme anlayışıdır.”

TCDB toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine yönelik politikaların, politika belirleme faaliyetinin özünü oluşturan bütçeleme ve planlama alanlarının merkezine taşınmasını amaçlayan bir stratejidir. TCDB’de gerek yetişkin kadınların ve kız çocuklarının gerekse yetişkin erkeklerin ve erkek çocuklarının gereksinimlerinin ve haklarının eşit şekilde dikkate alınması temin edilmektedir. Ayrıca, klasik toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve pozitif ayrımcılık uygulamaları kadınların toplum içindeki yerinin iyileştirilmesi ve eşitsizlikle mücadele edilmesi bakımından son derece önemli politikalar olsa da, TCDB kadınların yaşamlarında kayda değer bir fark yaratmak ve toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine ulaşmak için ana akım politikalara da odaklanılması gerektiği fikrinden hareket etmektedir (Klatzer, 2012: 9).

TCDB aynı cinsin farklı gruplarına yönelik farklı politikalar uygulanmasını öngörmektedir. Klatzer’e (2012: 60) göre TCDB kadınlara ve erkeklere homojen birer grup olarak bakmamaktadır. Kadınların ve erkeklerin yaş, etnik kimlik, kentsel ya da kırsal yaşam, engelli olma ya da olmama gibi pek çok sosyal veya ekonomik

unsura bağlı olarak farklı durumları, engelleri, öncelikleri ve ihtiyaçları olduğunu hesaba katan bir yaklaşımdır.

TCDB, bütçenin planlanmasından hedeflerin belirlenmesi ve belirlenen söz konusu hedeflerin gerçekleşebilmesi için kaynak ayrılmasına ve hedeflere nasıl ulaşıldığının değerlendirilmesi süreçlerine kadar bütçenin herhangi bir aşamasında kullanılabilir (Bellamy, 2002: 6). Kadınlar ve erkekler arasındaki var olan eşitizliğin ortadan kaldırılması amacıyla bütçeleme süreçlerinde bulunan politika yapıcıların ve karar vericilerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakarak politikaları uygulamaları gerekmektedir.

TCDB kamu bütçesinin kadın ve erkek arasındaki eşitliğe katkıda bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi ve sonrasında cinsiyet eşitliğini sağlayacak gerekli değişiklikleri önermek üzere incelediği bir süreçtir. Bu bütçe yaklaşımı, kamu harcamaları ve gelirlerinin her çeşidini cinsiyet perspektifinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Cinsiyete duyarlı bütçelemenin nihai amacı ise bütçelerin cinsiyet eşitliğini aktif olarak sağlayacak bir şekilde oluşturulmasıdır (Cansız, 2009'dan aktaran; Demir, 2011: 142).

Cinsiyet bütçesinde en önemli konuların, cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek için oluşturulacak mali önlemlerin ne derecede etkili olacağı ve bu önlemlerin cinsiyet eşitizliğini azaltıp azaltmayacağı ya da artırıp artırmayacağı veya herhangi bir etki oluşturup oluşturmayacağı etrafında toplandığı görölmektedir (Meriç, 2007: 58).

Günümüzde tarafsız olduğu kabul edilen kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde ve sunulmasında kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarındaki farklılık dikkate alınmamaktadır. Bu dikkate almama halinin hem topluma hem de devlete getirdiği dolaylı ve dolaysız maliyetler bulunmaktadır. Bu maliyetler; düşük ekonomik verimlilik, düşük çıktı ve hayat kalitesindeki azalma gibi ekonomik ve sosyal anlamda arzulanmayan durumlar şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda TCDB'ye bir anlayış olarak yaklaşmak ve aynı zamanda yeni bir kodlama sistemine

veya sınıflandırmaya başvurmadan mevcut bütçe sitemine eklemeler yapan ve onu sosyal amaçlar ve performans göstergeleri ile tamamlayan bir politika önerisi olarak kabul etmek; uygulanabilmesini sağlama, yeni maliyetler oluşturmadan mevcudu yeniden düzenleme ve kitleleri sürece dâhil ederek geniş tabanlı bir katılıma dönüştürmesi açısından daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir (Genç, 2010: 42).

TCDB; kadınların menfaatlerinin, ihtiyaçlarının ve önceliklerinin ve toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin bütçe sürecinde daha iyi temsil edilmesini sağlamak üzere siyasal öncelikleri etkileme amacı taşıyan bir stratejidir (Klatzer, 2012: 18). Hükümetlerin önceliklerini ve tercihlerini yansıttığı bütçeler aracılığıyla gerçekleştirdiği kamu hizmetleri toplumsal cinsiyet eşitliği göz ardı edildiğinde bütün vatandaşlara adil şekilde sunulamamaktadır. TCDB yaklaşım kadınlar aleyhine gelişen adaletsizliği ortadan kaldırmanın yollarından biridir. TCDB yaklaşımında toplumsal cinsiyet bakış açısının tüm bütçeleme süreçlerine dâhil edilmesiyle kadın erkek eşitsizlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

TCDB ile ilgili olarak Erkan vd. (2012: 89) tarafından yapılan tespit bütçe süreçleri ile toplumsal cinsiyet bakış açısının bütünleşmesinin önemini belirtmek açısından önemlidir: Cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı, mali yönetimin cinsiyetsiz bir alan olduğunu ileri süren geleneksel görüşe karşı duran ve en üst seviyedeki mali karar mekanizmalarına toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını dâhil eden ana politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Cinsiyet ile ilgili politikalara ayrılan mali desteğin ne kadar farklılaştığını keşfetmek için uygulanan ve toplumsal cinsiyete göre yapılan bütçe ayrıştırma süreci olup, amaç hükümet düzeyindeki mali karar mekanizmalarının toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak şeffaflaştırılmasıdır.

TCDB uygulamalarının başlatılabilmesi amacıyla bazı şartların sağlanması gerekmektedir. “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Pratik Uygulama El Kitabı (*Gender Budgeting: Practical Implementation Handbook*)” isimli kitapta TCDB’nin ön koşulları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Toplumsal cinsiyeti anlama,

- Siyasi taahhütler,
- Bürokratik taahhütler,
- Hükümetin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulamaya dönüştürmesi,
- Toplumsal cinsiyet bakış açısının günlük işlemler dâhil tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesi,
- Veri gereksinimlerinin tespit edilmesi ve sistemlerin kurulması (Quinn, 2009).

TCDB analizinin nasıl yapılacağına ilişkin soruya aşağıdaki yedi farklı araç cevap vermektedir:²⁷

- **Faydalanıcı Değerlendirmesi:**

Bütçe öncelikleri ve kamu hizmetleri sunumuna dair toplumsal cinsiyete göre ayrılaştırılmış faydalanıcı değerlendirme. Bu araç ile niteliksel faydalanıcı değerlendirme analizi gerçekleştirilmektedir. Odak grup sohbetleri, fikir havuzları, anketler yolu ile merkezi veya yerel düzeydeki bütçe program ve politikalarında belirlenen hedeflerin, mevcut veya potansiyel faydalanıcıların ihtiyaç ve öncelikleri ile ne derece örtüştüğünün ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada söz konusu araç tercih edilmiş olup gelir getirici proje faydalanıcıları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Faydalanıcı Değerlendirmesi yapılmıştır. Aynı zamanda uygulamada TCDB araçlarının bir tanesi kullanılabileceği gibi, bir analizde birden fazla araçtan da yararlanılabileceği (Akduran, 2012) gerçeğinden hareketle tez kapsamında bir diğer araç olan yapabilirlikler/kapasiteler yaklaşımı çerçevesinde de bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Faydalanıcı Değerlendirmesi çalışması Sırbistan'ın Voyvoda Özerk Bölgesi'nde yapılmıştır.²⁸ Voyvoda'da "Voyvoda Özerk

²⁷ Söz konusu araçlar Akduran'ın (2012) *Hane, Devlet, Piyasa: Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında Cinsiyetlendirilmiş Bütçe* isimli kitabından aktarılmıştır.

Bölgesi’nde Toplumsal Cinsiyet Bütçelemesine Doğru” projesi yürütülmüştür. Voyvoda’da yürütülen ve amacı iş sahibi olmayan bireylerin iş gücü piyasasına dönmelerini sağlamak olan ‘Nitelik Kazandırma Projesi’ Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Faydalanıcı Değerlendirmesi yapılarak incelenmiştir. Nitelik Kazandırma Projesi kapsamında verilen eğitimlere katılan, eğitimlerini tamamlayan ve eğitim sonrası istihdam edilen kadın ve erkek oranları tespit edilmiştir. Daha sonra programı yöneten kamu personeli, eğitime katılanlar, girişimciler ve iş sahibi olmayan kişiler ile odak grup toplantıları düzenlenmiştir.

- **Politika Değerlendirmesi:**

Toplumsal cinsiyet farkındalıklı politika değerlendirilmesi. Söz konusu araçta bütçede geçen harcamaya ilişkin politikanın kadınlar ve erkekler üzerindeki olası yansımaları analiz edilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi değerlendirilmektedir. Buna göre önce politikaya bakılarak “toplumsal cinsiyet açısından yansız” (*gender neutral*) olup olmadığı incelenmekte ve devamında ise bu politikaya karşılık gelen bütçe kalemi ele alınmakta ve politikada öngörülen ile bütçede bu hedefin gerçekleştirilmesine ayrılan pay arasında bir “açık (*gap*)” var olup olmadığı irdelenmektedir. Sadece politikaya bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama açısından olumlu eylem olarak değerlendirilebilecek bir politika, bütçe gözden geçirildiğinde, bu politikanın hayata geçmesi için ayrılan meblağın yetersiz olduğu sonucu açığa çıkabilmektedir.

- **Bütçe Raporu:**

Toplumsal cinsiyet farkındalıklı bütçe raporu. Bu araç ile bütçe harcamalarının farklı göstergelere göre toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi analiz edilmektedir (Hewitt, 2002, Budlender vd., 2001’den aktaran; Akduran, 2012). Söz konusu araç aşağıdaki sorulara yanıtlar aranarak karar vericilerin hesap verebilirliğinin izlenmesi açısından da önemlidir.

²⁸ Sırbistan-Voyvoda Özerk Bölgesi’ne ilişkin Faydalanıcı Değerlendirmesi Örneği BMOP kapsamında UN Women tarafından 26-27 Ekim 2013 tarihleri arasında KSGM personeline yönelik düzenlenen TCDB Eğitici Eğitimi materyallerinden aktarılmıştır.

- Toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen harcamalar nelerdir? (eğitim, sağlık, istihdamda eşitlik, kadın girişimciliğini destekleyen harcamalar gibi),
- Özellikle yoksul kadınların önceliklerine göre düzenlenen, onların yüklerini hafifletmeyi hedefleyen kamu hizmetlerine yapılan harcamalar nelerdir? (temiz su erişimi, kanalizasyon, kırsal elektrik hizmetleri gibi),
- Yönetim toplumsal cinsiyete duyarlı bir yönetim yapısı ile idare ediliyor mu ve harcama paylaşımında kadınların meseleleri ile doğrudan ilgili yönetim birimlerine öncelik veriliyor mu?
- Kadınların gelir eşitsizliğini ve erkeklere bağımlılığını azaltacak gelir transferlerine öncelik veriliyor mu?
- Kamu sektörü istihdamında toplumsal cinsiyet dengesi var mı?
- Tarım, imalat ve hizmet sektörlerine yapılan teşviklerde toplumsal cinsiyet dengesi gözetiliyor mu?
- Kamu-özel ortaklığı sözleşmelerinde toplumsal cinsiyet dengesi gözetiliyor mu?

- **Harcama Yansıma Analizi:**

Toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış kamu harcaması yansıma analizi. Bu araç, söz konusu kamu hizmetinin birim maliyetini ölçen ve kişilerin bu hizmete bireysel erişimlerini temel alarak kamu harcamasının erkekler ve kadınlar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren nicel bir araçtır (Hewitt, 2002'den aktaran; Akduran, 2012). Yöntem hizmetin birim maliyetinin hesaplanması ve kaç kadın ile kaç erkeğin bu hizmetten yararlandığının belirlenmesini kapsamaktadır.

Yılmaz ve Memiş (2013) tarafından hazırlanan “*Kriz Döneminde Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Farklı Toplumsal Gruplara Yansıması Üzerine Bir Ampirik Analiz*” isimli çalışma harcama yansıma analizine iyi bir örnektir. Söz konusu çalışmada; 2006-2010 yılları arasındaki veriler kullanılarak kamusal eğitim harcamaları gelir grupları, cinsiyet ve bölgesel farklılıklar göz önünde

bulundurularak incelenmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, yoksulluğun ekonomik krizlerle beraber daha da derinleşmesi sonucu eğitime devam eden kadın ve kız çocuklarının sayısında erkeklere göre daha fazla düşüş gerçekleşmiştir.

- **Vergi Yansıma Analizi:**

Vergilerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yansıma analizi. Bu araç ile şu sorulara cevap aranmaktadır: Vergiler nasıl toplanmaktadır ve bu kadın ve erkekler için ne anlama gelmektedir? Gelir vergileri dilimli olduğundan ve kadınların da ortalama gelirleri genelde düşük olduğundan daha az gelir vergisi ödemektedirler. Dolaylı vergilerde ise kadın ve erkekler gelirlerinden bağımsız olarak aldıkları ürünlere göre vergi ödemektedirler. Ancak araştırmalar dolaylı vergilerden en fazla yoksulların ve kadınların zarar gördüğünü ortaya koymaktadır (Stotsky, 2006'dan aktaran; Akduran, 2012). Ayrıca eğitim, sağlık ve su kullanımı gibi bazı kamu hizmetlerinden yararlanırken ödenen resim ve harç gibi ödentilerin de kadınların bu hizmetlerden yararlanma oranlarını düşürdüğü görülmektedir.

- **Bütçenin Zaman Kullanımına Etkisi:**

Bütçenin kadınların zaman kullarımlarına etkisine bakmak. Kadınlar ve erkekler arasında hane içi cinsiyetçi işbölümü nedeni ile ev işine ayrılan zaman farklılıkları bulunmaktadır. Zaman kullanım anketleri ücretsiz ev emeğinin ölçülmesi ve bir değer biçilerek ulusal hesaplara içerilmesi çalışmalarında kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve 1990'larda yoğun bir biçimde "görünmez" ve "ücretsiz" ev içi emeğin boyutunu ortaya koyma amacıyla kullanılmıştır. Burada zaman kullanım anketleri, hem ev emeğinin insani refaha katkısına ve önemine dikkat çekilmesi, hem de ev işine harcanan zamanın kadınlar ve erkekler için nasıl farklılaştığının gösterilmesine hizmet etmiştir (Hirway, 1999'dan aktaran; Akduran, 2012).

Zaman kullanım anketleri bütçelerdeki değişimlerin hanedeki iş bölümüne etkisini analiz etmek için de faydalı bir veri seti sunmaktadır. Bu yöntemde, zaman

kullanım anketlerinden elde edilen zaman verileri temel alınarak bütçeye yansıyan bir politika değişiminin, kadınların ev işi ve bakıma ayırdıkları zamana etkisi analiz edilmekte ve söz konusu politikanın hane içi cinsiyetçi işbölümüne iyileştirici veya kötüleştirici ne gibi bir etkisi olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Örneğin sağlık hizmetleri parasallaştırıldığında kadınların hane içinde hasta bakımına harcadığı süre/emek saati artabilmektedir. Benzer biçimde eğitim, sağlık, kreş gibi kamu hizmetleri paralı iken, bu hizmetleri ev içinde çocuk eğitime, çocuk, hasta ve yaşlı bakımına daha fazla emek harcayarak ücretsiz şekilde ikame etmeye çalışan kadınlar söz konusu hizmetler parasızlaştırıldığında daha çok serbest zamana sahip olabilmektedir. Bu da dolaylı yoldan kadınların istihdama katılımını kolaylaştırabilmektedir.

- **Bütçenin Yapabilirlikler/Kapasitelere Etkisi:**

Yapabilirlikler/Kapasiteler matrisi uygulamak. Bu araçta ilk adım bir yapabilirlikler/kapasiteler listesi oluşturmaktır. İkinci adım ise, kapsam analizi yaparak bütçe ile hayata geçirilecek olan her bir politika uygulaması için insanların yapabilirliklerini/kapasitelerini geliştirecek uygun göstergeleri saptamaktır. Bu liste ile amaçlanan insana yaraşır bir yaşam için hangi tür olanak, yapabilme ve kapasitelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktır. Böylelikle yerel veya merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilen bütçe faaliyetlerinin, olmazsa olmaz insani yaşam kriterlerine olumlu-olumsuz etkisi ölçülebilecek ve politikalar buna göre biçimlendirilebilecektir (Akduran, 2012). Kadın yoksulluğu bölümünde yapabilirliklere/kapasitelere ilişkin açıklamalara; üçüncü bölümde ise yapılan faydalanıcı değerlendirmesinin sonuçlarına yer verilmiş ve Gelir Getirici Projelerin kadınların yapabilirliklerini geliştirmedeki etkisi ayrıca incelenmiştir.

Söz konusu araçların kimler tarafından kullanılacağıın tespiti en az araçlar kadar önemli olmakta olup asıl sorumluluğun ve uygulama kudretinin kimde olduğunun tespiti açısından şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilmektedir:

- *Ana Aktörler*; süreci başlatacak veya bu sürecin gerçekleşmesine yönelik bir iradeyi ortaya koyacak olan parlamentolar, süreci yönlendirecek ve etkinleştirecek olan hükümetler ve süreci uygulamaya aktaracak, devam ettirecek ve topluma aktif bir şekilde ulaşmasını sağlayacak olan kamu idareleridir,
- *Yardımcı Aktörler*; parlamentolara, hükümetlere teorik ve eğitimsel destek veren, kamuoyu oluşturan akademisyenler ve uzmanlar, uluslararası kuruluşlar ve STK'lardır (Genç, 2010: 48).

TCDB kamu harcama ve gelirlerinin erkekler ve kadınlar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin izlenmesine olanak sağlayan bütçedir. TCDB bir saç ayağı üzerinde tanımlanabilir: Kamu politika tasarımında cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması, bu kamu politikalarının uygulanması ve bu süreçte bütçe belgelerinin cinsiyetlendirilmesidir. Bu ayaklardan birinin bile kısa olması ve/ya da kesintiye uğraması TCDB'yi sakatlamaktadır (Günlük-Şenesen, 2013: 100).

Devlet bütçeleri genellikle devletin üstlendiği çeşitli fonksiyonları yerine getirmek amacıyla hazırlanmaktadır. Büyük oranda bu görevler içinde yer alan kadınlara ve erkeklere yönelik bu hizmetlerde, farklı sosyal gruplar olarak belirlenmiş rollerin, sorumlulukların ve yeteneklerin göz önüne alınmadığı görülmektedir. Cinsiyete tarafsız bir perspektiften bakarak oluşturulan bu bütçelerin, kadın ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini de göz önüne almadığı görülmektedir. Çünkü onların herhangi bir toplumdaki rolleri, sorumlulukları ve yetenekleri asla aynı değildir. Genelde bu farklılıklar toplumda eşitsizlikler oluşturarak, kadınların aleyhine gelişmiştir. Bu nedenle devletin yerine getirmesi gereken hizmetler ile ilgili, karar verme sürecinde kadın ve erkek için mi sorusunun cevabının verilmesinde, bu bütçelerin önemli bir araç olacağı düşünülmektedir (Meriç, 2007: 59).

Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerin sosyal, siyasi ve kültürel yaşamlarını şekillendiren en temel ilke "eşitlik" ilkesidir. Ülke vatandaşlarının her alanda birbiriyle eşit olduğu ve eşit koşullar altında herkese eşit muamele gösterildiği bir düzenin hâkim olması demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri olup,

kadın-erkek ayrımcılığını engellemenin, bununla mücadele etmenin ve eşitliği sağlamanın bir kadın meselesi değil, demokrasi meselesi olarak algılanması gerekmektedir. Aynı zamanda TCDB kadın ve erkelerden oluşan gruplar üzerindeki etkisini tespit edebilmek için devlet bütçesinin analizidir ve devletin cinsiyetlerle ilgili vaatlerini alarak onları bütçesel vaatlere çevirmektedir. TCDB uygulamaları ülkelerin coğrafi büyüklüğüne, sosyo-ekonomik ve siyasal yapısına, demografik özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple dünya üzerinde uluslararası nitelikte kabul edilebilecek bir TCDB anlayışı uygulanmamaktadır. Söz konusu uygulamalara/girişimlere bakıldığında uygulayanlar bakımından hükümet, sivil girişimler ve kadın parlamenterlerin yer aldığı hükümet dışı girişimler olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir (Erkan vd., 2012: 89-92).

TCDB aşağıdaki unsurları amaçlamaktadır:

- Kadınların ekonomik karar alma ve bütçeleme süreçlerine katılımlarını artırmak,
- Bütçenin hazırlanması ve izlenmesi süreçlerine halkın katılımını artırmak (TCDB sadece kadınların değil toplumun tüm kesimlerinin bütçeleme süreçleri ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmasını amaçlamaktadır),
- Hükümetin bütçe süreçleri ile ilgili kararları açısından şeffaflığını ve etkinliğini artırmak,
- Hükümetin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik verdiği taahhütlere ilişkin hesap verilebilirliğini artırmak (Bütçeleme ile ilgili süreçleri daha katılımcı ve şeffaf yaparak hükümetler üzerinde TCDB yapma konusunda baskı oluşturmak),
- Harcamaların izlenebilmesi amacıyla ciddi bir araç oluşturmak (Taahhütler bütçe içerisinde yer alsa bile yapılan harcamalar kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlamamış olabilir. Sadece bütçe içerisinde önlemlere yer vermek önemli değildir, aynı zamanda yapılan harcamaların kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi de gerekmektedir),

- Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarının gözetilip gözetilmediğini değerlendiren yararlanıcı değerlendirme yolu ile alternatif yollar geliştirmek (European Women's Lobby, 2004: 8).

Kadın istihdamı önündeki en büyük engellerden biri bakım sorumluluklarının kadınların sorumluluğunda görülmesidir. Kadınlar ev içinde herhangi bir ücret almaksızın çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımının sorumluları olarak görülmektedir. Ancak söz konusu bu işler gerçekleştirilirken harcanan emek herhangi bir hesaplamada yer almamaktadır. Örneğin İsveç'te çocuk bakım sorumluluğu hem kadına hem de erkeğe verilmiş olup çocuk bakım sorumluluğunu kimin üstleneceğine çiftler birlikte karar vermekte ve ilgili kişiye bakım ücreti ödenmektedir. Çocuk bakımına yönelik ayrılan bütçe GSYH'nın yaklaşık % 2'si kadardır. Buna paralel olarak İsveç kadın istihdamının en yüksek olduğu ülkelerden biridir (European Women's Lobby, 2004: 6).

Avrupa Konseyi tarafından "*Devlet Bütçeleri: Gerçek Kadın-Erkek Eşitliğinde Kilit Faktör*" isimli bir konferans düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta TCDB'nin getirileri şu şekilde sıralanmıştır:

- Bütçenin halk için geçerliliğini ve güvenilirliğini artırması,
- Bütçenin şeffaf olmasını sağlaması,
- Vatandaşların katılımını artırarak politika ile vatandaşlar arasındaki uçurumu kapatması,
- Sonuç odaklılığı getirmesi (performans ve program bütçelerdeki uygulanabilirliği nedeniyle)
- Verimliliği ve etkinliği arttıran bir araç olması.

Söz konusu getirilere ek olarak bütçeleme için ihtiyaç duyulan dört aşama şu şekilde ifade edilmiştir:

- Analiz düzeyi (cinsiyete göre ayrıştırılmış veri ve ihtiyaç analizi),

- Önceliklerin ve stratejilerin belirlenmesi (toplumsal cinsiyete duyarlı politika alanlarının öne çıkarılması),
- Bütçeleme ve uygulama (toplumsal cinsiyet eşitliği için belirlenen önceliklerin bütçelenip bütçelenmediğinin kontrolü),
- İzleme ve değerlendirme (Aksoy vd., 2009: 2).

Hangi alanda ya da düzeyde olursa olsun bir proje/program/politika uygulamaya geçilmeden önce –başlangıç aşamasında- söz konusu uygulamanın kadınlar ve erkekleri nasıl etkileyeceği, onlara nasıl bir fayda sağlayacağını değerlendirilmesi gerekmektedir. TCDB yaklaşımı bu değerlendirmeyi gözetmektedir.

Şimdiye kadar anlatılanlar ışığında TCDB'nin faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması,
- Kadın haklarının kazanılması hedefi için yol alınması,
- Yoksulluğun daha etkili biçimde azaltılması,
- Ekonomik verimliliğin artırılması,
- Hesap verilebilirliğin ve şeffaflığın artırılması,
- Politika hedeflerinin takibi,
- Toplumsal cinsiyete duyarlı katılımcı yaklaşımların geliştirilmesi,
- İyi ve demokratik yönetişimin sağlanması (Klatzer, 2012: 12-15).

Bütçenin küçük ve harcamaların sabit olması dolayısıyla ilave politikalara ayıracak para olmaması, kadınlara yönelik pek çok projenin hâlihazırda yapılıyor olması, birçok kadın çalışan bulunması ve kadınların istihdamda yer almasının teşvik ediliyor olması, herkesin eşit olması, sadece kadın değil diğer dezavantajlı kesimlerle de ilgileniliyor olması, cinsiyete göre ayrıştırılmış veri olmaması, yapacak daha önemli işlerin olması ve bütçe sisteminin TCDB yapılmasına uygun olmaması TCDB çalışmalarına karşı olanların bazı iddiaları arasında yer alabilmektedir. Söz konusu sebepler ileri sürülerek toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, kadın ve erkek arasında var

olan eşitsizlikler de kabul görmemekte ve hatta söz konusu eşitsizliklerin değiştirilmesine yönelik direnç oluşabilmektedir (Kaltzer, 2012: 58-62).

2.2 TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

TCDB alanında yaşanan gelişmelerin tarihi, toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi ve kadın erkek eşitliği alanlarında gerçekleşen çalışmalar ve kazanımlar ile paralellik göstermektedir. Bu bölümde ise gerek ulusal gerekse uluslararası arenada TCDB konusunda yaşanan gelişmelere değinilmiştir.

2.2.1 Uluslararası Gelişmeler

TCDB alanında gerek dünyada gerek Türkiye’de çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Dünya çapında birçok kurum ve kuruluş TCDB alanında çalışmalar yürütmektedir. İngiliz Milletler Topluluğu Sekreteryası (*the Commonwealth Secretariat*), Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi (*the International Development Research Centre*), AB, İskandinav Konseyi (*the Nordic Council*), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), UN Women, SIDA, İsviçre Kalkınma Kurumu (*the Swiss Development Corporation*), Alman Teknik İşbirliği Ajansı (*German Technical Cooperation Agency*) ve UNDP bu kurum ve kuruluşlardan bazılarıdır (Bellamy, 2002: 10). Söz konusu kurum ve kuruluşlar gerek yürüttükleri ve finansal açıdan destekledikleri projeler gerekse yayımladıkları raporlar aracılığıyla TCDB alanında önemli bir birikimin oluşmasına katkı sağlamaktadırlar.

2.2.1.1 Birleşmiş Milletler

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

BM Genel Kurulu tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi [*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*] 1 Mart 1980 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmıştır ve Türkiye CEDAW'ı 1985 yılında imzalamış ve 1986 yılında yürürlüğe koymuştur. CEDAW kadına karşı ayrımcılığı tanımlayan, bu alanda ülkelere sorumluluklar veren uluslararası yasal ve bağlayıcı bir belgedir.²⁹

CEDAW'da bütçelere ilişkin doğrudan bir hüküm olmamakla beraber TCDB ile en yakından ilişkili olabilecek hükümler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- *Ayrımcılık Yapmama*: Sözleşmenin 2'nci maddesi kadınlara doğrudan ya da dolaylı ayrımcılığı yasaklamaktadır.
- *Eşitlik*: Sözleşmenin 3'üncü maddesi kadınlar ve erkeklerin hem hukuki hem de fiili olarak eşit olduklarını belirtmektedir. Fiili eşitlik ile ilgili kadınların konumlarının iyileştirilmesine ilişkin olarak bütçe konusunda tedbirler alınması gerekmektedir. Bütçeler cinsiyet ayrımı yapmıyor gibi görünse de kadınları ve erkekleri iş ve aile yaşamında farklı şekillerde etkilemektedir. Siyasi karar alma mekanizmalarında kadınların sayısının artırılabilmesi için kota gibi geçici özel önlem uygulamalarının faaliyete geçirilmesi gerekmektedir.
- *Katılım*: Sözleşmenin 7'nci maddesi hükümetleri siyasi ve kamusal alanda ayrımcılığı önleyecek ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlayacak tedbirler almayı zorunlu kılmaktadır. Bütçe süreçlerinde kadınların aktif ve eşit bir şekilde yer alması hükümetlerin hesap verebilirlikleri açısından önemli olmaktadır.
- *Kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla sosyal ve kültürel kalıpların değiştirilmesi*: Sözleşmenin 5'inci maddesinde “her iki cinsten

²⁹ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19136/Birlesmis+Milletler>

birinin aşığı veya üstün olduğı veya erkekler ile kadınların basmakalıp rollere sahip oldukları düşüncesine dayanan bütün önyargılar ve gelenekler ile her türlü uygulamayı tasfiye etmek amacıyla erkeklerin ve kadınların sosyal ve kültürel davranış tarzlarını değiştirmek” konusunda tedbirler alma görevi taraf devletlere verilmiştir (Elson, 2008: 2).

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu

1946 yılında BM bünyesinde Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuş ve dört tane Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiştir. Sırasıyla Meksika, Kopenhag, Nairobi ve Pekin’de gerçekleştirilen söz konusu konferanslarda birçok önemli karar alınmıştır. En önemli kararlardan olan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, Pekin’de 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında yapılan konferansın sonunda imzalanmıştır. Pekin Deklarasyonu; hükümetleri kadının güçlendirilmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve programlara yerleştirilmesi konularında yükümlü kılmakta ve Eylem Platformu’nun hayata geçirilmesini öngörmektedir. Eylem Platformu ise kadının güçlendirilmesinin gündemi olarak tanımlanmaktadır. Kadının özel ve kamusal alana tam ve eşit katılımı önündeki engellerin kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik karar alma pozisyonlarında ve mekanizmalarında yer almaları yoluyla ortadan kaldırılabileceğini ifade etmektedir.³⁰

Pekin’de aşğıdaki kritik alanlar belirlenmiştir:

- Kadınların sırtında bulunan devamlı ve artan yoksulluk yükü,
- Eğitim ve öğretimdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik,
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara ulaşmadaki eşitsizlik,
- Kadına yönelik şiddet,

³⁰ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19136/Birlesmis+Milletler>

- Silahlı veya diğer türden çatışmaların, yabancı işgali altında yaşayanlar dâhil, kadınlar üzerindeki etkileri,
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik,
- Yetki ve karar almanın bütün düzeylerde paylaşılmasında kadınla erkek arasındaki eşitsizlik,
- Kadının ilerlemesini sağlayacak bütün düzeylerdeki mekanizmaların yetersizliği,
- Kadının insan haklarına saygı eksikliği, bu hakların yaygınlaştırılması ve korunmasında yetersizlik,
- Kadının klişeleştirilmesi ve özellikle medya olmak üzere kadının bütün iletişim sistemlerine katılımında ve erişiminde eşitsizlik,
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler,
- Kız çocuğuna karşı sürekli ayrımcılık ve kız çocuklarının haklarının ihlali.³¹

Söz konusu kritik alanlara ilişkin olarak belirlenen stratejik hedef ve yapılacak eylemler TCDB uygulamalarını gerekli kılmaktadır.

Bununla birlikte, 4'üncü Dünya Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun VI. Bölüm Mali Düzenlemeler başlığı altında 345'inci maddede "*Kadının ilerlemesi için mali kaynaklar ve insan kaynakları genellikle yetersiz olmuştur. Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejilerinin uygulanmasının bugüne kadarki yavaş gelişiminin nedenlerinden biri de budur. Birleşmiş Milletlerin daha önceki zirve ve konferanslarında kabul edilen, konuya ilişkin taahhütlerin dâhil olduğu Eylem Platformu'nun tam ve etkin bir biçimde uygulanması, kadının güçlendirilmesine yönelik mali kaynak ve insan kaynaklarını sağlamaya ilişkin siyasi bir kararlılığı gerektirmektedir. Bu da, politika ve programların bütçesine ilişkin kararlarda, cinsiyete dayalı bakış açısına yer vermeyi*

³¹ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>

ve kadın erkek eşitliğini güvenceye alacak özel programların yeterli finansmanını gerektirecektir. Eylem Platformunu uygulamak için fonların belirlenmesi ve bütün sektörlerdeki mevcut kaynakların harekete geçirilmesi gerekecektir. Programlar içinde ve arasında politikaların yeniden düzenlenmesine ve kaynakların yeniden tahsisine ihtiyaç olabilir ama her politika değişikliğinin mali düzenlemeler gerektirmeyeceği ortadadır. Yenilikçi fon bulma yollarıyla sağlanacak kaynaklar dâhil, hem özel hem de kamu sektörlerinden sağlanacak ek kaynakların harekete geçirilmesi gerekli olabilir.” ifadesi yer almaktadır.

Aynı metnin 346’ncı maddesinde ise “Eylem Platformu'nun stratejik hedeflerini uygulama sorumluluğu öncelikle Hükümetlere aittir. Bu hedeflere ulaşmak için Hükümetler, kadınların kamu sektörü harcamalarından nasıl yararlandıklarını sistematik olarak gözden geçirmeye çaba göstermeli; hem üretim kapasitesini artırmak hem de sosyal ihtiyaçları karşılamak için kamu sektörü harcamalarına eşit erişimi sağlayacak bütçe ayarlamaları yapmalı ve Birleşmiş Milletlerin diğer zirve ve konferanslarında kabul edilen cinsiyete ilişkin taahhütleri gerçekleştirmelidirler. Hükümetler, Eylem Platformuna ilişkin başarılı ulusal uygulama stratejileri geliştirmek için, cinsiyetler arası etki analizlerini gerçekleştirmeye yönelik kaynaklar dâhil, yeterli kaynak tahsis etmelidirler. Aynı zamanda da Hükümetler, ek kaynakları harekete geçirmeleri için hükümet dışı kuruluşları, özel sektörü ve diğer kurumları teşvik etmelidirler.” ifadesine yer verilmiştir.

Kadınlar ve Ekonomi başlığı altında 155’inci maddede “Cinsiyet analizine yeterli önemin verilmemesi, kadınların, mali piyasalar ve kurumlar, işgücü piyasaları, akademik bir disiplin olarak ekonomi, ekonomik ve sosyal altyapı, vergilendirme ve sosyal güvenlik sistemleri gibi ekonomik yapılara, hatta aileye ve evin geçimine katkısının çoğu kez gözardı edilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da pek çok politika ve program, kadınla erkek arasındaki eşitsizliğe katkıda bulunmaya devam edecektir. Cinsiyete dayalı bakış açısını politika ve programlarla bütünleştirmede ilerleme kaydedildiğinde, bu durum politika ve programların etkinliğinin artmasını da sağlayacaktır.” ifadesi ile toplumsal cinsiyet bakış açısının

bütçe süreçlerinde göz önünde bulundurulması ile plan ve programların etkinliğinin arttırılabileceği belirtilmiştir.

Ayrıca, 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında New-York'ta gerçekleştirilen “Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” (PEKİN+5 Siyasi Deklarasyonu) konulu bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda alınan kararlar arasında; “*Toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmak amacıyla eşitlik alanına yeterli beşeri ve mali kaynak ayrılması, bütçelerin tasarımı, uygulaması ve denetiminde bu konuya özel önem ve öncelik verilmesi*” ve “*Miras edinme hakkı, mülkiyet hakkı, sağlıklı ve güvenli konut sistemine tam ve eşit erişimi, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, istihdam alanında ILO Sözleşmelerinin imzalanıp hayata geçirilmesine yönelik önlemlerin sonuç belgesinde yer alması*” hükmü yer almaktadır.³²

Binyıl Kalkınma Hedefleri

Eylül 2000'de toplanan BM Genel Kurulu'nda yetkililer “küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu” kabul ederek Binyıl Bildirgesi'ni ilan etmişlerdir. Söz konusu ilkelerin hayata geçirilmesi için sekiz tane Binyıl Kalkınma Hedefi belirlenmiştir. Bu sekiz hedef her bir ülke için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçimde gösterecek şekilde geliştirilmiştir.³³

Binyıl Kalkınma Hedeflerinden aşağıdaki gibi belirlenmiş olup üçüncü ve beşinci hedef doğrudan kadın hakları ile ilgidir. Diğer hedefler arasında yer alan yoksulluğun azaltılması, evrensel ilköğretimin sağlanması gibi hedefler de kadınlar ve kız çocukları açısından büyük öneme sahiptir.

1. Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak,

³² <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>

³³ <http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf>

2. Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak,
3. Cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi,
4. Çocuk ölümlerini azaltmak,
5. Anne sağlığını iyileştirmek,
6. HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele,
7. Çevresel sürdürülebilirliği sağlama,
8. Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak.

UNDP tarafından cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi konusunda yapılan çalışmalardan bazıları ise şu şekildedir ve hedeflere henüz ulaşamadığını göstermektedir: İlköğretimde cinsiyet eşitliği hedefine neredeyse ulaşılmış olmakla beraber 130 ülkenin yalnızca 2'sinde eğitimde cinsiyet eşitliği tüm seviyelerde sağlanmıştır. Dünyada, tarım dışı sektörlerdeki her 100 işten yalnızca 40'ında kadınlar çalışmaktadır. 31 Ocak 2013 tarihi itibarıyla, ulusal parlamentolardaki kadın milletvekili oranı dünyada % 20'nin yalnızca biraz üzerinde yer almaktadır.³⁴

BM Kadının Statüsü Komisyonu

25 Şubat-7 Mart 2008 tarihleri arasında New York'ta gerçekleştirilen ve ana teması "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Finansmanı ve Kadının Güçlendirilmesi*" olarak belirlenen Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 52'nci dönem toplantısına ilişkin raporun sonuç belgesinde TCDB alanında alınan kararlar aşağıdaki gibidir:³⁵

- Tüm ulusal kalkınma politika, plan ve bütçelerine toplumsal cinsiyet perspektiflerini yerleştirmek için, kadının ilerlemesi ulusal mekanizmaları, maliye ve planlama bakanlıkları ve onların odak noktaları dâhil olmak üzere ilgili hükümet kurumları ve birimleri,

³⁴ <http://www.af.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>

³⁵ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19133/Uluslararası-Toplantı-Sonuçları>

kadın kuruluşları arasında koordineli ve kurumsallaşmış bir diyalog sağlamak,

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yerleştirilmesi ve olumlu eylem stratejileri dâhil olmak üzere, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi ile ilgili ulusal politika, program, strateji ve planlar için yeterli kaynak ve para ayırmak, bunların ulusal kalkınma stratejilerine yerleştirilmesini ve Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin 3'ncü Hedefi dâhil, cinsiyet eşitliğine ilişkin uluslararası ve bölgesel taahhütleri yerine getirmek için ilgili sektör planları ve bütçelerine yansıtılmasını sağlamak,
- Ulusal kaynakların harekete geçirilmesi ve tahsisinde cinsiyete duyarlı yaklaşım geliştirilmesini sağlamak, sosyal ve toplumsal cinsiyet bütçe politikalarında kapasite oluşturmak için ulusal çabaları pekiştirmek amacıyla tüm bakanlıklar özellikle maliye bakanlıkları ve ulusal kadın mekanizmaları ile uygun olduğu hallerde, yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi amacıyla kapasite geliştirilmesi için kaynak tahsis etmek,
- Yaş ve diğer faktörlere göre de ayrıştırılmış cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı veriler ile kadınların bakım ekonomisine yaptığı katkılara dayalı verilerin toplanması, analizi ve duyurulması işlemlerini geliştirmek, sistematize etmek ve fonlamak; kamu finansmanlarına toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların yerleştirilmesi ve bu yaklaşımların uygulanması başta olmak üzere, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için finansman konusunda sağlanan gelişmeleri ölçmek amacıyla tüm düzeylerde gerekli girdi, çıktı ve sonuç göstergeleri oluşturmak,
- Makroekonomik istikrar, yapısal uyum, dış borç sorunları, vergilendirme, yatırımlar, istihdam, piyasa ve ekonominin tüm ilgili sektörleri ile ilişkili politika ve programların toplumsal cinsiyet etki analizini yapmak ve yayımlamak, Pekin Eylem Platformu'nun hedeflerine ulaşma bakış açısıyla, yoksulluk, eşitsizliğin özellikle kadınlar üzerindeki etkilerini dikkate almanın yanı sıra, ailenin refahı

ve koşulları üzerindeki etkisini değerlendirerek bu alanlardaki araştırmaları desteklemek, kolaylaştırmak ve uygun olan durumlarda mal varlığının, zenginliğin, fırsatların, gelirin ve hizmetlerin daha adil dağılımını teşvik etmek için bunları uyumlaştırmak,

- Tüm politika alanlarında gelir ve giderlerin toplumsal cinsiyete duyarlı analizlerini gerçekleştirmek, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun tam anlamıyla ve etkili bir şekilde uygulanmasını hızlandırmak için hükümet harcamalarının katkısını arttırmak amacıyla gözden geçirme ve değerlendirme neticesinde ortaya çıkan sonuçları, bütçenin planlanması, ayrılması ve gelirlerin arttırılmasında göz önünde bulundurmak,
- Tüm politika alanlarına cinsiyet eşitliğini yerleştirmek amacıyla, tüm düzeylerde bütçe politikalarına toplumsal cinsiyet perspektiflerini sistematik bir şekilde yerleştirmek için ulusal göstergeler dâhil olmak üzere, uygun olduğu şekilde, metodolojiler ve araçlar geliştirmek ve uygulamak (KSGM, 2013b).

Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi

BM Kadın Birimi (*UN Women*), 2010 yılında BM Genel Kurulu tarafından BM'nin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi alanında faaliyet gösteren 4 organı birleştirilerek kurulmuştur. Bu organlar: Kadınların İlerlemesi Birimi (*DAW*), Kadınların İlerlemesi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (*INSTRAW*), Toplumsal Cinsiyet İşleri ve Kadınların İlerlemesi Özel Danışman Ofisi (*OSAGI*) ve Birleşmiş Milletler Kadınlar İçin Kalkınma Fonu (*UNIFEM*)'dur.³⁶

UN Women'in öncelikli çalışma alanları arasında; kadınların liderliğini ve karar süreçlerine katılımını arttırmak, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti sona erdirmek, barış ve güvenlik süreçlerinin bütün unsurlarında kadınların yer almasını sağlamak, kadınların ekonomik olarak güçlenmesini desteklemenin yanında

³⁶ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19136/Birlesmis+Milletler>

‘toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını ulusal kalkınma planları ve bütçeleme süreçlerine dâhil etmek’ (*making gender equality central to national development planning and budgeting*) yer almaktadır (UN Women, 2013a). BM Kadın Birimi ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde 65 ülkede TCDB çalışmaları yürütmektedir.³⁷ TCDB alanında en yetkin kurumlardan biri olan BM Kadın Birimi’nin TCDB alanında çalışma yürüttüğü ülkelerden biri Türkiye olup söz konusu çalışmalara daha sonraki kısımlarda değinilmiştir.

2.2.1.2 Avrupa Birliği

AB için temel belgeler arasında yer alan 1992 tarihli Avrupa Birliği (Maastricht) Antlaşması, 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ve henüz yürürlüğe girmeyen Avrupa Birliği Anayasa Taslağı kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik hükümler içermektedir.³⁸ 2010-2015 yılları arasını kapsayan “kadın erkek eşitliği strateji belgesi” (*strategy for equality between women and men 2010-2015*) ile kadın erkek eşitliğini sağlamanın Avrupa Komisyonu’nun öncelikleri arasında olduğu belirtildiği strateji AB’de ve dünyada kadınların işgücü piyasasındaki, toplumdaki ve karar alma pozisyonlarındaki durumlarını iyileştirmeye katkıda bulunmayı hedeflemektedir.³⁹

Yapılan bir diğer çalışma, Finlandiya’nın AB Dönem Başkanlığı himayesinde Avrupa Akdeniz Ortaklığı (*EUROMED*) tarafından 14-15 Kasım 2006 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen “*Toplumda Kadının Rolünün Güçlendirilmesi*” konulu Bakanlar Konferansıdır. Söz konusu toplantıda alınan kararlar “İstanbul Kararları” olarak anılmaktadır. Avrupa-Akdeniz Bakanları bir Eylem Çerçevesi⁴⁰ üzerinde mutabık olmuştur. Söz konusu metnin ‘Kadının Sosyal ve Ekonomik

³⁷ http://www.genderbudgets.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=187

³⁸ <http://www.bumko.gov.tr/TR,1173/aetatab-antlasmalari-ve-temel-belgeleri.html>

³⁹ http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/em0037_en.htm

⁴⁰ Toplumda Kadının Rolünün Güçlendirilmesine ilişkin Bakanlar Sonuç Belgesi’nin tamamı için; http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/yurtici/5-euromed.pdf

Hakları ve Sürdürülebilir Kalkınma' bölümünde geçen 11.g maddesinde “*Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişimleri izlemek ve hem ulusal hem de yerel seviyede yoksulluğu azaltıcı daha etkili stratejiler sağlamak.*” konusunda politikaların uygulanmasına ilişkin bir ifadeye yer verilmiştir.⁴¹

2.2.1.3 Avrupa Konseyi

TCDB açısından Avrupa Konseyi'nin çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü (*Directorate General of Human Rights*) tarafından 2005 yılında “TCDB” (*Gender Budgeting*) isimli bir rapor yayınlanmıştır. Söz konusu raporda Türkiye’de uygulanan ŞNT uygulaması bir TCDB örneği olarak sunulmuştur.

Avrupa Konseyi'nin bir diğer önemli çalışması TCDB alanındaki en önemli uzmanlardan biri olan Sheila Quinn tarafından hazırlanan “TCDB: Pratik Uygulamalar” (*Gender Budgeting: Practical Implementation*) isimli el kitabının 2009 yılında yayınlanması olmuştur.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından 2006 yılında alınan 1739 sayılı Tavsiye Kararı TCDB ile ilgilidir. Kararda bütçelerin önemine değinilerek üye ülkelerin TCDB yönünde çalışmalar yürütmesine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.⁴² Söz konusu tavsiye kararında genel olarak şu hususlara yer verilmiştir: Bütçeler hükümetlerin en önemli politika araçları olmakla beraber gelir ve harcama açısından kadınları ve erkekleri farklı şekillerde etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet bakış açısının bütçe süreçlerinin her aşamasına dâhil etmek anlamına gelen TCDB kadınlar ve erkekler arasındaki sosyoekonomik farklılıkları azaltmak için önemli bir araçtır. Hesap verilebilirlik, şeffaflık ve etkinlik açısından TCDB avantaj sağlamaktadır. Bu kapsamda Parlamenterler Meclisi üyesi ülkelerin

⁴¹http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/yurtici/5-euromed.pdf

⁴² <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/EREC1739.htm>

TCDB bütçeleme süreçlerinin her aşamasında yer alması gereken ana bir aktivite olarak uygulaması gerekmektedir.

24-25 Mayıs 2010 tarihleri arasında Bakü’de düzenlenen “*Gerçek Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Ulaşmak İçin Hukuk Önünde Eşitlik İle Fiili Eşitlik Arasındaki Uçurumun Kapatılması*” konulu Avrupa Konseyi Kadın Erkek Eşitliğinden Sorumlu 7’nci Bakanlar Konferansı’nda “*Avrupa Konseyindeki bütün çalışmalarda ve programlarda, toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme dâhil, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi stratejisinin uygulanması*” yönünde karar alınmıştır.⁴³

2.2.1.4 Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi [*The Council of European Municipalities and Regions (CEMR)*] Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı’nın Avrupa bölge teşkilatını oluşturmakta olup 1951 yılında bir grup Avrupalı belediye başkanı tarafından kurulmuştur. Bugün Avrupa’nın en büyük yerel ve bölgesel yönetimlerin en büyük organizasyonu olup 40 ülkeden 50’nin üzerinde ulusal birlik aracılığıyla, toplamda yüz bin belediye ve bölgesel yönetimi temsil etmektedir. AB üyelik sürecinde belediyelerin hazırlanması ve Avrupa ülkesi belediyeleri ile işbirliğinin geliştirilerek entegrasyon sürecine katkı sağlanması amacıyla, üyelik başvurusunda bulunan Türkiye Belediyeler Birliği, Haziran 2010 tarihinde Oslo’da düzenlenen Siyasi Komite toplantısında oybirliği ile CEMR üyesi olmuştur.⁴⁴

CEMR tarafından Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı belediyelerin imzasına sunulmuştur. Belediyeleri kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik taahhütleri uygulamalara davet eden söz konusu bu şart ile TCDB tarafların

⁴³ http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/cdeg7_karar_metni.pdf

⁴⁴ <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-iliskiler/avrupa-belediyeler-bolgeler-konseyi-cemr>

çalışma ilkeleri arasında sayılmıştır: “Yerel nüfusun yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin ve araçların geliştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınmalıdır. "Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi" ve "toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme" tekniklerinin uygulanması bu anlamda verilebilecek örneklerdir. Bu amaçla; kadınların yerel yaşam deneyimleri, hayat ve çalışma koşulları dâhil, çözümlenmeli ve dikkate alınmalıdır.”⁴⁵

2.2.2 Ulusal Gelişmeler

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması noktasında misyonu “Ülkemizde kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak” ve vizyonu ise “Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ürettiği politika ve geliştirdiği stratejilerle etkin ve başarılı bir kurum olmak.” olan KSGM’nin kuruluşu ile TCDB konusunda yapılan çalışmaların gelişimi doğrudan bağlantılıdır.⁴⁶

Türkiye’de TCDB yaklaşımına yönelik altyapının oluşturulması, 1980’li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır (Tüğen ve Özen, 2008: 7). Bu bağlamda, KSGM’nin tarihçesine bakılacak olursa;⁴⁷ Türkiye’de kadın-erkek eşitliği alanındaki resmi düzeydeki kurumsallaşma süreci 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu ile başlamıştır.

CEDAW, 6’ncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri kadınıla ilgili koordinatör veya icracı bir birim kurulmasını gerekli

⁴⁵ <http://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/duyurular/avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti>

⁴⁶ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19068/Misyon-ve-Vizyon>

⁴⁷ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19067/Tarihce>

kılmıştır. Kadınlara eşitlik içinde, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak üzere şimdiki adıyla KSGM 20 Nisan 1990 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 422 sayılı KHK ile "Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı" adıyla ve Başbakan'a bağlı olarak kurulmuştur. 25 Ekim 1990 tarih ve 3670 sayılı Kanunla, ÇSGB'ye bağlı olarak kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) 24 Haziran 1991 tarihinde Başbakanlığa bağlanarak sorumluluğu, kadın konuları ile ilgili bir Devlet Bakanlığına verilmiştir. KSSGM'nin daha güçlü bir yapıya kavuşturulması amacıyla 13 Ekim 1993 tarihinde 514 sayılı KHK ile kurulan Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı'nın ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Ancak 514 sayılı KHK ve bu kararnamenin çıkarılmasına dayanak olan Yetki Kanunu 6 Ekim 1993 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bu iptalden sonra 2 Haziran 1994 tarihinde 536 sayılı KHK ile Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı yeniden kurulmuşsa da bu kararname ve kararnamenin dayanağı olan Yetki Kanunu da Anayasa Mahkemesi tarafından yine iptal edilmiştir. Genel Müdürlüğün Teşkilat Yasası 5 Temmuz 1999 tarihinde Başbakanlık tarafından TBMM Başkanlığına gönderilmiştir. 1999 ve 2000 yıllarında TBMM Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu ile Plan ve Bütçe Komisyonunda görüşülerek kabul edilmiş ve Genel Kurula sevk edilmiştir. Tasarı 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden sonra kadük olmuştur. KSSGM 27 Kasım 2002 tarih ve 24949 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi ile ÇSGB'ye bağlanmıştır.

Genel Müdürlük 29 Mart 2003 tarih ve 25063 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı onayı ile yeniden Başbakanlığa bağlanmış, 6 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5251 sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile yeniden yapılandırılmıştır. Son olarak, 8 Haziran 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 2 Kasım 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 662 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile Bazı Kanun

ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Türkiye'de son yıllarda kadın erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet konularında mevzuat alanında birçok gelişme kaydedilmiştir. Bunların içinde en önemlilerinden biri normlar hiyerarşisinde en üst sırada bulunan Anayasa'da görülmektedir. Anayasa'nın 'Kanun önünde eşitlik'i düzenleyen 10'uncu maddesinde "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.*" hükmü yer almaktadır. Söz konusu hüküm ile kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik geçici özel önlem uygulamalarının anayasal dayanağı oluşturulmuştur.

Kasım 2012 tarihinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) bünyesinde TCDB Alt Komisyonu kurulmuştur. Altı komisyon bünyesinde birçok toplantı ve 30 Mart 2013 tarihinde bir çalıştay düzenlenmiştir. Toplantılarda çeşitli kurum ve kuruluşlardan, STK'lardan, üniversitelerden ve yerel yönetimlerden gelen temsilcilerin TCDB alanında yaptıkları çalışmalar ve önerileri tartışılmıştır. Söz konusu komisyona ait raporun hazırlık çalışmaları bu tez hazırlanırken devam etmektedir.

TCDB alanında gerçekleşen önemli gelişmelerden biri TCDB kavramının en üst politika belgelerinde yer bulmuş olmasıdır. 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda "Aile ve Kadın" bölümünde 257'nci maddede "*Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.*" politikasına yer verilmiştir.

TCDB ile ilgili yasal dayanaklardan biri olan Temmuz 2006 tarihli 26218 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak

Tedbirler” ile ilgili 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi’nde “*Devlet kadınlara yönelik her türlü şiddet eyleminin önlenmesini bir devlet politikası olarak kabul etmelidir. Bu alana yönelik bir bütçe oluşturularak, toplumsal cinsiyet rolleri açısından bütçelerin etki ve sonuçları görünür kılınarak, toplumsal cinsiyete dayalı bütçe analizleri yapılmalıdır.*” hükmüne yer verilmiş olup sorumlu kuruluş KSGM olarak belirlenmiştir.

25 Mayıs 2010 Tarihli 27591 Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” ile ilgili 2010/14 sayılı Başbakanlık Genelgesi’nde “*Kamu kurum ve kuruluşları ve yerel yönetimler hazırlayacakları stratejik plan, performans programları ve faaliyet raporlarına kadın-erkek eşitliği yaklaşımını dâhil edecekler, bu metinlerde istatistiksel veriler ile bilimsel araştırmalar ve bunlar için kullanılacak ödeneklere yer verilecektir.*” ve “*Çalışma yaşamına ilişkin istatistikler cinsiyet temelinde toplanacaktır. Ayrıca ev eksenli çalışan kadınlara ilişkin düzenli ve sistemli istatistikler toplanacak, araştırmalar yapılacaktır.*” hükümlerine yer verilmiştir. TCDB uygulamaları için cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin ne denli önemli olduğunun vurgulanması bakımından söz konusu maddeler ayrıca önem kazanmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı’nda (2008-2013) Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesine Yönelik Hedef ve Stratejiler arasında “*Ülkemizde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması için gerekli çalışmaların başlatılması*” stratejisine yer verilmiş ve sorumlu kuruluş olarak Maliye Bakanlığı, işbirliği kurum ve kuruluşları olarak ise KSGM ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı belirlenmiştir. Bu çalışma hazırlanırken Ulusal Eylem Planı güncelleme çalışmaları devam etmektedir.

2007-2010 yıllarını kapsayan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı “*Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik bilgilendirme çalışmalarının yapılması*” kısa dönemde gerçekleştirilecek faaliyetler arasında yer almaktadır. Kadına Yönelik

Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, 2012-2015 yıllarını kapsayacak şekilde güncellenmiştir.

KSGM'nin 2008-2012 yıllarını kapsayan Stratejik Planı'nda "*Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçe oluşturulmasında bilinç yükseltilmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.*" ifadesi yer almaktadır. Söz konusu hedef Türkiye'de henüz o dönemde cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışının bir fikir olarak tartışılmakta olduğunu ve uygulamaya geçilmediğini göstermektedir (Tüğen ve Özen, 2008: 7).

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ile Habitat Kalkınma ve Yönetişim Derneği tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen "Kadın Meclisleri Birbirini Eğitiyor" isimli proje kapsamında "Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu" yayımlanmıştır. Söz konusu kılavuz TCDB alanında uluslararası bir uzman olan Elisabeth Klatzer tarafından hazırlanmıştır.⁴⁸

TCDB konusunda Türkiye'de gerçekleştirilen bazı toplantılar ise aşağıda yer almaktadır:

- Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Platformu tarafından 3 Kasım 2008 tarihinde Friedrich Ebert Stiftung Türkiye Temsilciliğinin desteği ile Boğaziçi Üniversitesi Rektörlük Salonunda, '*Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Dersler, Sorunlar, Öneriler*' konulu bir çalıştay düzenlenmiştir. Söz konusu çalıştaya Glasgow Caledonian Üniversitesinden Dr. Ailsa McKay yönlendirici olarak katılmıştır. Ailsa McKay, Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi uzmanı, İskoç Parlamentosu'nun Bütçe Sürecinde Fırsat Eşitliği Komisyonu 2008/09 dönemi uzman danışmanı ve Avrupa Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Ağı kurucusudur. Toplantıya kadın örgütleri,

⁴⁸ <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/Yerel%20Y%C3%B6netimlerde%20Toplumsal%20Cinsiyet%20E%C5%9Fitli%C4%9Fi%20ve%20B%C3%BCt%C3%A7eleme%20K%C4%B1lavuzu.pdf>

akademisyenler, STK'lar, sendikalar, belediyeler ve valilik temsilcileri katılım sağlamışlardır.⁴⁹

- KSGM tarafından TCDB konusunda kurumları bilgilendirmek ve ülkemizde uygulama olanaklarını değerlendirmek amacıyla yurt dışından konunun uzmanlarının katılımı ile 5-6 Kasım 2008 tarihleri arasında Ankara'da '*Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitim Toplantısı*' gerçekleştirilmiştir (KSGM, 2008a).
- Haklı Kadın Platformu tarafından 12-13 Ekim 2012 tarihleri arasında '*Eşitlikçi Bütçe Çalıştayı*' İstanbul Bilgi Üniversitesi Santral Kampüsü'nde gerçekleştirilmiştir.⁵⁰
- İstanbul Üniversitesi Küresel Siyaset ve Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği, SIDA ve KEİG Platformu ortaklığıyla 9 Mayıs 2013 tarihinde "*Dirlik Temelli Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Atölye Toplantısı*" gerçekleştirilmiştir. 10 Mayıs 2013 tarihinde "*Toplumsal Cinsiyet Dirliği ve Bütçeleme: Uluslararası Deneyimler Işığında Tartışmalar*" konulu toplantı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'den ve yurt dışından katılımcıların bir araya geldiği toplantıda, Dirlik Temelli Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme çalışmaları; Almanya, İtalya ve İskoçya deneyimleri üzerinden tartışılmıştır.⁵¹
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından 31 Ekim 2013 tarihinde Avusturya Maliye Bakanlığı temsilcilerinin katılımıyla Ankara'da '*Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme*' konulu bir seminer gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıda Avusturya'da TCDB alanında Maliye Bakanlığının deneyimleri paylaşılmıştır.⁵²

⁴⁹ <http://www.kadinininsanhaklari.org/kategori/kadin-emeği-ve-istihdami-girisimi-keig>.

⁵⁰ <http://www.vitae.gen.tr/?p=4128>

⁵¹ <http://www.keig.org/gundem.aspx?id=39>

⁵² <http://sgb.aile.gov.tr/tr/25987/Toplumsal-Cinsiyete-Dayali-Butceleme-konulu-seminer-31-10-2013-gunu-yapilmistir>

2.3 YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN ROLÜ

Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna birinci bölümde değinilmiştir. Kadınların erkeklere göre yoksulluğu daha fazla yaşıyor olması kuşku götürmez bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle gerek Türkiye’de gerekse dünyada çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu başlık altında TCDB stratejilerinin yoksullukla mücadelede nasıl bir araç olabileceği tartışılmıştır.

Yoksulluk ve cinsiyet ayrımcılığı birbiriyle doğrudan ilişkili kavramlar ve yaşam pratikleridir. Yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı ile birleştiğinde kadın yoksulluğu ortaya çıkmakta ve bu süreç birbirini besleyerek devam etmektedir. Yoksulluğun kadınlar açısından daha fazla ve şiddetli yaşanıyor olması yoksullukla mücadele politikalarına toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası aktörler tarafından yoksullukla mücadelede kadın erkek eşitliğinin, toplumsal cinsiyet rollerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Söz konusu yaklaşım da TCDB anlamına gelmektedir.

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kapsamında on iki kritik alan belirlenmiştir ve bu alanlardan biri ‘yoksulluk’tur. Söz konusu eylem planında daha önce değinildiği üzere ‘yoksulluğun kadınlaşması’ kavramı kullanılmıştır. 1995 yılında düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda “Kadınlar ve Yoksulluk” bölümünde aşağıdaki stratejik hedefler belirlenmiştir:

- Yoksulluk içindeki kadınların ihtiyaçlarına ve çabalarına cevap veren makroekonomik politikaları ve kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, benimsemek ve uygulamak,
- Yasaları ve idari uygulamaları, kadınların eşit haklarını ve ekonomik kaynaklara ulaşmasını güvence altına alacak şekilde yeniden düzenlemek,
- Tasarrufa, kredi mekanizmalarına ve kurumlarına ulaşmalarını sağlayarak kadınları desteklemek,

- Cinsiyete dayalı metodolojiler geliştirmek ve yoksulluğun kadınlarda özdedeşleşmesini ele alacak araştırmalar yapmak.

Yukarıdaki dört strateji de TCDB uygulamalarının alt yapısını oluşturmaktadır. Stratejik hedefler altında hükümetlere, uluslararası kuruluşlara ve STK'lara yapılacak eylemler sunulmaktadır. Hükümetler için sıralanan eylemler TCDB ağısından ayrıca önemlidir. Bu eylemlerden bazıları aşağıdaki gibidir;

- 58. (b) “*Makroekonomik denge, yapısal uyum, dış borç sorunları, vergilendirme, yatırımlar, istihdam, piyasa ve ekonominin bütün bağlantılı sektörleriyle ilgili olanlar dâhil politika ve programları, yoksulluk, eşitsizlik ve özellikle kadınlar üzerindeki etkilerini göz önüne alarak, cinsiyete dayalı bir bakış ağısıyla analiz etmek; bunların ailenin iyiliğine ve koşullarına etkisini değerlendirmek ve üretim araçlarının, refahın, fırsatların, gelir ve hizmetlerin daha adil dağılımını sağlamak için bunları uygun şekilde düzenlemek*”,
- 67. (a) “*Cinsiyete dayalı bakış açılarını, yapısal uyum plan ve programlarının dâhil olduğu, ekonomik politika oluşturma sürecinin bütün alanlarıyla bütünleştirecek kavramsal ve pratik metodolojiler geliştirmek*”.⁵³

1991 yılında kurulmuş ve amacı Afrika'da sürdürülebilir kalkınmanın ve yoksulluğun azaltılması amacıyla çalışmalar yürüten the African Capacity Building Foundation (ACBF) tarafından “*Gender Budgeting as a Tool for Poverty Reduction*” (*Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Olarak TCDB*) isimli kitap yayınlanmıştır. Söz konusu kitapta; toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yoksullukla mücadelede şeffaflık ve hesap verilebilirlik unsurlarını bir araç olarak kullanan TCDB'nin önemine değinilmiş ve Güney Afrika, Ruanda ve Uganda'daki bazı uygulamalar incelenmiştir. Örneğin Uganda'da yoksullukla mücadele amacıyla birçok çalışma sonucunda toplumsal cinsiyet-yoksulluk ve toplumsal cinsiyetin büyümedeki rolüne ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır: Yoksulluk çalışmalarında toplumsal cinsiyet ilk sırada yer

⁵³ <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>

alması gereken bir konudur, toplumsal cinsiyet rolleri yoksulluğun azaltılmasında ve kalkınmada en büyük engeldir, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri başta kırsal alan olmak üzere büyüme ve verimliliği etkilemektedir (ACBF, 2009).

Aşağıda yer alan tespitler toplumsal cinsiyet ve yoksulluk ilişkisi açısından önem arz etmektedir:

- Yoksulluğun azaltılması, sadece gelirin artırılması veya büyümenin sağlanması olarak algılanmamalıdır. Büyüme önemlidir ancak hane içinde bütün bireyler büyümeden aynı derecede etkilenmemektedir. Toplumsal cinsiyet farklılıkları yoksulluk deneyimleri açısından göz önünde bulundurulması gereken sorunlardır. Kadınların daha yoksul olduğu gerçeğinden hareketle bütüncül politikaların oluşturulması gerekmektedir. Yoksulluk analizlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı izleme sistemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu da ancak cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler ile mümkündür.
- Yoksulluk çok boyutlu ele alınması gereken bir kavramdır ve bireyler yoksulluğun farklı boyutlarını yaşamaktadırlar. Örneğin okuryazar oranlarının artırılması, eğitimdeki cinsiyet uçurumunun azaltılması, sağlık hizmetlerine ve suya erişimin sağlanması yoksulluğun azaltılmasını sağlayan unsurlardır. Ayrıca bunlara benzer hizmetler kadınların yapabilirliklerini güçlendirerek yoksulluğun ortadan kaldırılmasında kilit öneme sahiptir. Ayrıca, sağlık hizmetleri, temiz su ya da enerji kaynaklarının erişimi kadınların zaman yoksulluğunu ortadan kaldıracak unsurlardır.
- Kadınların ücretli ya da ücretsiz işgücündeki etkinliğinin teknolojiye ve bilgiye erişim yoluyla artırılması farklı müdahale noktaları gerektirmektedir. Kadınların çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi iş yüklerinin paylaşılması onların zaman yoksulluklarının azaltılmasını ve işgücüne tam olarak katılımlarını sağlamaktadır.
- İşgücü piyasalarında cinsiyet ayrımcılığı kültürlerarası bir olgudur. Kadınların geçici ve kayıt dışı çalışıyor olmaları, onların erkekler

kadar iyi örgütlenmelerine engel olmaktadır. Hükümetlerin kadınlar için işçi haklarını tanıyacak ve bu tür oluşumları destekleyecek ortam sağlaması gerekmektedir.

- Özelleştirme politikaları ya da toprak reformu gibi gelirin yeniden dağılımını sağlayacak olan politikalar toplumsal cinsiyete duyarlı ve adil olarak yapılmalıdır. Aynı şekilde yoksulların kredi olanaklarına erişimini sağlayacak stratejiler toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde tasarlanmalıdır. Bu tür politikaların etkileri hem yoksulluk hem de toplumsal cinsiyet perspektifinden izlenmelidir.
- Yoksullukla mücadele politikaları demokratik yönetim hedefini de içermelidir. Politik veya ekonomik güçlendirme toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle özellikle kadınlar açısından önemlidir. Bu alanda çalışma yürüten ve kadınların seslerini duyuran STK'ların desteklenmesi gerekmektedir.
- Makroekonomik politikalar dâhil olmak üzere bütün politikaların toplumsal cinsiyet ve yoksulluk perspektifinden incelenmesi gerekmektedir. Örneğin maliye politikalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla denetlenmesi gerekmektedir. Yoksul kadınların durumlarına ilişkin kamuda farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.
- Uzun vadeli yoksullukla mücadelede politikalarında dönüştürücü yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Benzer şekilde stratejik ve pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına cevap veren politikalarda da dönüştürücü politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları yoksulluğu yok etmeye yönelik uygulamalar içerirken, pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları ise yoksullukla mücadele uygulamalarını içermektedir (Çağatay; 1998: 13).

TCDB, bütçelerin yoksul kadınlar üzerindeki etkilerine odaklanılması ve kadınların ekonomik özgürlüğe kavuşmalarının desteklenmesi yoluyla kadınların yoksulluğunun azaltılmasını sağlamaktadır. TCDB, yoksul kadınların bütçe süreçlerinde daha fazla yer almalarını; yoksul kadınları etkileyen altyapı, gelir

transferi, istihdam yaratmaya ilişkin harcamaların iyileştirilmesini; yoksul kadınların lehine olacak şekilde vergi oranlarının değiştirilmesini sağlamaktadır (Elson, 2010).

24-26 Mart 2003 tarihleri arasında UNIFEM ve UNDP işbirliğinde “*Experts Meeting on Gender Mainstreaming of Poverty Reduction Strategy Papers in Selected African Countries*” (*Bazı Afrika Ülkelerinde Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri Üzerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması Uzmanlar Toplantısı*) konulu bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıya ilişkin raporda altı çizilen bazı hususlar şunlardır: Yoksulluğun nedenleri, kimlerin yoksul oldukları ve neden yoksulluktan kurtulamadıkları sorularına cevap bulunmalıdır. Kadınların ücretsiz emekleri ulusal hesaplamalara dâhil edilmelidir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla yedi farklı aracı bulunan TCDB girişimleri geliştirilmelidir. Ataerkil yapı, güvenilir olmayan ve yetersiz veriler, sivil girişimlerin yetersizliği, toplumsal cinsiyet konusu ile ilgili kurumların güçlü olmaması gibi nedenlerden dolayı TCDB girişimleri zorluklarla karşılaşmaktadır. Hane üyelerinin beslenmesi, çocuk, hasta bakımı gibi işlerin % 85’ten fazlası kadınlar tarafından yürütülmektedir. Zaman kullanım anketleri özellikle kadınlar açısından önemlidir. Örneğin bir kız çocuğunun eğitime devam etmesi yerine ev işleri ile meşgul olması gerçeği zaman kullanım anketleri aracılığıyla net bir şekilde görülebilmektedir.⁵⁴

TCDB tüm plan ve programların cinsiyet temelli analizini gerektirmektedir. Bu sayede doğru verilere ulaşılabileceği gibi uygulanacak politikaların da daha doğru olabilmesi sağlanabilecektir. TCDB sadece pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına değil aynı zamanda stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına da cevap verme amacı gütmekte ve uzun vadeli, kalıcı önerileri kapsamaktadır. Aynı şekilde yoksulluk olgusu uzun vadeli ve kalıcı bir şekilde çözümlenmesi gereken bir sorun alanıdır.

⁵⁴<http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/experts-meeting-on-gender-mainstreaming-of-prsps-in-selected-african-countries/Experts%20on%20Gender%20Mainstreaming%20of%20Poverty%20Reduction%20Strategy%20Papers.pdf>

2.4 TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME UYGULAMALARI

Bu bölümde Türkiye’de TCDB alanındaki girişimlere yönelik bazı çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

2.4.1 Şartlı Nakit Transferi

Avrupa Konseyi tarafından 2005 yılında yayımlanan “*Gender Budgeting*” raporunda TCDB konusunda uygulama örnekleri arasında Türkiye’de uygulanan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulamasına yer verilmiştir. Söz konusu raporda Türkiye’de TCDB alanındaki tek uygulamanın çocukların okullaşma oranlarının artırılmasını amaçlayan şartlı nakit transferi uygulaması olduğu ifade edilmiştir. Kız çocuklarının okula devam oranlarının erkek çocuklarına göre daha düşük olduğu ve bu sebeple Milli Eğitim Bakanlığı’nın harcamalarından faydalanamadıkları belirtilmiştir (Council of Europe, 2005).

“Sosyal Riskin Azaltılması Projesi Kapsamında Türkiye ile Uluslararası Kalkınma Bankası Arasında İmzalanan İkraz Anlaşması ile Ek Mektupların Onaylanması Hakkında Karar” 28 Kasım 2001 tarihli 24597 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında Dünya Bankası mali desteğiyle uygulanan SRAP’ın hedefi ekonomik krizlerin yoksul haneler üzerindeki etkisinin azaltılması ve bu hanelerin gelecekte meydana gelebilecek benzer risklerle başa çıkma kapasitelerinin iyileştirilmesidir. Nüfusun en yoksul % 6’sını hedefleyen ve temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha iyi kullanılması koşuluna dayanan bir sosyal destek sisteminin uygulanması söz konusu hedefe ulaşmak için kullanılacak yollardan biridir. ŞNT programı, 2003 yılında 6 ilde pilot olarak uygulanmaya

başlanmış olup SRAP'ın 31 Mart 2007 tarihinde sonlandırılması neticesinde ŞNT kapsamındaki bütün uygulamalar, SYGM bünyesinde devam etmektedir.⁵⁵

ŞNT; maddi yetersizlikler içinde bulunan ailelerin nakdi destekler ile eğitim çağında bulunan çocuklarının eğitime devamlarının sağlanmasını, düzenli sağlık kontrolleri ile 0-6 yaş arası çocuk ölüm oranlarının azaltılmasını ve anne adaylarının sağlık kontrollerini düzenli yaptırarak doğumların hastanede yapmalarını hedefleyen nakdi bir sosyal yardım programıdır. Bu program ile özellikle nüfusun en yoksul kesimindeki kadınlar ve çocuklar hedef alınarak, temel gereksinimleri olan eğitim, sağlık ve gıda gibi ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle insani sermayeye yapılan yatırımın desteklenmesi ve yoksulluğun kuşaklar arası transferinin önlenerek sosyal içermenin teşvik edilmesi sağlanmaktadır (Ortakaya, 2009: 11).

'Şartlı Nakit Transferi' kavramında geçen şartlar ise şunlardır; çocukların okula devamlarının sağlanması, düzenli sağlık muayenelerinin ve aşılarının yaptırılması, sağlık kliniklerinde verilen sağlık eğitimi programlarına düzenli devam edilmesi ve anne adaylarının hastanede düzenli olarak sağlık kontrollerini tamamlayarak doğumlarını hastanede yapmaları. Ayrıca, söz konusu şartların sağlanıp sağlanmadığı noktasından izleme mekanizması büyük önem göstermektedir (Ortakaya, 2009: 13).

ŞNT, Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) ve Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) olarak iki şekilde yürütülmektedir. ŞSY kapsamında, nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelere 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri şartı ile düzenli nakit para yardımı yapılmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT'ler aracılığı ile doğrudan anneler adına açılan hesaplara yapılmaktadır. Bu alanda yapılan aylık ödemeler 23.12.2010 tarihli Fon Kurulu kararı ile Ocak 2011 döneminden başlamak üzere çocuk başına 30 TL'dir. Aynı zamanda gebe kadınların doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli olarak doktor kontrolüne

⁵⁵ <http://www.aile.gov.tr/tr/2163/Turkiyede-Uygulanan-Sartli-Nakit-Transferi-Programi-nin-Fayda-Sahipleri-Uzerindeki-Etkisinin-Nitel-Ve-Nicel-Olarak-Olculmesi>

gitmeleri şartıyla verilen Şartlı Sağlık Yardımı gebelik yardımları 23.12.2010 tarihli Fon Kurulu kararı ile Ocak 2011 döneminden başlamak üzere şu şekildedir;

- Doğumun hastanede yapılması halinde bir kereye mahsus 70 TL,
- Düzenli muayenelerin yapılması halinde doğumdan önce aylık 30 TL, doğumdan sonra 2 kereye mahsus 30 TL'dir.⁵⁶

Anne ölüm oranları ve bebek ölüm oranlarına bakıldığı zaman ŞSY destekleri anne ve bebek sağlığına katkısı olabilecek bir mekanizma olarak görülmektedir. Türkiye'de 2012 yılında bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 7,4 ve yüz bin canlı doğumda anne ölüm oranı ise 15,4 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek anne ölüm oranı yüz bin canlı doğumda 32,2 ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülürken en düşük oran yüz bin canlı doğumda 7,7 ile Doğu Marmara'ya aittir (Sağlık Bakanlığı, 2013).

ŞEY uygulamasında ise nüfusun en yoksul % 6'lık kesiminde yer alan ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla "Şartlı Eğitim Yardımı" yapılmaktadır. Ödemeler Ziraat Bankası ve PTT'ler aracılığı ile doğrudan anneler adına açılan hesaplara yapılmaktadır. Kız çocuklarına yapılan yardım miktarı erkek çocuklarına yapılan yardım miktarından daha yüksektir. Aylık ödeme miktarları aşağıdaki gibidir:⁵⁷

- İlköğretime devam eden erkek öğrenci için/aylık 30 TL
- İlköğretime devam eden kız öğrenci için/aylık 35 TL
- Ortaöğretime devam eden erkek öğrenci için/aylık 45TL
- Ortaöğretime devam eden kız öğrenci için/aylık 55 TL

⁵⁶ <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11855/Sartli-Saglik-Yardimi>

⁵⁷ <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11832/Egitim-Yardimlari>

2012 yılında 501.490.030 TL kaynak ŞEY için aktarılmış olup 2012 yılı içerisinde en az bir defa ödeme alan fayda sahibi çocuk sayısı 2.017.810'dur (ASPB, 2013a).

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile Gazi Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanan “*Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel ve Nicel olarak Ölçülmesi Projesinin Final Raporu*” yayımlanmıştır.⁵⁸ Söz konusu raporda araştırma kapsamındaki öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Buna göre, okuma yazma bilmeyen baba oranı % 8,66 iken okuma yazma bilmeyen anne oranı % 39,70'tir (SYGM, 2012: 53). Söz konusu oranlar Türkiye’de kadın ve erkek arasında var olan eşitsizliği hem yoksulluk hem de eğitim olanaklarına erişememe noktasında bir kez daha göstermektedir. 2009/2010 döneminde ŞNT desteğinden yararlanan kız öğrencilerinin liseye devam etme oranı % 79,36'dır. ŞNT desteğine başvuran ancak hak sahibi olamayanlarda ise bu oran kız çocukları için % 50,08 olarak hesaplanmıştır (SYGM, 2012: 61).

Adı geçen raporda bir başka çarpıcı sonuç ise kırsal, kent ve cinsiyete göre deney (ŞNT’den yararlanan) ve kontrol (ŞNT’ye başvuran ancak hak sahibi olamayan) gruplarının liseye devam etme olasılıkları için yapılan hesaplamalardır. Öyle ki kırsal kesimde yaşayan ve kontrol grubunda yer alan bir erkek öğrencinin liseye devam etme olasılığı % 44,6 iken bu olasılık kız çocukları için % 36,8'dir. Kentte aynı olasılıklar erkeklerde % 50,8 iken kız çocuklarında % 49,3 seviyesindedir. Deney grubunda yer alan kırsal kesimdeki erkek öğrencinin liseye devam etme olasılığı % 76,4 ve bu olasılık kız çocuklarında % 79,6'dır. Kentsel alan için liseye devam etme olasılığı erkeklerde % 78,9 seviyesinde iken bu olasılık kız çocuklarında % 81,7 seviyesine çıkmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki ŞNT programı özellikle kız öğrencilerin liseye devam etmesinde önemli bir yere sahiptir (SYGM, 2012: 78).

⁵⁸http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/11874/files/Turkiyede_Uygulanan_SNT_Programinin_in_Etkisinin_Olculmesi_Projesi_Final_Raporu_-_TR.pdf

ŞNT'nin kadının güçlenmesi üzerine etkisi de proje kapsamında araştırılmıştır. Buna göre ŞNT yardımlarının amacına ulaşması ve şartların yerine getirilmesi noktasında annelere büyük görev düşmüştür ve anneler *politika yapıcılarını* ile yazılı olmayan bir anlaşma içerisine girmişlerdir (SYGM, 2012: 27). Raporu göre kadınlar kız çocuklarının geleceklerinin iyileştirilmesine yönelik kararlar almaktadırlar. Araştırmada yer alan bireyler ŞEY'in annelere verilmesini olumlu bulmaktadırlar. ŞEY ile beraber hanede kadınların konumlarında iyileşme olduğu belirtilmiş ve şiddet olaylarının azaldığı ifade edilmiştir.

ŞNT uygulaması örneğinden hareketle Türkiye'de TCDB uygulamasına ilişkin öne çıkan tespitler ise şu şekildedir:

- Kadın-erkek eşitsizliği ile bunu belirleyen kız çocuk-erkek çocuk eşitsizliğinin varlığı saptanmaktadır,
- Kadın-erkek, kız çocuk-erkek çocuk eşitsizliğinin giderilmesinin mali bir boyutu vardır,
- Eşitsizliklerin giderilmesi için kamu otoritesinin kararlılığı ve ilgili bakanlıkların düzenlemeleri gereklidir (Günlük-Şenesen, 2008: 5).

Avrupa Konseyi tarafından ŞNT uygulaması TCDB örneği olarak sunulmakla birlikte; Tathier-Baş'ın (2011: 44) da belirttiği gibi kız çocuklarının okullaşmasının artırılması amacıyla, kız çocuklarını okula gönderen ailelere daha fazla maddi yardım yapılması toplumsal cinsiyete özgü bir politikadır. Kadın rollerine ilişkin geleneksel normlar, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarını okula göndermekte zorluklarla karşılaşması ve bu konuyla ilgili olarak karar verilmesi gerektiğinde, kız çocuklarının ev işlerine yardım etmesi (evde annelerine yardımcı olma, tarlada çalışma vb.) amacıyla eğitimden uzak tutulması ve eğitim konusundaki tercihin erkek çocuktan yana kullanılması, ulaşım imkânlarının ve okulların altyapısının yetersiz olması gibi nedenler kız çocuklarının okullaşması önündeki engeller arasında yer almaktadır (KSGM, 2008b: 30). Söz konusu engelleri ortadan kaldırmaya yönelik bütüncül yaklaşımlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara yerleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi

amacıyla geçici özel önlem gibi toplumsal cinsiyete özgü politikaların uygulanması çok önemlidir. Bu açıdan bakıldığında ŞNT uygulamasının belirli bir alana odaklanan bir geçici özel önlem olarak toplumsal cinsiyete özgü politika olduğu, TCDB uygulama örneği olmadığı düşünülmektedir.

2.4.2 Kadın Dostu Kentler Projesi⁵⁹

Kadın Dostu Kentler Projesi iki aşamadan oluşmaktadır. Kadın Dostu Kentler-1 (Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı-BMOP) Sabancı Vakfı ve 10 AB üyesi ülkenin mali desteğiyle İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), UNDP tarafından 2006-2010 yılları arasında yürütülmüştür. Projenin uygulandığı 6 il; İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van'dır.

Proje Kadın Dostu Kentler-2 adıyla SIDA mali desteğiyle İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve UNDP tarafından Nisan 2011-Aralık 2013 tarihleri arasında yürütülmüştür. Projeye Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin ve Samsun illeri de dâhil edilmiştir.

Kadın Dostu Kentler projesinin genel hedefi; *kadın STK'ları, taban örgütleri, ulusal ve yerel düzeydeki devlet kurumları ile yapılacak yerel görüşmelerin neticesinde, yerel yönetim planlama süreçlerine cinsiyet eşitliğinin dâhil edilmesiyle, kadın dostu toplulukların oluşmasına zemin hazırlayan bir ortamın geliştirilmesidir.* Bununla birlikte Projenin amaçları ise;

- Yerel yönetim planlama süreçlerine toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesi için yerel yönetimlerin (valilik ve belediyeler) kapasitesinin artırılması,

⁵⁹ <http://www.kadindostukentler.com/indextr.html>

- Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın dostu hizmetlerin desteklenmesi için kadın STK'ların kapasitelerinin artırılması,
- Yerel yönetimler, taban örgütler ve yerel kadın STK'lar arasında karşılıklı iş birliğinin teşvik edilmesidir.

Projeyi daha iyi tanıyabilmek amacıyla Kadın Dostu Kent kavramının tanımlanması gerekmektedir. Kadın Dostu Kent; kısaca *kentin sunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi fırsatlardan kentte yaşayan herkesin eşit bir biçimde yararlanabileceği kent* olarak tanımlanmaktadır. İllerin yetkilileri aşağıda yer alan maddeleri içeren taahhütnameyi imzalayarak Kadın Dostu Kent olmayı kabul etmişlerdir:

- İllerimizde yerel paydaşların katılımıyla İl Kadın Hakları Koordinasyon Kurulu'nu oluşturmayı,
- Belediye ve İl Genel Meclislerimizde Kadın-Erkek Eşitlik Komisyonu'nu kurmayı,
- Belediye ve Valiliklerimizde Kadın-Erkek Eşitlik Birimi kurmayı,
- İllerimizin Yerel Eşitlik Eylem Planları'nı yerel paydaşlarımız (yerel kamu kurumları, yerel yönetimler, kadın örgütleri, üniversiteler ve STK'lar) ile birlikte hazırlamayı ve uygulanmasını takip etmeyi,
- Bütçelerimizi "toplumsal cinsiyete duyarlılık" ilkesini göz önünde bulundurarak hazırlamayı,
- Kadın örgütleri ile kadın ve kız çocuklarının konumlarını güçlendirme konusunda işbirliği yapmayı,
- Kadın-Erkek Eşitliği konusunda toplumu bilgilendirici çalışmalar yürütmeyi,
- Proje kapsamında düzenlenecek faaliyetleri desteklemeyi, bu çerçevede sahip olduğumuz her türlü fiziki ve sosyal donatıların proje kapsamında kullanılması ve bunların organize edilmesinde personele gerekli kolaylığı sağlamayı taahhüt etmişlerdir.

Yukarıdaki maddeler içerisinde beşinci sırada yer alan “*Bütçelerimizi ‘toplumsal cinsiyete duyarlılık’ ilkesini göz önünde bulundurarak hazırlamayı*” maddesi TCDB bakımından ayrıca önem kazanmaktadır.

Projenin birinci aşamasında TCDB ile ilgili bir eğitim ve atölye çalışması düzenlenmiştir. TCDB eğitimine vali ve belediye başkan yardımcıları ile bütçe ve strateji planlama birimlerinin yetkililerinin yanı sıra kadın kuruluşları temsilcileri katılım sağlamışlardır (Şenol vd., 2010: 43). Söz konusu eğitimin ardından 2009 Yerel Seçimlerinden sonra stratejik planlarını yeniden hazırlayan belediye ve il özel idareleri, Yerel Eşitlik Eylem Planları’nın (YEEL) stratejik planlara yerleştirilmesi çalışmasında, diğer BMOP çalışmaları yanında, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe eğitiminde edindikleri bilgileri de kullanmışlardır. Birbirini destekleyen ve besleyen toplantılar, eğitimler ve atölye çalışmalarının sonucunda İzmir, Şanlıurfa ve Trabzon Belediye ve İl Özel İdareleri ile Van İl Özel İdaresi Stratejik Planlarına Yerel Eşitlik Eylem Planlarının ya tümünü ya da ilke ve hedeflerini yerleştirmiştir (Şenol vd., 2010: 44).

Söz konusu Projeye ilişkin rapora göre; Türkiye’de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarının yaygınlaştırılmasının oldukça zor olduğu, bunun yerine BMOP çerçevesinde geliştirilen YEEL deneyiminin üzerine bir şeyler ekleyerek, eylem planlarına odaklanmak toplumsal cinsiyet konularına dair önceliklerin tartışılacağı bir platform oluşturmak açısından daha etkili olacağı ifade edilmiştir. YEEL’leri vasıtasıyla BMOP, yerel eşitlik politikaları için başarılı bir model sunması sebebiyle eylem planlarını daha geniş çapta yaygınlaştırmak için çalışmalar yapmak gerekeceği belirtilmiştir (Şenol vd., 2010: 71).⁶⁰ Yerel karar mekanizmalarına katılım, kentsel hizmetler, kadına yönelik şiddet, ekonomik güçlenme ve çalışma hayatı, eğitim ve sağlık hizmetleri, göç ve yoksulluk, zihniyet değişikliği ve farkındalık yaratma YEEL’lerinde yer alan başlıklardır.

⁶⁰ BMOP ve YEEL’nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından analizi için bkz. Akduran (2012)

BMOP'un üstünde yükseldiği temel, Avrupa Eşitlik Şartı'nda öngörülen Eşitlik Eylem Planı'dır (Akduran, 2012). Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) tarafından, Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimlerin, yetkilerini kullanmak ve ortaklıklar oluşturmak suretiyle, vatandaşları için daha fazla eşitliği hayata geçirme görevini edinmeleri amacıyla hazırlanan Avrupa Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı Türkiye'de henüz imza aşamasındadır.⁶¹ Söz konusu şart içerisinde “*Yerel nüfusun yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin ve araçların geliştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınmalıdır. ‘Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi’ ve ‘toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme’ tekniklerinin uygulanması bu anlamda verilebilecek örneklerdir. Bu amaçla; kadınların yerel yaşam deneyimleri, hayat ve çalışma koşulları dâhil, çözümlenmeli ve dikkate alınmalıdır.*” ifadelerine yer verilmiştir.

BMOP kapsamında hazırlanan Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan Örnekler El Kitabı'nda TCDB alanında aşağıdaki örneklere yer verilmiştir:⁶²

- *İsveç, Gothenburg'da* bir bölgede kadın STK'larına verilen belediye desteğinin analizi yaptırılmıştır. Kadın konusunda faaliyet gösteren derneklere, belediye bütçesinin destekleme kaleminde yer alan kaynakların sadece 1/5'inin ayrıldığı ve bu oranın düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan analiz çalışmasına göre Gothenburg'da kadın sığınma evlerine ayrılan kaynak, erkekleri alkolizmden kurtarmaya ayrılan kaynaktan daha düşüktür.
- *Hollanda, Rotterdam'da* özellikle gençlere yönelik yerel politikalar toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme tekniği ile gözden geçirilmiştir.
- *İtalya, Roma'da* bir bölgede katılımcı bütçe pilot uygulaması yapılmıştır.

⁶¹ <http://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/duyurular/avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti>

⁶² <http://www.unfpa.org.tr/turkeytr/rapyay/kadindostukentler.pdf>

2.4.3 Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı-Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Programı

Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı (BMOP) kapsamında yürütülen Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Programı⁶³, Türkiye’de TCDB alanında yürütülen en önemli çalışmalarından biridir. BMOP, Sabancı Vakfı finansal desteği ile yürütülmekte ve Eylül 2012-Eylül 2015 tarihleri arasında kapsamaktadır. Proje, UNDP, UN Women, Sabancı Üniversitesi, İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği işbirliğiyle yürütülmektedir. Aydın, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kocaeli ve Ordu programın uygulandığı 11 ildir.

BMOP’un amacı; *yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği taahhütlerinin uygulanmasının hızlandırılması ve kadın haklarının güçlendirilmesine katkıda bulunmak için yerel yönetimlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin geliştirilmesidir*. Söz konusu amaca ulaşmak amacıyla üç bileşen belirlenmiştir:

- Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Yerel yönetimlerin bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bir hale gelmesi hedeflenmektedir. Söz konusu bileşen kapsamında yapılan çalışmalar Türkiye’de TCDB girişimleri içerisinde gerçekleştirilen en kapsamlı çalışmadır. TCDB bileşeninin uygulanmasından sorumlu kuruluş UN Women’dır.
- Sabancı Vakfı Hibe Programı: Pilot illerdeki kadının insan haklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürüten STK’larının projelerine hibe verilmekte ve söz konusu STK’ların kapasitelerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

⁶³ http://www.bmopkadinhaklari.org/tr/hakkinda#.UxCVVON_tZg

- Mor Sertifika Programı: Lise öğretmenlerine Sabancı Üniversitesi tarafından toplumsal cinsiyet eğitimleri verilmektedir. Ayrıca, yerel yönetimler ve STK'lar da toplumsal cinsiyet atölyelerinden yararlanabilmektedir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme bileşeni kapsamında yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme prensiplerini uygulama kapasitelerinin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, projenin 11 pilot ildeki yerel yönetimlere ve STK'lara eğitim verilmesi, 6 pilot ildeki yerel yönetim bütçelerinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçeleme prensipleri doğrultusunda değişiklik meydana gelmesi ve TCDB eğitimlerinin kurumsallaşmasının temellerinin atılması hedeflenmektedir. Ayrıca, söz konusu bileşenin hedef grupları arasında; belediyeler, il özel idareleri, kent konseyleri, özellikle kadın hakları konusunda çalışan STK'lar, kadın meclisleri-gençlik meclisleri ve üniversitelerin toplumsal cinsiyet araştırma merkezleri yer almaktadır.

TCDB bileşeni altındaki temel aktiviteler aşağıdaki gibidir:

1. İhtiyaç Analizi,
2. Hedef Grupların Belirlenmesi ve Kapasite Analizi,
3. Performans İzleme Çerçevesinin Oluşturulması,
4. Eğitim Programlarının ve Dokümanlarının Hazırlanması,
5. Eğitimlerin Verilmesi ve Değerlendirilmesi,
6. Eğitim sonuçlarının değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik tavsiyelerin sunulması.⁶⁴

TCDB bileşenine ilişkin faaliyetler bu çalışma hazırlanırken devam etmektedir. TCDB çalışmalarının yerel planlama ve bütçeleme süreçlerinde uygulanabilmesi için, yerel yöneticilerin ve STK'ların eğitim ihtiyaçlarının tespit

⁶⁴ http://www.bmopkadinhaklari.org/tr/toplumsal-cinsiyete-duyarli-butceleme#.UxCnBON_tZh

edilmesi amacıyla ihtiyaç analizi yapılmıştır. Eğitim ihtiyaç analizi ve kapasite değerlendirmesi çalışması doğrultusunda TCDB eğitim programları gözden geçirilmiş ve yeniden planlanmıştır. İhtiyaç analizi ve kapasite değerlendirmesi sonuçlarının ışığında, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Programı'nın hedefleri ve göstergeleri yeniden düzenlenerek "Performans İzleme Çerçevesi" hazırlanmıştır. Türkiye Belediyeler Birliği ve KSGM personeline yönelik eğitici eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Pilot illerde belediye yetkililerinin, kent konseyi, kadın meclisi, üniversitelerin kadın araştırma merkezleri ve STK temsilcilerinin katılımıyla eğitim çalışmalarına başlanmıştır. Eğitim programlarının ve dokümanlarının hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir.

Proje kapsamında oluşturulan internet sayfasında TCDB'ye ilişkin '*Sıkça Sorulan Sorular*'⁶⁵ sayfası ve "*Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Farklı İhtiyaçlar, Eşit Haklar*"⁶⁶ broşürü hazırlanarak bu alanda çalışma yapmak isteyenlere önemli kaynaklar sağlanmıştır.

2.5 DİĞER ÜLKELERDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME UYGULAMA ÖRNEKLERİ

2.5.1 Almanya

Almanya'da ulusal düzeyde TCDB uygulanmamakla birlikte, yerel yönetimler düzeyinde TCDB uygulamaları görülmektedir. Yerel düzeyde yaygınlıkla katılımcı bütçeleme benimsenmekte ve kadın örgütleri de bu sürece katılmaktadır. Berlin'de her ilçede bulunan kadın konukevlerinin giderleri merkezi (eyalet) bütçesi ile karşılanmakta olup Berlin'de gerçekleştirilen uygulamaların en önemli özelliği belediyelerin hizmetlerinden yararlananların cinsiyet temelinde bilgilerinin

⁶⁵http://www.bmopkadinhaklari.org/tr/toplumsal-cinsiyete-duyarli-butceleme/sikca-sorulan-sorular-#.UxCujeN_tZg

⁶⁶ <http://www.bmopkadinhaklari.org/files/file/unw-grb-final-tr.pdf>

verilmesidir (Günlük-Şenesen, 2013: 111). Tablo 2-1’de söz konusu veriler özetlenmektedir.

Berlin’de uygulanan TCDB çalışmasının temel amacı, hizmetleri kullananların kimler olduğunu incelemek, kamu harcamalarından yararlanan kadınların/kız çocuklarının ve erkeklerin/erkek çocuklarının sayısına bakmaktır. İnceleme sonucunda kamu idaresinin, toplumsal cinsiyet politikaları konusunda düşünmesini sağlamak ve politikaların ve bütçelerin toplumsal cinsiyet duyarlılığını artırıcı itici gücü temin etmek hedeflenmiştir (Klatzer, 2012: 55).

Maliye Bakanlığı bünyesinde ve yönetiminin finans bölümü tarafından üstlenildiği TCDB Çalışma Grubu oluşturulmuş olup söz konusu grup içerisinde birçok kurum ve STK temsil edilmektedir. 2002 yılında Berlin parlamentosu “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması İçin Mali ve Politik Araçlar” [*Finance-Political Instrument of Gender Mainstreaming (Gender Budget)*] konusunda uzlaşma sağlamıştır. 27 Ekim 2005 tarihinde ise Berlin Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Komisyonu (*Berlin Gender Mainstreaming Commission*) TCDB’nin bütçeleme süreçlerine dâhil edilmesi ve geliştirilmesi yönünde bir karar almıştır (Farber, 2008).

Tablo 2-1’e bakıldığı zaman Berlin Lichtenberg Bölgesi’nde sunulan hizmetlerden kimlerin yararlandığı görülebilmektedir. Politika oluşturma sürecinde ve politikaların başarılı olabilmesinde söz konusu verilerin önemi çok büyüktür. Ekonomik faaliyetler ile ilgili oranlara bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında % 22,4 ve % 77,6 gibi büyük bir fark bulunmaktadır. Ancak eğitim hizmetlerinden yararlanmaya bakıldığında kadınların erkeklere kıyasla kullanım oranlarının çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2-1 Berlin Lichtenberg Bölgesi TCDB analizi

2008/2009 Yılı			PSB 2006 Product Costs Total £	Fayda Sahipleri			
				Mutlak		Yüzde (%)	
				Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	18	İş Geliştirme					
1	76801	Ticaret/ Şirket Ruhsatları	253.473	3553	12311	22,4	77,6
2	76844	Ticaret/ Şirket Resmi Kayıtlar	93.970	402	1394	22,4	77,6
	52	Parkların ve Açık Alanların Onarımı ve Geliştirilmesi					
3	72640	Oyun ve Hareket Alanları					
	70	Şehir Kütüphanesi					
4	75476	Ödünç Alma	1.784.679	984.298	600.535	59,2	36,1
	76	Müzik Okulu					
5	79395 (76773)	Müzik Eğitimi	3.246.324	1606	1280	56,0	44,0
6	79396 (72807)	Müzik Etkinlikleri	222.480	12.256	6.806	64,0	36,0
	80	İleri Düzey Eğitim					
7	79027	Eğitim Merkezi- Zorunlu Dil Dersleri	406.590	1208	558	68,0	32,0
8	79026 (76834)	Konferanslar	1.721.760	10893	3723	75,0	25,0
9	78374	Geçmişe Dönük Diploma Alma Eğitimleri					
	81	Kültürel Faaliyetler					
10	79401 (79032)	Kültürel Projelerin Desteklenmesi	36.943	1571	1048	60,0	40,0
10	79402 (79032)	Altyapı Sağlama	343.803	1571	1048	60,0	40,0
13	79403 (72629)	Bölge Tarihi	204.809	6.090	5990	51,0	49,0
14	79404 (72628, 72630)	Kültürel Faaliyetlere İlişkin Öneriler	1.180.651	40.095	29783	62,0	38,0
	1098	Sağlık (Danışma, Bakım, Koruma, Yardım)					
51	75428	Barınma Dahil Kriz Çözümü	175.179	678	281	70,7	29,3
52	78716	Psikososyal Bakım ve Yardım İçin Aracılık Faaliyeti	1.001.464	1.792	1.053	63,0	37,0
53	78720	Tehlikede Olanlar, Kronik Hastalar, Bağımlılar, Zihinsel Olarak Hasta Olanlar İçin Uzman Desteği	24.446	4	5	44,4	55,6
54	78724	Cinsellik, Hamilelik ve Yaşanan İlişkideki Sorunlar İçin Danışmanlık, Bakım Hizmeti ve Yardım,	251.148	6.604	1.076	86,0	14,0
55	79014	Hamilelik ve Doğum ile İlgili Tıbbi Danışma ve Yardım					
56	79371 (79010)	Engelliler ve Kronik Hastalar İçin Danışmanlık	388.309	601	442	57,6	42,4

Kaynak: Weinnmann, 2007: 16

Toplumsal cinsiyet üzerine çalışan uzmanlar sadece sayısal verilere bakmakla kalmayıp sorunlar için çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Örneğin; yapılan bir analizde erkeklerin kütüphaneyi kullanma oranı % 33,96 iken kadınların kütüphane hizmetlerinden yararlanma oranı % 63,39 olarak hesaplanmıştır. Erkeklerin bu hizmete dâhil edildiği bir kamu hizmetinin nasıl daha etkin sunulabileceğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır (Bökör, 2008).

Berlin'deki iyi uygulama örneğinin başarısı Böker (2008) tarafından şu faktörlere bağlanmıştır; parlamentonun ve hükümetin net talepleri ve kararlılığı, Maliye Bakanlığının öncü olması, ek rapor mekanizmasının bütçeleme sürecine dâhil edilmesi, tüm tarafların iş birliği içerisinde çalışması, süreç içerisinde insanları teorik bilgilerle çok sıkmadan somut ve pratik olunması, hükümet yetkilileri, parlamenterler, STK ve uzmanların biraya gelmesidir. Bununla birlikte henüz tam olarak başarılı olmuş olmasa da daha çok parlamento üyesinin aktif işbirliği için ikna edilmesi de gerekmektedir.

2.5.2 Avustralya

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme uygulamaları ilk defa Avustralya'da başlatılmıştır. Avustralya federal hükümeti tarafından 1984 yılında parlamentoda Kadınların Bütçe Programı (*Women's Budget Program*) uygulanmaya konmuştur (Sharp ve Broomhill, 2002: 26). 1984 ve 1996 yılları arasında Avusturya federal hükümetinin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamaları Kadınların Bütçe Beyanı (*Women's Budget Statement*) şeklinde devam etmiştir. Söz konusu yıllar arasında Avustralya'nın altı eyaletinde ve iki özel bölgesinde çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Güney Avustralya (*South Australia*) (1985), Batı Avustralya (*Western Australia*) (1985), Yeni Güney Galler (*New South Wales*) (1985), Victoria (1986), Avustralya Başkent Bölgesi (*The Australian Capital Territory*) (1989), Queensland (1991), Tazmanya (*Tasmania*) (1992), Kuzey Özerk Bölgesi'nde (*The Northern Territory*) (1993) TCDB uygulamaları yürütülmüş olup Kuzey Özerk

Bölgesi dışında yer alan bütün uygulamalar sonlandırılmıştır (Sharp ve Broomhill, 2002: 27).

Kuzey Özerk Bölgesi'nde TCDB ile ilgili olarak çalışmalar devam etmektedir. Toplum Hizmetleri Departmanı (*Department of Community Services*) bünyesinde bulunan Kadınların Güçlendirilmesi Bölümü (*Office of Women's Advancement*) Müdürüne göre;⁶⁷ Kuzey Özerk Bölgesi toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve bu konuda başarı sağlama noktasında kararlılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bütçe süreçleri dâhil bütün kamu politikalarına etkisinin ne kadar önemli olduğuna dair bir farkındalık oluşmuştur. Kadınların Güçlendirilmesi Bölümü hükümet bütçesinin toplumsal cinsiyet bakış açısı ile analiz edilmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir. Gerek özel sektörde gerekse kamuda toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanması yönündeki girişimleri desteklemektedirler.

Avustralya TCDB Modeli (*The Australian Gender Budget Model*);⁶⁸ 1970'li yılların sonuna gelindiğinde kadınların ekonomik ve sosyal konumlarını iyileştirmek amacıyla politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Kamuda feministler çeşitli birimlerde görev almaya başlamışlar, Avustralya'da "*femocratlar*" olarak bilinen söz konusu görevliler TCDB uygulamaları için destek toplamaya çalışmışlardır. Üst düzey görevlilerin de sahiplenmesiyle Kadınların Bütçe Beyanı (*Women's Budget Statement*) oluşturulmuştur. Avustralyalı feministler hükümetin, kadın erkek eşitliğini sağlamak amacıyla toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması politikasının bir stratejisi olarak TCDB'yi desteklemesini sağlamışlardır.

1990'larda Kadının Statüsü Biriminin (*Office of the Status of Women*) bütçesi yüzde kırk oranında kesintiye uğramış ve söz konusu birime yeni bir Genel Müdürün atanması uzun zaman almıştır. Avustralya deneyimi mali konulardaki birimlerin itici

⁶⁷ 9 Ekim 2013 tarihinde Office of Women's Advancement Müdürü tarafından iletilen mail esas alınmıştır.

⁶⁸ Sharp ve Broomhill'in (2002) *Budgeting for Equality: The Australian Experience* isimli makalelerinden aktarılmıştır.

güç olamayacağını göstermiş olmakla birlikte, söz konusu birimlerin/bakanlıkların çok önemli ortaklar olduğunu da göstermiştir. Avustralya deneyiminin bir diğer özelliği STK'ların TCDB süreçlerine yeteri kadar katılamamış olmasıdır.

Farkındalık artırma, hesap verilebilirlik, bütçe ve politikalarda değişim Avustralya TCDB girişimlerinin birbiriyle ilişkili üç amacını oluşturmuştur. Farkındalık artırma girişimleri öncelikli olarak bürokrasiyi hedeflemiştir. Avustralya'daki TCDB girişimlerinin mimarları hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin taahhütlerinin gerçekleştirmeleri için TCDB'nin önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Avustralya'da 2013-14 bütçesinde öne çıkan hususlar; engelli bakımı ve Okulların Geliştirilmesi Ulusal Planı (*National Plan for School Improvement*) olmuştur.⁶⁹ Engelli bakımı ve eğitim kadınları ve kız çocuklarını doğrudan etkileyen konulardır. Yapılan çalışmalar ile hem engelli kadınların hem de bakım işlerini yerine getirerek gelir elde eden kadınların yaşamlarının kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Avustralya'da bakım sorumluluğu kadınların üzerinde görülmektedir. 2013 yılı İGE sonuçlarında ikinci sırada yer alan Avustralya'da kadınların ekonomik hayata katılımını artırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Söz konusu uygulamalardan biri ücretli ebeveyn izni uygulamasıdır. 2011 yılında uygulamaya konulan ücretli ebeveyn izninden 280.000 üzerinde kişi faydalanmış olup yararlanan kadın oranı % 50'lerden % 95'lere çıkmıştır. Bu rakamlara bakıldığında çocuk bakım sorumluluklarının kadınların üzerinde olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Bir başka husus ise kadınların erkeklerden daha az gelir elde etmelerine değinilerek emeklilik dönemlerinde erkekler için yapılan ödemenin kadınlar için yapılanın yaklaşık iki katı olduğu belirtilmiştir. Söz konusu durumu iyileştirmeye yönelik olarak da devletin emeklilik için katkıda bulunması (*Low Income Superannuation Contribution*) yönünde bir uygulama yürütülmektedir.

⁶⁹ <http://www.dss.gov.au/our-responsibilities/women/publications-articles/government-international/women-s-budget-highlights-2013-14>

Avustralya’da merkezi yönetimin cinsiyet eşitliğini aile bağlamında ele aldığı görülmektedir; ancak Avustralya hükümeti aile politikasını sadece kadınlar ile değil erkekler ile de ilişkilendirmektedir. İş yerinde eşitlik, genç ve yalnız ebeveyn destek, çocuk bakımı, ücretli ebeveyn izni gibi alanlarda hedefler belirlenmiş ve kaynak ayrılmıştır (Günlük-Şenesen, 2013: 111).

Avustralya deneyiminin güçlü yanları/sonuçları ve zayıf yönleri aşağıda sıralanmaktadır:

Güçlü yanları/sonuçlar:

- Politika yapma süreçlerinde yer alan bürokratlar arasında farkındalık oluşturulması,
- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara yerleştirilmesi yönünde savunuculuk çalışmaları yapma ve kapasite geliştirme,
- Çocuk bakım hizmetlerine yapılan harcamanın artması gibi politika yapma ve bütçe süreçlerine etkili olma,
- Güney Avustralya Kadınların Bütçe Beyanı (*The South Australian Women’s Budget Statements*) ile kadınların yönetim kademelerinde temsiliyetine ilişkin hükümet politikalarının ciddi bir şekilde izlenmiş olması,
- Yeni Güney Galler’de Kadın Koordinasyon Birimi (*the Women’s Coordination Unit*)’ne bütçeleme süreçlerinde resmi rol verilmesi.

Zayıf yönleri:

- Kadın bürokratlara fazlasıyla bağlı olan TCDB sürecinde sivil toplumun katılımının yetersizliği,
- Herhangi bir rehber oluşturulmadan yapılan bütçe analizlerinin etkisiz olması,
- Bütçelerin açık, fazla gibi makro göstergelerinin analiz edilememesi,
- Gelir ve vergilerin etkisinin yeterince incelenmemiş olması,
- Başarının ölçülebilmesi amacıyla göstergeler ortaya konulmaması,

- Hükümetler tarafından ortaya konan bütçelerin okunmasının zor olması ve insanların bütçeleri ulaşılmaz belgeler olarak görmesi,
- TCDB girişiminin hesap verilebilirlik ve raporlama noktasında etkisinin az olması (Budlender: 2006, Sawyer: 2002'den aktaran; ILO: 2006).

2.5.3 Avusturya

Avusturya federal bir cumhuriyet olup, Burgenland, Karintiya (Kärnten), Oberösterreich (Yukarı Avusturya), Niederösterreich (Aşağı Avusturya), Salzburg, Steiermark, Tirol, Vorarlberg ve Viyana olmak üzere dokuz eyaletten oluşmaktadır.⁷⁰ 2013 yılı verilerine göre Avusturya İGE'de 18'inci ve TCEE'nde 14'üncü sırada yer almaktadır. EUROSTAT'tan alınan verilere göre; 2012 yılı Avusturya kadın ve erkek istihdam oranları sırasıyla % 70,3 ve % 80,9'dur.⁷¹ Avusturya için kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla 46.642,9 ABD Doları iken bu rakam Türkiye için 10.526,8 ABD Doları'dır (Kalkınma Bakanlığı, 2013a).

Avusturya'daki kadın erkek eşitliğine ilişkin yasal düzenlemeler 1979 tarihli Eşit Muamele Yasası'na (*Equal Treatment Act*) dayanmaktadır. Söz konusu yasa ile AB Direktiflerinde öngörülen tüm temel ilkeler Avusturya iç hukukuna aktarılmıştır. Ayrıca, Eşit Muamele Komisyonu ve Ulusal Eşitlik Kurumu'nun sorumluluklarının ve yetkilerinin belirlendiği Eşit Muamele Komisyonu ve Ulusal Eşitlik Kurumu (Eşit Muamele Ombudu) Hakkındaki Yasa 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Avusturya'da Eşit Muamele Komisyonu (1979) ve Ulusal Eşitlik Kurumu (Eşit Muamele Ombudu-1990) Eşit Muamele Yasası'nın uygulanması ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için faaliyet gösteren kurumlar olup 2004 yılında gerçekleşen yasal değişiklikler neticesinde söz konusu yasa yeniden yapılandırılmış, mevcut faaliyet alanları genişletilmiştir (Sarier, 2010: 64).

⁷⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Avusturya>

⁷¹ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en>

Avusturya TCDB alanında en büyük ilerlemeyi kaydetmiş ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Avusturya'nın TCDB deneyiminin diğer ülke uygulamalarından farkı yasal alanda gelişmeler kaydetmiş olmasıdır. Avusturya'nın ilk TCDB girişimi 2001 yılında bazı üniversiteler ve araştırma enstitülerinden ekonomist ve sosyal bilimcilerden oluşan BEIGEWUM isimli bağımsız bir grubun çalışmalarıdır. Söz konusu grup hükümeti ve STK'ları bu konuda ikna etmek amacıyla farkındalığı artırıcı ve bilgi sağlayıcı çalışmalar yürütmüştür (Council of Europe 2005).

Avusturya TCDB kavramına Anayasasında yer veren ilk ülke olma özelliğine sahiptir. Avusturya Anayasası 13'üncü maddesinde "*Federasyon, eyaletler ve belediyeler bütçe süreçlerinde kadın erkek eşitliğini sağlarlar.*" ve Anayasanın 51'inci maddesinde ise "*Federasyon bütçe yönetiminde özellikle kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapar.*" hükümlerine yer verilmiştir. Bunların yanı sıra 2013 yılında yürürlüğe giren Federal Organik Bütçe Kanunu'nda (*Federal Organic Budget Act 2013*) kadın erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesine ilişkin maddelere yer verilmiştir.⁷²

TCDB ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılmasının sağlanması ve geliştirilmesine ilişkin 2000 yılından beri Bakanlar Kurulu tarafından alınan önemli kararlar şunlardır:

- 2000 yılında Bakanlıklararası Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılması Çalışma Grubu [*Inter-ministerial Working Group on Gender Mainstreaming-(IMAG GM)*] kurulması,
- 2002 yılında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması amacıyla çalışma programı oluşturulması,
- 2004 yılında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması amacıyla örneğin bakanlıkların bütçe süreçlerinde toplumsal cinsiyet bakış açısının dikkate alınması yönünde hedefler belirlenmesi,

⁷² http://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Erv&Dokumentnummer=ERV_2009_1_139

- 2008 yılında kamu yönetiminde TCDB rehberi kullanılması, 2011 yılında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının sürdürülebilir olmasının sağlanması amacıyla öncelikli beş hedef belirlenerek TCDB'nin başarılı bir şekilde uygulanmasının sağlanması.⁷³

Avusturya'da ilk aşaması 2009 ve ikinci aşaması 2013 yılında uygulamaya konulan bir bütçe reformu gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı itibariyle başlayan sistemle performansa dayalı bütçeleme sistemine geçilmiş, söz konusu uygulama 1 Ocak 2013 itibariyle başlamıştır. Dolayısıyla henüz uygulamanın sonuçlarına ilişkin bir rapor bulunmamaktadır. Söz konusu uygulamaya göre her bakanlık en fazla beş hedef belirlemekte olup bu hedeflerden en az birinin doğrudan cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olması gerekmektedir ve böylece TCDB bütçeleme sürecinin bir unsuru olmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2011).

Kamu kurumları bütçe süreçlerinde yalnızca hedefler belirlemekle kalmayıp aynı zamanda neden bu hedefin amaçlandığı, bu hedefe ulaşmak için neler yapılacağı ve başarının nasıl ölçüleceğine dair sorulara da cevap vermektedir. 2013 bütçesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik hedefler ve ilgili kurumlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- İş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlanması: Maliye Bakanlığı-Ekonomi, Aile ve Gençlik Bakanlığı-Yüksek Mahkeme,
- Kadınların iş gücü piyasasına katılımlarının kolaylaştırılması: Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı-Ekonomi, Aile ve Gençlik Bakanlığı-Ulaştırma, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığı,
- Cinsiyetlerarası ücret farkının kapatılması: Maliye Bakanlığı
- Kadınların şiddetten korunması: Başbakanlık (*Chancellery*)-İçişleri Bakanlığı,
- Kadın yoksulluğunun azaltılması: Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı-Dışişleri Bakanlığı,

⁷³ <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=46719>

- Kadınların kurumlardaki temsiliyetinin artırılması: Başbakanlık (*Chancellery*)-Savunma Bakanlığı-Bilim ve Araştırma Bakanlığı-Ekonomi, Aile ve Gençlik Bakanlığı-Maliye Bakanlığı,
- Toplumsal cinsiyet veri tabanının geliştirilmesi: Sayıştay (*Court of Audit*)-Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı-Sağlık Bakanlığı-Ulaştırma, Yenilik ve Teknoloji Bakanlığı (Steger, 2013).

Avusturya'daki performans esaslı bütçeleme ve TCDB çalışmalarının başında yer alan Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kamu Maliyesi Genel Müdürü (*Director General for Budget and Public Finances in the federal Ministry of Finance*) Gerhard Steger (2012) tarafından TCDB anlayışını uygulamak isteyenlere yönelik tavsiyeler şunlardır; karar vericilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin konularda farkındalığının artırılması ve politikacıların, üst düzey memurların, sosyal tarafların TCDB hakkında ikna edilmeleri gerekmektedir. Medyadan, STK'lardan ve uzmanlar arasından stratejik ortaklar edinilmelidir. Her şeyi kapsayan mükemmel bir sistem kurulmaya çalışılmamalıdır. Başarılı bir TCDB uygulaması için basit bir model geliştirilmeli ve en önemli konulara odaklanılmalıdır. Bürokratik bir canavar yaratma riskinden kaçınılmalıdır. Sorunu çözmek amacıyla doğru tespitler yapabilmek için toplumsal cinsiyete dair veriler toplanmalı, analiz edilmeli ve uygulamalar yayılmalıdır. TCDB alanında görevlendirilecek personelin ve yöneticilerin uygun eğitimleri almış olması gerekmektedir.⁷⁴

2.5.4 Fas

Fas 2013 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre; İGE sıralamasında 130'uncu sırada ve TCEE'nde ise 84'üncü sırada yer almaktadır. Dünyanın en zengin fosfat rezervlerine sahip olmakla birlikte ekonomik faaliyetler özellikle tarım, tarıma dayalı sanayi, ara mallar üreten sanayi, balıkçılık, el sanatları ve madencilik alanlarında

⁷⁴G. Steger tarafından 1 Mart 2012 tarihinde Kadının Statüsü Komisyonu 52. dönem "Financing for gender equality and the empowerment of women" konulu toplantıda yapılan "*Making Public Finance Management Systems gender responsive: The GRB Experience in Austria*" konulu konuşma metninden aktarılmıştır.

yoğunlaşmıştır.⁷⁵ Kadınların parlamentodaki milletvekili oranlarına bakıldığı zaman Fas Parlamentosu'nda 395 milletvekilinden 67'si kadın olup kadın milletvekili oranı % 17'dir.⁷⁶ Bununla birlikte 31 bakanlığın olduğu kabinede sadece 1 kadın bakan bulunması tepkilere yol açmıştır.⁷⁷

Fas, TCDB alanında lider ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸ 21 Haziran 1993 tarihinde CEDAW onaylanmıştır. Fas Ekonomi ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Raporu (*Finance Bill for Fiscal Year-Gender Budget Report*) yayımlanmakta olup 2005 yılından itibaren Bütçe Kanunu'na eklenmektedir (Chafiki, 2008).

Fas'ın TCDB deneyimi açısından Avrupa Komisyonu mali desteğiyle UNIFEM ve Ekonomi ve Maliye Bakanlığı tarafından yürütülmüş 'TCDB'yi Yardım Uygulamalarına Entegre Etme Projesi (*Integrating gender responsive budgeting into the aid effectiveness agenda*) büyük önem taşımaktadır. Proje iki aşamadan oluşmuştur: 2003-2004 yıllarını kapsayan birinci aşama kapasite geliştirme ve TCDB için araç ve yöntem geliştirme üzerine yoğunlaşmıştır. Parlamenterler için rehber ve uygulamada yer alan katılımcılar için ise bir el kitabı tasarlanmıştır. 2005-2008 yıllarını kapsayan ikinci aşamada ise Toplumsal Cinsiyet Raporları yayımlanmaya başlamış ve her geçen yıl raporda yer alan kurum sayısı artış göstermiştir (Burn, 2008). Ulusal bütçe uygulamaları ve politikalarına toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerini yansıtmak, yoksullukla ilgili ulusal programlarda yoksul kadınların önceliklerini yansıtmak ve TCDB konusunda iyi uygulama örneklerini öğrenmek ve bunlardan dersler çıkarmak ikinci aşamada belirlenen hedefler olmuştur (UNIFEM, 2009).

⁷⁵ <http://www.mfa.gov.tr/fas-ekonomisi.tr.mfa>

⁷⁶ <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

⁷⁷ <http://dunya.milliyet.com.tr/secimlerde-kadin-kotasi-gerekli-mi/dunya/dunyadetay/22.01.2012/1492059/default.htm>

⁷⁸ Fas Ekonomi ve Maliye Bakanlığı ve BM Kadın Birimi TCDB alanında farklı deneyimleri ve yaklaşımları tartışmak amacıyla bir konferans düzenlemiştir. Söz konusu konferans sonrası bir BM temsilcisi Fas'ın bu alanda lider ülkelerden biri olduğunu vurgulamıştır. <http://www.moroccoworldnews.com/2012/11/64483/morocco-among-leading-countries-in-gender-responsive-budgeting-un-official-2/>

2012 Toplumsal Cinsiyet Raporu'nda ⁷⁹ kamu hizmeti sunan birimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uygulamaları ve bu alanlardaki performans göstergeleri sunulmaktadır. Örneğin yoksullukla mücadele ve kadından sorumlu Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nda (*Ministry of Solidarity, Women, Family, and Social Development*) toplamda 264 çalışan istihdam edilmekte olup çalışanların % 52'si (136) kadındır. Raporda bulunan birimler ile ilgili istihdam edilen kadın erkek sayıları ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bakanlığın faaliyetleri kadın, çocuk ve desteklenmesi gereken insanlar üzerine yoğunlaşmaktadır. 2011 yılında söz konusu bakanlık bünyesinde Merkezi Toplumsal Cinsiyet Komitesi (*Central Gender Committee*) kurulmuştur. Söz konusu Komite Eşitlik İçin Hükümet Gündemi [*Governmental Agenda for Equality (AGE) 2011-2015*] kapsamında yapılan çalışmaları izlemektedir. Amacı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olan Eşitlik İçin Hükümet Gündemi erkeklerin ve kadınların eğitim, sağlık imkânlarına ve insan haklarına eşit ve adil erişimini sağlamak, kadına yönelik şiddetle mücadele etmek, iş gücü piyasalarında cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele etmek gibi öncelik alanlarının belirlendiği bir eylem planıdır.

Dayanışma, Kadın, Aile ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı tarafından bazı göstergeler oluşturulmuştur. Cinsiyete göre ayrıştırılmış olarak eğitim alan personel sayısı ve cinsiyete göre ayrıştırılmış olarak sosyal koruma sisteminden faydalanan kişi sayısı bu göstergelere örnektir. 2008 yılında 14.617 kadın şiddete maruz kalırken bu sayı 2009 yılında 12.710'a düşmüştür. Kadınların kamuda üst düzey pozisyonlarda bulunma oranlarına bakıldığında 2001'de % 10 iken 2009'da % 15'e yükselmiştir.

Fas'ta ilgili bakanlıklar performans bütçeleme göstergeleri arasına toplumsal cinsiyetle ilgili göstergeleri katmakla yükümlü olmuşlar ve bütçe reform sürecini, toplumsal cinsiyet göstergelerini performansı denetlemeye yönelik harcama kontrol mekanizmalarının bir parçası olarak değerlendirmişlerdir (Klatzer, 2012: 23).

⁷⁹ http://www.genderbudgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-region-country/arab-states-documents/morocco/morocco-12&Itemid=541

Örneğin Raporun İletişim Bakanlığı ile ilgili bölümünde öncelikle kadın ve erkeklerin yönetici düzeyinde istihdam edilme oranları verilmiştir. Kadınların medyada yer alış biçiminin iyileştirilmesine yönelik çeşitli göstergeler belirlenmiştir. Kadınların medya sektöründe istihdam edilmesine ilişkin olarak kadın gazeteci oranları, radyo ve televizyon kanallarında çalışan kadınların oranları da verilmiştir. Su Birimi ile ilgili olarak ise kırsal alanda yaşayan kadın ve kız çocuklarının sorumluluğunda kabul edilen su taşıma yüküne ve bunun okullaşma üzerinde etkisine vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde çalışanlarının % 23,8'i kadın olan Enerji ve Maden Bakanlığı bünyesinde bulunan Enerji Birimi ile ilgili bölümde enerji sıkıntısının kadınların özellikle ücretsiz hane içindeki iş yüklerini daha da arttırdığı belirtilmiştir.

Fas'ta Performans ve Program Esaslı Bütçeleme: Sağlık Bakanlığı Örnek Olayı: ⁸⁰ Söz konusu örnek olayda stratejik amaçlar, eylem programları ve performans hedefleri belirlenmiştir.

Stratejik Amaçlar:

- Sağlığın desteklenmesi, hastalıkların önlenmesi ve kontrol altında tutulmasına yönelik öncelikli programların geliştirilmesi,
- Temel sağlık sigortası planının genişletilmesi ve kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi,
- Hastane ağının güçlendirilmesi ve sağlık hizmetlerinin daha iyi şekilde verilmesi,
- Sağlık sisteminin yeniden yapılandırılması için bölgeselleştirme yaklaşımının teşvik edilmesi.

Eylem Programları:

- Temel sağlık hizmetleri birimlerinin inşa ve teçhiz edilmesi,
- Üreme, çocuk ve genç sağlığına yönelik programlar,

⁸⁰ Klatzer'in (2012) *Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Kılavuzu*, TESEV Yayınları isimli kitabından aktarılmıştır.

- Hastalık kontrol ve epidemiyolojik⁸¹ gözetim programları,
- Bölgeselleşmenin merkezi yapıdan uzaklaşmasının ve temel sağlık hizmetlerinin genişletilmesinin teşvikine yönelik program,
- Bulaşıcı olan ve olmayan hastalıklarla mücadeleye yönelik programlar,
- Çevre temizliğinin gözlenmesi ve kontrol edilmesine yönelik program,
- Sağlık eğitimine yönelik programların uygulanması.

Stratejik amaçlar ve eylem planları belirlendikten sonra uygulamaya yön verecek ve performans ölçümünde referans noktası olacak performans göstergeleri belirlenmektedir.

2.5.5 Makedonya Cumhuriyeti

Makedonya 1991 yılında bağımsızlığı ilan etmiş ve BM tarafından Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti (*Former Yugoslav Republic of Macedonia*) adıyla tanınmakta olan bir ülkedir. Bununla birlikte, Türkiye Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanı ile beraber ülkeyi kendi ismi ile tanımıştır.⁸² Farklı etnik gruplardan vatandaşlar bulunmakla birlikte Makedonya, Arnavutlar ve Türklerin de yaşadığı çok dinli ve çok kültürlü bir ülkedir.⁸³ Makedonya'da erkeklerin işgücüne katılma oranları % 76,6 ve kadınların işgücüne katılım oranı % 50,77'dir.⁸⁴

Makedonya'da TCDB alanında birçok çalışma yürütülmektedir. UNIFEM ve Avusturya Kalkınma Ajansı işbirliği ile Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya ve Sırbistan'da 2006-2010 yılları arasında "*Güneydoğu Avrupa'da TCDB: Şeffaflığın ve Hesap Verilebilirliğin Arttırılması Yoluyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve*

⁸¹ Epidemiyoloji: Bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkışının incelenmesi (TDK, Büyük Türkçe Sözlük)

⁸² http://tr.wikipedia.org/wiki/Makedonya_Cumhuriyeti

⁸³ <http://www.mfa.gov.tr/makedonya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

⁸⁴ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do;jsessionId=9ea7d07d30dcc9d06623c6fc4fa2b4df8b5ce9b991d0.e34MbxSaxaSc40LbNiMbxNaNqNe0?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en>

Demokratik Yönetişimin Sağlanması Projesi” (Gender responsive budgeting in South Eastern Europe: Advancing Gender Equality and Democratic Governance through Increased Transparency and Accountability) yürütülmüştür. Çeşitli kriterlere dayanılarak her ülke için farklı tematik alanlar belirlenmiştir. Arnavutluk’ta sosyal yardım programları, Bosna Hersek’te tarım ve kırsal kalkınma, Makedonya’da istihdam, sosyal yardım ve eğitim ve Sırbistan’da istihdam ve yerel ekonomik kalkınma çalışılacak alanlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu projenin politik isteksizlik, kurumlar arasındaki iletişim eksikliği, şeffaflığın olmaması, bütçelerin kapalı kapılar arkasında yapılıyor olması gibi birçok neden sebebiyle ‘bir adım ileri iki adım geri’ şeklinde uygulanabildiği belirtilmiştir (UNIFEM, 2010).

Makedonya’da TCDB girişimleri hem yerel hem de merkezi düzeyde ele alınmıştır. Yerel düzeyde Tetovo ve Bitola Belediyelerinde çalışmalar yürütülmüştür. Öncelikle vatandaşların yürütülen politikalar ve sunulan hizmetler konusundaki memnuniyetleri her bir belediye için 2000’den fazla kişiye uygulanan anketlerle ölçülmüştür. Belediye çalışanları TCDB konusunda eğitim almışlardır. Yerel yönetimlerin bu konuyu sahiplenmeleri sağlanmıştır. Belediyelerin bütçeleri analiz edilmiş ve hangi alanların TCDB analizi için uygun olacağı tespit edilmiştir. Her iki belediyenin de eğitim, sosyal hizmet ve çocuk bakımı ile ilgili hizmetlerinin bütçe ve programları toplumsal cinsiyet bakış açısı ile analiz edilmiştir. Yapılan çalışmalar kapsamında istihdamda yer almayan ve eşi olmayan anneler ile 18 yaşına kadar ailesi olmayan çocuklar için bedava ulaşım hizmetleri sağlanması, örnek olmaları açısından kadın sporcuların mali açıdan desteklenmesi, kreşlerin, okulların ve otobüs duraklarının iyi aydınlatılması ve belediyede çalışan kadınların sağlık kontrollerinin yapılması yönünde öneriler geliştirilmiştir (Grozdanova ve Nalevska, 2011).

Makedonya’da UNIFEM tarafından yapılan çalışmada sağlık hizmetlerinde yapılan bir reformun kadınların ücretsiz bakım emekleri üzerindeki etkisi incelenmiştir (UNIFEM, 2010). Buna göre hastaların hastanelerden daha hızlı taburcu edilmesi ve buna bağlı olarak hastaların hastanelerde kalma süresi azaltılmıştır. Bakım sorumluluğunun kadınların üzerinde olması nedeniyle kadınların hasta bakımı için harcayacakları zaman artmıştır. Bakım hizmetinin kamudan

kadınların görünmeyen emeğine doğru aktarıldığı görülmüştür. Zaman kullanım anketi Makedonya’da 2004 yılında yapılmıştır. Söz konusu çalışmaya göre kadınlar bir gün içerisinde ortalama beş saatlerini ev işleri ile meşgul olarak geçirirken bu sayı erkekler için iki saattir. Zaman kullanım anketinde çocuk bakımı dışında örneğin hasta bakımı gibi işler de hesaplama dâhil edilmemiştir. UNIFEM ve bir STK (*Center for Research and Policy Making*) işbirliğiyle bu politikanın etkilerini incelemişlerdir. Hastaneden ayrılan hasta ve aile üyeleriyle ülke çapında hasta bakımı dâhil bakım emeği üzerine bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre, bütçede iyileşme sağlanmıştır ancak toplumsal cinsiyet açısından olumsuz etkileri olmuştur. Hastaneden ayrılan hastaların bakım sorumluluğu kadınlar ve erkekler arasında orantısız bir şekilde dağılmış ve kadınların sorumluluklarında artış olmuştur. Bu çalışma ile beraber Makedonya’nın Üsküp kentinde toplum temelli bir bakım merkezinin açılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Eşitlik kavramına Makedonya Anayasası Başlangıç Metninde değinilirken, söz konusu kavram Anayasa’nın 9’uncu maddesinde daha ayrıntılı olarak yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre insanlar cinsiyet, ırk, ten rengi, politik ya da dini inanışları ne olursa olsun aynı haklara ve özgürlüklere sahiptirler. Makedonya’da toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin önemli belgeler; Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal stratejisi 2013-2020 (*National Strategy for Gender Equality 2013-2020*) ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Kanunu’dur (*Law on Equal Opportunities for Women and Men*). Kadın erkek eşitliğine yönelik temel ve özel önlemleri içeren bu kanun 2006 yılında kabul edilmiş ve 2012 yılında kapsamı genişletilmiştir. Bu kanun kapsamında TCDB Stratejisi (*Strategy for Gender Responsive Budgeting*) oluşturulmuştur (Hadžiahmetović vd., 2013).

Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı bünyesinde Makedonya Cumhuriyeti’nde TCDB Tanıtım Stratejileri 2012-2017 (*Strategy for introducing Gender Responsive Budgeting in the Republic of Macedonia 2012-2017*) belgesi hazırlanmıştır.⁸⁵ Söz konusu belgenin hazırlık aşamasında Maliye Bakanlığı

⁸⁵ 19 Aralık 2013 tarihinde Makedonya Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı temsilcisi tarafından iletilmiştir.

yetkililerinin de yer aldığını belirtilmesinde fayda olduğu düşünülmektedir. TCDB Stratejisi üç stratejik alana odaklanmaktadır: Merkezi ve yerel düzeyde bütçe süreçlerinde yer alan yetkililere toplumsal cinsiyet bakış açısını kazandırmak, TCDB'nin dâhil olduğu yasal çerçeveyi geliştirmek ve bütçe süreçleri ile ilgili politika ve programlara toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesine ilişkin kurumsal mekanizmaları güçlendirmek. Bu kapsamda faaliyetler, sorumlu kurum/kuruluşlar, göstergeler ve zaman dilimleri belirlenmiştir.

Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı tarafından 2010 yılı içerisinde Makedonya Cumhuriyeti'nde '*Sosyal Koruma ve Aktif İstihdam Politikalarının TCDB Analizi*' (*Gender-Budget Analysis of Social Protection and Active Employment Policies in The Republic of Macedonia*) isimli bir rapor yayımlanmıştır. Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı, sosyal çalışma merkezleri (*centres for social work*), Makedonya İstihdam Bürosu (*Employment Agency of the Republic of Macedonia*), Makedonya Girişimciliğin Artırılması Bürosu (*Agency for Promotion of Entrepreneurship of the Republic of Macedonia*) TCDB analizi yapılan kurumlardır. Çalışma esnasında şu sorulara yanıt aranmıştır; uygulanan programlar erkekler ve kadınlar için eşit derecede erişilebilir mi, programlar istenilen sonuçlara ulaşabilmiş mi, programların kadınlar ve erkekler üzerindeki faydaları ve etkileri nelerdir, politika ve programlara toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesi için hangi araçlara ihtiyaç vardır ve kadın ve erkek yararlanıcılar açısından bütçe dağılımı nasıldır? Uzmanların bu sorulara yanıt ararken karşılaştıkları en büyük sorun öncelikle verilerin bulunmaması olmuştur. 2006 yılı sosyal yardım harcamalarının kadın ve erkeklere dağılımına bakıldığında ise Türkiye'deki durumun aksine yardımların % 80'inin erkeklere, % 20'sinin kadınlara verildiği belirtilmektedir. Bu durum söz konusu raporda sorgulanmaktadır. Erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal yardım oranlarının bu kadar farklılık göstermesi hanenin geçim sorumluluğundan geleneksel olarak erkeklerin sorumlu görülmesi ve bu nedenle kadınların hane içindeki işlerine ek olarak geçim yükümlülüğünü de kabul etmek istememeleri gibi nedenlerle açıklanmaktadır (Ministry of Labour and Social Policy, 2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME FAYDALANICI DEĞERLENDİRMESİ: GELİR GETİRİCİ PROJE FAYDA SAHIPLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELERE İLİŞKİN ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

3.1 ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE METODOLOJİSİ

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, “*TCDB Faydalanıcı Değerlendirmesi*” analizi yapmak amacıyla GGP fayda sahipleri ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonuçlarına yer verilmiş ve GGP desteklerinin kadınların yapabilirliklerini geliştirmesindeki etkinliği tartışılmıştır.

Yoksullukla mücadele aracı ve kadınlara yönelik geçici özel önlem uygulaması olan GGP’lerin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkileri bu çalışma kapsamında araştırılmıştır. Yapılan araştırmaya ilişkin sonuçlar kullanılarak toplumsal cinsiyet temelli bir analiz yapılmış, kadınlar ve erkeklerin mevcut bir politikadan nasıl etkilendiklerine, kamu hizmetine erişimde yaşadıkları deneyimlerine, iş hayatındaki tecrübelerine ve hane içi sorumluluklarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu amaçla; görüşme yapılan kişilere kendileri ve hanelerine ilişkin bilgilerini, yoksulluk deneyimlerini, toplumsal cinsiyet bakış açılarına dair görüşlerini, GGP başvuru süreçlerine ilişkin aşamalarını, projeyi uygulama deneyimlerini, kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin tecrübelerini, kendileri, hane üyeleri ve işlerine dair beklentilerini ve hayallerini, GGP’ler, girişimcilik ve yoksulluğa ilişkin görüşlerini ve önerilerini öğrenmeyi amaçlayan sorular sorulmuştur.

Nitel araştırmalarda sosyal olaylar inceleme konusu olup duruma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle nitel çalışmalarda sınırlı genellemelere yer verilebilmektedir (Altındağ, 2005:7). Bu çalışmanın sonuçları sadece görüşme yapılan fayda sahiplerini kapsamakta olup ortaya çıkan sonuçlar, proje fayda sahiplerinin tamamını kapsayan genellemeler olarak ele alınmamalıdır. Ayrıca, birinci bölümde de belirtildiği gibi GGP'ler iş kurma projeleri, hayvansal retimeye yönelik projeler ve bitkisel retimeye yönelik projeler olmak üzere üç şekilde uygulanmaktadır. Bu çalışmada derinlemesine görüşme gerçekleştirilen fayda sahipleri iş kurma projeleri grubunda yer alan kişiler olup hayvansal ve bitkisel retimeye yönelik projelere bu çalışmada yer verilmemiştir.

Araştırma, Ankara'da bulunan altı ve Mersin'de bulunan iki Vakfın uyguladığı GGP'lerle sınırlandırılmıştır. Bazı görüşmelerde bir kamu görevlisinin kendileriyle görüşme yapmak istemesi fayda sahiplerinde 'denetim' yapılacağı algısı oluşturmuştur. Vakıf yetkilileri ile gidilen görüşmelerde diğer görüşmelere kıyasla fayda sahiplerinin kendilerini daha 'güvende' hissettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, bazı görüşmelerde fayda sahiplerinin yakınları (eşleri veya çocukları) da eşlik etmişlerdir.

Kadınlar ve erkekler açısından GGP'lerin toplumsal cinsiyet temelli analizinin yapılabilmesi amacıyla yarı-yapılandırılmış (yarı formel) soru formu kullanılarak derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler yapılırken, gerektiğinde fayda sahiplerine farklı sorular sorulabilmiş ve görüşmelerin 'resmi' olmaktan uzaklaşabilmesi sağlanmıştır. Ecevit'e (2003: 87) göre yoksulluğu anlamak için onların açık bir tavırla söyleyebilecekleri yöntemler kullanılmalıdır. Derinlemesine görüşme bu metotlardan biri olup "Açık uçlu sorulardan oluşan bir görüşme formu kullanılarak veya bu form olmaksızın, görüşmenin ana konuları hatırd tutularak yapılan yapılandırılmamış mlakattır." şeklinde tanımlanmaktadır. Görüşmelerde Ek'te yer alan soru formu kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında Ankara Elmadağ, Etimesgut, Gölbaşı, Mamak, Keçiören ve Polatlı; Mersin Akdeniz ve Yenişehir SYD Vakıfları aracılığıyla GGP

uygulayan 21 fayda sahibi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan bireyler seçilirken nitel araştırma yöntemlerinde örneklem seçim yöntemi olan ‘amaçlı örnekleme yöntemi’ tercih edilmiştir. Nitel araştırmada derinlemesine inceleme yapılması, büyük bir örneklem kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Hatta bazı durumlarda tek başına bir birey araştırma örneklemini oluşturabilmektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2003’ten aktaran; Altındağ, 2005:6). Öncelikle SYD Vakıfları ile iletişime geçilmiş ve Vakıf yetkilileri tarafından belirlenen fayda sahipleri ile görüşme yapılabilmektedir. Çalışmada 2 il ve 8 vakfa yer verilmesi uygulama açısından vakıflar arasında karşılaştırma yapılmasına olanak tanımıştır.

GGP desteklerine ilişkin bazı Vakıf yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşmeler için herhangi bir form hazırlanmamış; genel olarak Vakıfların sorunlarının, GGP uygulamalarına ilişkin görüş ve önerilerinin konuşulduğu görüşmeler yapılmıştır. Kendileri hakkında ya yasal işlem başlatıldığına ya da kendilerine ulaşılamadığının Vakıf yetkililerince belirtilmiş olması nedeniyle başarısız bir proje sahibi ile görüşme yapılamamıştır. Bir görüşme dışında bütün görüşmeler fayda sahiplerinin işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmelere Vakıf yetkilileri de eşlik etmişlerdir. Fayda sahipleri ile görüşmeler esnasında ses kaydı alınmıştır (bir fayda sahibi ses kaydını kabul etmemiştir). Yapılan görüşmeler sonucunda ses kayıtları soru formlarına aktarılmış ve elde edilen bilgiler sonucunda veriler analiz edilmiştir. Bu çalışmada hem fayda sahiplerinin hem de vakıf yetkililerinin isimlerinin gizli kalacağı belirtildiği için; çalışmada fayda sahipleri G(j)K/E (G=Görüşme, j=Görüşme Sıra No, K=Kadın ve E=Erkek) şeklinde yer almaktadır.

Çalışmalarda SYGM’nin uyguladığı GGP’lerle SRAP kapsamında uygulanan GGP’ler arasında başvuru koşulları, vade ve miktarları değiştirilmiş olmakla beraber fayda sahipleri açısından herhangi bir farklılık göstermediği gözlemlenmiştir (Zülfikar vd., 2010). Aynı durum bu çalışma için de geçerli olmaktadır. Bu nedenle SRAP ve SYGM tarafından yürütülen GGP’lere ilişkin herhangi bir karşılaştırmaya yer verilmemiştir.

3.2 ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Araştırma kapsamında görüşme yapılan 21 fayda sahibine ilişkin temel bilgiler Tablo 3-1 ve Tablo 3-2’de yer almaktadır.

Tablo 3-1 Erkek fayda sahiplerine ait özet bilgi

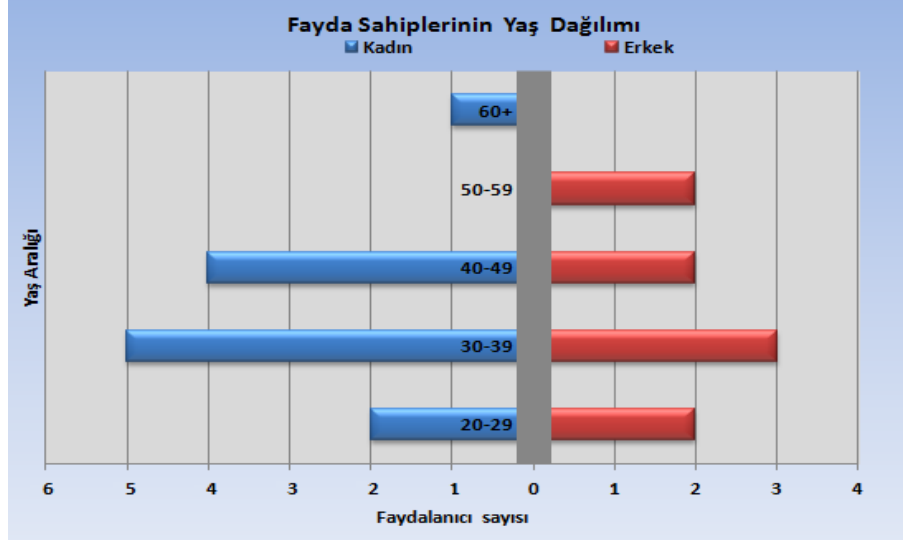
Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Hanede Yaşayan Kişi sayısı	İş Kolu
28	Ortaokul	Evli	2	6	Berberlik
36	Üniversite	Bekâr	-	2	Muhasebe
42	Meslek Lisesi	Evli	2	4	Merdiven Kaplamacılığı
28	İlkokul	Evli	1	3	Berberlik
54	Ortaokul	Evli	3	6	Süs Balıkçılığı
48	İlkokul	Evli	4	6	Sanayi Elektriği Tamiri
39	Ortaokul	Evli	3	7	Müziyenlik
34	Lise	Evli	2	4	Ev Yemekleri Üretimi
51	İlkokul	Evli	6	8	Ekmek Bayiliği

Tablo 3-2 Kadın fayda sahiplerine ait özet bilgi

Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Hanede Yaşayan Kişi sayısı	İş Kolu
34	İlkokul	Boşanmış	2	3	Gözleme Üretimi
40	İlkokul	Boşanmış	2	3	Terzilik
32	Meslek Lisesi	Boşanmış	1	2	Bebek Giyimi
46	İlkokul	Evli	3	5	Terzilik
31	İlkokul	Evli	2	6	Kuaförlük
32	Üniversite	Bekâr	-	1	Görsel Sanatlar
29	İlkokul	Evli	1	3	Kuaförlük
24	Ortaokul	Bekâr	-	11	Perde/Çeyiz Dikimi
40	Ticaret Lisesi	Evli	2	4	Unlu Mamuller İmalatı
38	Üniversite	Evli	2	4	Gelinlik İmalatı ve Satışı
64	Okur Yazar Değil	Dini Nikâh (Ayrılmış)	4	5	Kırtasiye
45	Meslek Lisesi	Evli	3	5	Gelinlik İmalatı ve Satışı

Yaş

Fayda sahibi kadınların yaşları 24-64, erkeklerin 28-54 arasında olmak üzere geniş bir aralığı kapsamaktadır.

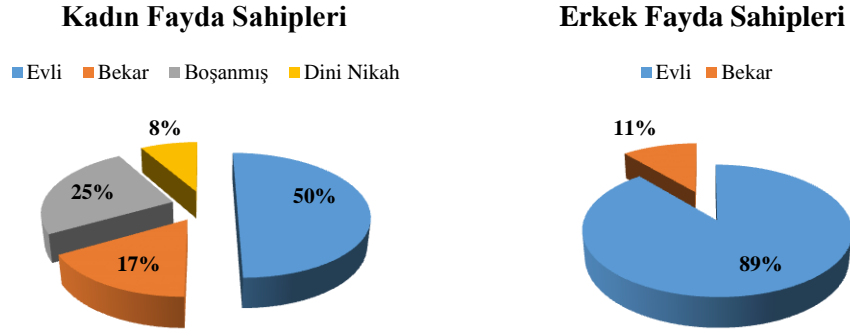


Grafik 3-1 Fayda sahiplerinin yaş dağılımı

Fayda sahiplerinin çoğunluğu Grafik 3-1’de görüldüğü gibi 30-39 yaş aralığındadır. 50-59 yaş aralığında kadın ve 60 yaş üzeri erkek fayda sahibi ile görüşülmemiştir. Kadın fayda sahiplerinin 30-39 yaş aralığında yoğunlaşmasının en büyük nedenlerinden biri eşlerinden ayrılan kadınların da bu yaş aralığında olmalarıdır.

Medeni Durum

Erkek fayda sahipleri arasında bir bekâr bulunmakta olup diğerleri evlidir. Kadın fayda sahiplerinin medeni durumları erkek fayda sahiplerine kıyasla daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Kadınların medeni durumları; evli, bekâr, boşanmış ve dini nikâhla evlenip daha sonra ayrılmış şeklindedir. Erkek fayda sahiplerinden farklı olarak kadınlar arasında boşanmış ya da dini nikâhla evlilik gerçekleştirmiş fayda sahipleri de bulunmaktadır.

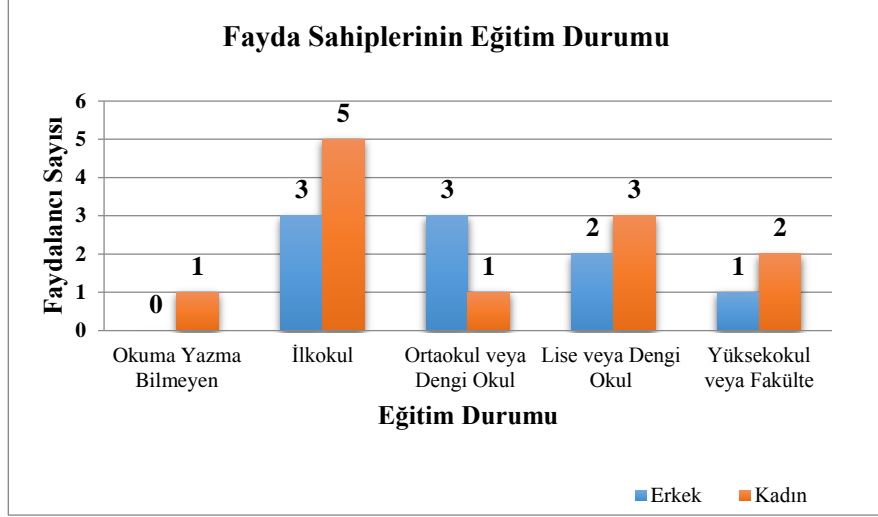


Grafik 3-2 Fayda sahiplerinin medeni durumları

Görüşme yapılan kadın fayda sahiplerinin % 25'i Grafik 3-2'de yer aldığı gibi boşanmıştır. Görüşmelerde kadınlar eşlerinden ayrıldıktan sonra ekonomik durumlarını iyileştirmek, kendilerine destek olan insanlara daha fazla yük olmamak ve güçlenmek adına işgücüne katılmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca boşanmış kadınlar evlilik süresince ücretli çalışmaya istekli olmalarına rağmen eşleri tarafından buna izin verilmediğini belirtmişlerdir.

Eğitim Durumu

Fayda sahiplerinin eğitim durumları Grafik 3-3'te yer aldığı gibi okuryazar olmayandan üniversite mezununa kadar çeşitlilik göstermektedir. Okuryazar olmayan bir kadın fayda sahibi bulunmaktadır. Yapılan çalışmada kadın fayda sahiplerinin eğitimlerine devam etmeme nedenleri maddi durumun iyi olmaması, yaşanan çevrede okuyan kız çocuklarına iyi gözle bakılmaması, evlilik, evdeki kardeşlerin bakım yükü, babanın kararı ve kendi tercihi olarak sıralanmıştır. Erkek fayda sahiplerinin eğitimlerine devam etmeme nedenleri arasında ise çalışmak-aileyi geçindirmek zorunda olmaları, olanakların yetersizliği, dönemin siyasi ortamı, köyde yaşıyor olmaları ve kendi tercihleri gibi nedenler yer almaktadır. Tablo 3-1 ve 3-2'de de görüldüğü gibi 1 erkek ve 3 kadın fayda sahibi meslek ve ticaret lisesi mezunu bulunmaktadır.



Grafik 3-3 Fayda sahiplerinin eğitim durumu

“Köy yerlerinde okutmuyorlardı, okutmadılar, babamın maddi durumu iyi değildi, tüm kardeşler okula devam etmedi, hepsi ilkokul.” (G1K)

“Kızları okutmadılar, okuyanlara da iyi gözle bakmıyorlardı. Erkek kardeşlerim okudu. Erkekler okuyabiliyor.” (G2K)

“Ablam gelin gitti, benden sonra da beş kardeşim vardı, evde iş tutulacak dediler. Ben de ilkokulda çıktığımdan ailem göndermedi.” (G4K)

“[İlkokul mezunu] Bu mesleği tercih ettim, yani o yüzden diyim. İlgim vardı, eskiden de eğitime bu kadar şey verilmediği için ailem de gönderdi. Kardeşlerim liseyi bitirdiler.” (G7K)

“Yok ki okumadım ki hiç. Hiç gitmedim, okula gitmedim hiç.” (G11K)

“Kendim karar verdim.” (G1E)

“Kuaforlük sanatına başladığım için.” (G4E)

“O zamanki olanaklar elvermediği için, bütün kardeşlerim lise veya ortaokul.” (G5E)

“O zamanki dönemlerde siyasetten dolayı. Babam bugün evden çıkardı işe gitmek için geleceğinin garantisi yoktu o zaman.” (G6E)

“Ben bi üniversite sınavına girdim. Baktım olmayacak, askere gittim. Köyde okuduğumuz için temel zayıftı.” (G8E)

“Bizim zamanımızda imkân mı vardı ablam, köyde yaşıyorduk, ilkokul beşinci sınıfın yarısında terk ettim. Çalışmaya gittim, babam fakir olduğu için (...) ben mecbur çalışmaya gittim aileye ben bakıyordum.” (G9E)

Görüşme yapılan fayda sahipleri arasında eğitimine devam eden ya da devam planları olan üç fayda sahibi bulunmaktadır.

“İlköğretim, ortaokul açık öğretimdeyim. İçimde kaldı ya. Gittiği yere kadar.” (G5K)

“İlerleyen zamanda eğitim durumunu lise yapmayı düşünüyorum. Ortaokul için dışarıdan bitirecektim evlenince kaldı” (G4K)

“Valla hala okuyorum, liseyi dışarıdan okuyorum.” (G7E)

Evlenme Yaşı

Kadın fayda sahiplerinin evlenme yaşları 13-27 aralığındadır. On kadın fayda sahibinin evlenme yaşları ortalaması 18,8 ve eşleri için 24'tür. Erkek fayda sahiplerinin evlenme yaşları 22-28 aralığında olup, yaş ortalaması 23,6 ve eşleri için evlenme yaş ortalaması 19,8'dir.

Hanehalkı ve Mülk Durumu

Fayda sahipleri ile aynı hanede yaşayan kişi sayısı 1-11; fayda sahiplerinin çocuk sayıları ise 0-6 aralığındadır. Bir kadın fayda sahibinin engelli bir çocuğu vardır ve bakımından kendisi sorumludur; bir erkek fayda sahibi ise bakıma muhtaç bir yakını ile aynı hanede yaşamaktadır. Söz konusu hastanın bakım işleri erkek fayda sahibinin eşi ve annesi tarafından yerine getirilmektedir. Evli erkek fayda sahiplerinden sadece birinin eşi ücretli olarak çalışmaktadır (fayda sahibi eşi ile beraber çalışmaktadır). Dokuz fayda sahibi hanelerinin geçimini kurdukları iş ile sağlarken diğer görüşmecilerin hanelerindeki diğer bireyler olan anne, baba, erkek çocuk da gelir elde etmektedir. Evli kadın fayda sahiplerinden üçü eşleri ile beraber çalışmaktadır, birinin eşi ise işsizdir. Onlar dışında beraber yaşanılan baba, kayınbaba da gelir elde etmektedir.

Fayda sahiplerinin çocuklarının doğumlarının nerede gerçekleştiğine ilişkin bilgilere bakıldığına görüşme yapılan 50 yaş üzeri kadın ve erkek fayda sahiplerinin çocuklarının hastanede doğmadıkları bilgisine ulaşılmıştır.

“Evde, bizi doğuma kim götürecekti eskiden.” (G11K)

Fayda sahiplerinin sadece altısı kiralık evde oturmaktadır, diğerlerinin yaşadıkları evler ise kendilerine ya da baba, kayınbaba, erkek çocuk gibi yakınlarına aittir. Biri kadın diğeri erkek olmak üzere iki fayda sahibinin motosikleti bulunmaktadır. İşyerlerinin genellikle kira olduğu görülmüştür. İş yerleri ile evleri arasındaki mesafenin genel olarak çok yakın olduğu belirtilmiştir. Böylece fayda sahipleri yol masrafı ödememektedirler. Söz konusu durumun hane dışında ücretli çalışmayı özellikle kadınlar açısından kolaylaştırdığı görülmüştür. Örneğin bir kadın fayda sahibi evinin yakın olması sebebiyle küçük çocuğunu emzirebildiğini belirtmiştir. Bir diğeri kadın fayda sahibi iş yerinin aile mekânı olduğunu ve ancak bu sayede projeyi uygulayabildiğini ifade etmiştir.

Sosyal Yardım

SYD Vakfından düzenli olarak yardım alan bir kadın fayda sahibinin GGP desteğinden yararlandığı görülmüştür. Üç kadın fayda sahibi ve bir erkek fayda sahibi ise belediye ve çeşitli yardım kuruluşlarından birkaç defa kömür ve gıda yardımı aldıklarını belirtmişlerdir. Diğer fayda sahipleri ise SYD Vakfına ilk defa GGP'ye başvurmak amacıyla gittiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum başvuru sahiplerinin yardıma ihtiyaç duyulduğunda Türkiye'de başvuru alan ilk kurumlardan biri olan SYD Vakfına başvuru yapmak durumunda kalmadıklarını göstermektedir.

Görüşme yapılan fayda sahipleri içerisinde GGP uygulamadan önce SYD Vakfından düzenli olarak yardım alıp geçimini aldığı yardımlarla sağlayan kadın fayda sahibi; alabileceği yardımlar ile proje arasında kurduğu ilişkiyi aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

“(...) lira aldım. Zaten devletten altı bin alacaktım. Beni bir de borca soktu. Vergi ödüyorum, bağ kurumu ödeyemiyorum. Devlet bana yardım yaptı devlet benden geri alıyor. Benden bu parayı niye alıyor?” (G1K)

Sosyal Yardımlara İlişkin Görüşler

Fayda sahiplerinde sosyal yardımların genelde ‘hak etmeyene’ verildiği düşüncesi hâkimdir. Ayrıca, sosyal yardımların amacına ulaşmadığı, kişileri tembelleğe yönlendirdiği ve gerçek ihtiyaç sahiplerine verilmediği fayda sahiplerince ifade edilmiştir.

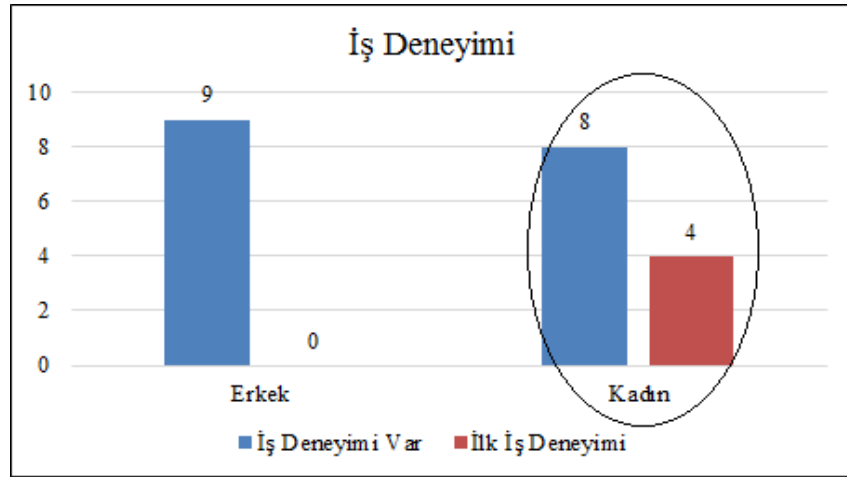
“Önerim bu insanların çalışması gerekiyor başka hiçbir şey değil. Adam çalışmıyor, hanımı çalışmıyor, evi kira, çocuğu okula gidiyor; kömür yardımını alıyor, gıda yardımını alıyor işte ne bilim çocuk başı belli bir para veriyor okul parası falan yatırılıyor. Burda adam niye

çalışsın ki, çalışmıyor sonra biz burda çalışacak eleman bulamıyoruz.” (G9K)

“Sosyal yardımlaşmadan yardım alırken bir kişinin iş müracaatı yapıyor mu yoksa sabahtan akşama kadar yatıyor mu bunlar değerlendirilsin. Niye insanlar bu kadar kahvelerde oturan, kumar oynayan adamlara siz niye veriyonuz başkasının hakkını diye ben bunu önerdim, kanun bu dediler. İş arayana destek olacan iş aramayan adama yardım vermenin bir manası yok. Burdakiler de yatmaya teşvik ediyor.” (G11K)

“Doğru kişiye yapıldığına inanmıyorum. Gerçekten şimdi ben bugün gidim yardım gıdası alırım. Sizlen de her iddiasına girerim. İhtiyacım var mı yok, ama alırım.” (G12K)

İş Deneyimi



Grafik 3-4 Fayda sahiplerinin iş deneyimleri

İş deneyimlerine bakıldığı zaman Grafik 3-4'te yer aldığı üzere GGP uygulamadan evvel erkek fayda sahiplerinin hepsi iş deneyimine sahipken kadın

foyda sahiplerinden dördünün iş tecrübesinin olmadığı görülmektedir. Genelde fayda sahipleri deneyim ve bilgiye sahip oldukları işlerle ilgili GGP uygulamışlardır.

Çocuklara İlişkin Beklentiler

Fayda sahipleri içerisinde çocuk sahibi olanların çocuklarının geleceğine dair hayalleri genelde onların eğitimlerini tamamlayarak iş sahibi olmaları yönündedir.

“Onların okuyup mesleğini alıp kendi ayakları üzerinde durması.”
(G1K)

“Kızımın beyin cerrahı olmasını istiyorum. En büyük amacım, yarın bir gün benim gibi talihsiz bir olay yaşarsa kendi yakları üzerinde durdun kimseye minnet etmesin, eyvallahı olmasın. Amaç o zaten.”
(G3K)

“Mesleklerini ellerine alsınlar, kendi hayallerini gerçekleştirsinler.”
(G4K)

“[Kızını] (...)’u hâkim olarak, [Oğlunu] (...)’u pilot olarak görmek istiyorum o da benim gururum olur.” (G5K)

“Bizim yaşadıklarımızı onlar bir adım önde yaşasınlar öyle değil mi?”
(G7K)

“Okusun, okusun en azından kültürlü olsun. Ben öldüğüm zaman önüne bakıp da yürüyebilsin yani.” (G6E)

“Ben mesela kızımın savcı olmasını isterim, okutacam yani. Oğlanda sanat ruhu var yani onda, el sanatları.” (G7E)

“Vatana millete hayırlı insan olsun, bilinçli bir insan olsun, sonra zaman neyi getirir neyi götürür bilmem, dürüst olsunlar.” (G8E)

Bir kadın fayda sahibi çocuklarının (iki erkek) kendi işini devam ettirmesini istemektedir.

“Bu işi devam ettirmeleri. Birinde o ışığı görüyorum, baya böyle iniyor aşağıya, kesiyor biçiyor falan. Makinaya bile oturuyor, yavaştan yavaştan. Ama büyüğü değil küçüğünde o ışık var. Bilmiyorum devam ettirir mi?” (G10K)

Bir erkek fayda sahibi ise çocuklarını bir meslek sahibi yapmayı en büyük hayali olarak ifade etmiştir.

“Benim en büyük hayalim projem çocuklara iş açmak, ticaret. Ha şu karşıdaki dükkânı alacaktım, olmadı. Gözümde ticaret çünkü her şey ticarete başka gözüm görmüyor.” (G9E)

İki kadın fayda sahibi ise hayallerinin gerçekleşmediğini aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir.

“[Kız çocuğu için] okumasıydı, [Erkek çocuk için] güzel bir yuva kurup mutlu olmasını istiyorum.” (G2K)

“Okulda hep birinciydi çocuklarım, bak şimdi de öyle ya zaten kafaları çok zeki çocuklarımdın, işte el kapısında gidemediler.” (G11K)

Karşılıksız Emek/Hane Bakımı

Günlük yaşamın devamını sağlayan çocuk, hasta, yaşlı bakımı, temizlik, alışveriş, yemek yapma gibi faaliyetlerin yerine getirilmesinin kadınların

sorumluluğunda olduğu fikri erkek fayda sahiplerince savunulmuştur. Kadın fayda sahipleri ise genelde tüm sorumluluğun kendilerinde olduğunu belirtmişlerdir. Sadece iki fayda sahibinin eşleri, birinin kayınvalidesi ve bir görüşmecinin de kız kardeşleri ve annesi ev işlerini yerine getirmektedir. Karşılıksız/ücretsiz emeğin kadınlara ait olması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en somut yansımalarından biridir. ‘Grafik 1-1 Cinsiyete Göre Ortalama Faaliyet Süresinin Dağılımı’ ile paralellik gösterdiği gibi erkekler kadınlara göre hane bakımı için çok daha az zaman ayırmaktadır. Erkekler tarafından yerine getirilen işler ise evi boyama, tamir gibi ‘*erkeğin yapacağı işler*’ olarak tanımlanmıştır.

“(…) *yalan söylemeye gerek yok yapmam hiç.*” (G1E)

“*Aman aman yok, zamanım olsa da yapmam ben.*” (G4E)

“*Çamaşır hayatta olmadı, bulaşık belki bazen yemek bazen yaparım, ustayımdır.*” (G5E)

“*Yav bizim kitapta yazmaz öyle şeyler, Allah’ın ona vermiş olduğu bir cezadır yani.*” (G7E)

“*Valla pazar günleri yardım ediyorum, erkeğin yapacağı işleri pazar günleri yapıyorum.*” (G9E)

Hane İçi Sorumluluklar

Görüşme yapılan fayda sahiplerinin, kadının ve erkeğin hane içindeki en büyük sorumluluğuna ilişkin verdikleri yanıtlar birbirine benzer ve toplumsal cinsiyet bakış açılarını ortaya koymaktadır. Kadının en büyük sorumluluğunda ortak nokta ‘çocuk bakımı’ iken erkek için bu sorumluluk ‘evin geçimi’ olmuştur.

“[Eşi] Annaaaa zavallı garibim. En büyük yük hane içinde benim kendi ailem üzerine bilirim başkasını bilmem yük hanımlarda. Evin geçimi, evin sıkıntısı, çocukların sıkıntısı hep onda. Ben sabah 6 buçukta çıkıyorum akşam 7-8 de gidiyorum. Allah bana ne verdiyse onu yiyom yatıyorum. Onun sıkıntısı çok, faturaları buzdolabına yapıştırıyor, Allah razı olsun. [Erkeğin sorumluluğu] Eve ekmek götürmek. Valla ben kaç lira kazanırsam 30-40 Allah ne verdiyse akşam götürür bırakırım. Patron da ne yaparsa evin geçimi ona ait.” (G9E)

“[Kadınların] Onların sorumluluğu daha çok fazla. Eve bakmak zorunda, çocuklara bakmak zorunda, eşiyile ilgilenmek zorunda. Hayat zor yani kolay değil. [Erkek] Evi geçindirmek zorunda ne olursa olsun.” (G5E)

“Her şey bende baba hiç ilgilenmiyor. [Erkeğin sorumluluğu] Sahiplenmek, aile kültürünü bilmeli, ailesine yaşatmalı.” (G3K)

“[Kadının sorumluluğu] Anne, her şey kadının üzerinde, evde hem kadınsın hem erkeksin. [Erkeğin sorumluluğu] kendim alışık olduğum için, ondan [Eşi] bir beklentim yok. Yeter ki çocuklarım okusun. Bir seviyeye gelsin, kendilerini kurtarsın. Çocuklarımın güldüğünü görünce ne mutlu bana her şeyi unutuyorum, yorgunluk falan da gidiyor.” (G4K)

“Annelik, önceliğin çocuk olmalı. Annelik en büyük iş diye düşünüyorum.” (G2K)

Görüşmecilerden dördü her iki cinsin sorumluluğunun aynı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşü dile getirenlerin hepsi kadındır.

“Kadının ayakta durabilmesi için güçlü olması gerekiyor. Aslında erkekle bayanın bir farkı yok bence, aynı şey onun için de geçerli.”

(G8K)

“Çocukları.” (G1K)

“Çocukları ve eşi, illa ki aynı şey olmalı gibi geliyor bana.” (G10K)

“Bilemem, kendi sorumluluğudur heralde.” (G6K)

Bilgi ve Birikim

İş kurma projelerinde Proje Destek Esasları kapsamında *“Projeye başvuran kişi proje konusu işi yapabilecek tecrübe ve bilgi birikimine sahip olmalıdır. Bu kapsamda tecrübe ve bilgi birikimini belgelemesi talep edilecektir.”* hükmü gereği proje fayda sahiplerinden projeyi uygulayabileceklerine dair bir belge talep edilmektedir. Görüşme yapılan fayda sahiplerinden yapacakları işin niteliğine uygun olup olmadıklarına dair sertifika, eğitici belgesi, bonservis, diploma, çıraklık/ustalık belgeleri talep edilmiştir.

Kefil

Projelerde kefil işlemleri SYD Vakıflarına göre farklılık göstermektedir. Bazı vakıflarda Mütevelli Heyeti kararına göre hiç kefil talep edilmezken bazı vakıflarda iki memur ya da esnaf kefil talep edilmektedir.

“Kaymakam beyle bizzat görüştim. O zaman bana kefil siz olun dedim. Yok dedim ya yardım vereceksiniz ya da böyle bir imkân sunacaksınız dedim.” (G1K)

“İki memur kefil istediler.” (G7K)

“Kefilim var, ticaretle uğraşıyordum, iki kefil.” (G8K)

“Bizden kefil falan istemediler.” (G9K)

“Kefil istiyorlar, bir şeyler istiyorlar. Bunlardan dolayısıyla ya da altı-yedi yüz lira bir maaşlı çalışan bir adam diyor benim iki çocuğum var, bu işe kalkışacam ama çalıştığım için vermiyorlar. Sigortasız olması gerekiyormuş. O zaman kefil bulamıyordum diyor. Sigortayı kapatsam diyor çocuklar okula gidiyor, sadece ondan dolayısıyla üç kişi falan müracaat etti, nasıl yapabiliriz diye bana sordular yapabilir miyiz diye kefil bulabilin mi. Sigortasız adama kim kefil olur. Adamın işi gücü yoksa ben kefil olur muyum, olmam.” (G11K)

“Kefil istediler, bulamadım. Bana güvendikleri için kabul ettiler.” (G5E)

Sosyal Güvenlik

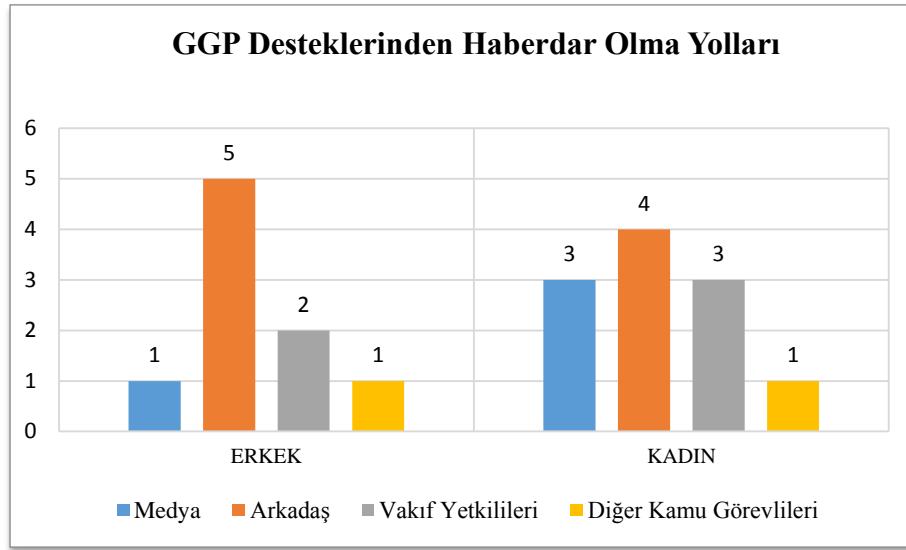
Yedi kadın fayda sahibinin GGP uygulamadan evvel sosyal güvenlik sistemine dâhil olmadığı ifade edilmiştir. Erkek fayda sahiplerinde ise GGP ile sosyal güvenlik sistemine ilk defa dâhil olan bir erkek fayda sahibi bulunmaktadır. Diğer fayda sahiplerinin GGP’den önce sosyal güvenlik sistemine dâhil olarak çalışma deneyimleri vardır. Sosyal güvenlik sistemine dâhil olmayan kadınlar GGP uygulamalarından önce ev işleri ile meşgul olduklarını, ancak emeklerinin karşılığını alamadıklarını dile getirmişlerdir. Toksöz’ün (2007: 66) belirttiği gibi; bir ömür boyu evde gündelik hayatın yeniden üretimi için çalışan kadınların karşılıksız emekleri sonucunda emeklilik hakkına kavuşmaları da söz konusu olmamaktadır.

SYDGM tarafından yapılan çalışmalarda; kentsel iş kurma proje yararlanıcılarının yaklaşık % 71’inin sosyal güvenlik kayıtlarını yaptırarak

kendilerini ve ailelerini sosyal güvenceye kavuşturduğu belirtilmiştir. Proje yararlanıcılarının sadece % 56'sı primlerini düzenli olarak ödeyebilmektedir (Güneş, 2009: 137). Görüşme yapılan fayda sahiplerinin tamamının sosyal güvencesi bulunmaktadır. Ancak, sosyal güvenlik primlerini düzenli olarak ödemekte güçlük yaşandığı belirtilmiş olup fayda sahiplerinden 2 kadın ve 2 erkek fayda sahibi bağkur ödemelerini düzenli olarak gerçekleştiremediğini belirtmiştir.

Projeden Haberdar Olma Yolları

GGP desteklerinden haberdar olma yolları açısından kadınlar ve erkekler arasında en yaygın olan yol Grafik 3-5'te görüldüğü gibi arkadaş aracılığıyla öğrenmedir. Medya (internet/televizyon) aracılığıyla GGP'den haberdar olan kadın sayısı erkek sayısından fazla olması kadınların medyayı erkelere göre daha etkin kullandığı sonucuna ulaşılmasını sağlamaktadır. Projelerin duyurulmasında özellikle kamu görevlilerinin duyarlılığı da önemli olmaktadır. 2 fayda sahibi hem vali yardımcısı hem de kaymakamın konuya özel önem vermesi sonucu projelerden haberdar olabilmişlerdir. Bu hususta SYDGM'nin Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması Çalıştayı'nda SYDGM'nin yürüttüğü sosyal yardımlar ve gelir getirici projeler konusunda yeterli seviyede tanıtımın yapılmadığı ortaya konulmuştur (SYDGM, 2008). Bir kadın fayda sahibi GGP desteğinden nasıl haberdar olduğunu hatırlamadığını belirtmiştir.



Grafik 3-5 Gelir Getirici Projelerden haberdar olma yolları

“Yani kaymakamlığın muhtarlığa arz etmesi, yani kaymakamın muhtara söylemesi bütün mahalle muhtarlarına toplayıp kurulda söylemesi, böyle bir projenin olması ve bunu halka yansıtma gereğini duyduğumuz için diyor bunu halka yansıtın. Bunu kaymakamın arzusu üzerine bu yapılmıştır. Bizzat Kaymakamlığın muhtarlar toplantısında bizzat kendisinin dile getirmiş olduğu bir şeydir yani. Bu kaymakamın çalışmasıdır.” (G7E)

“İnternette, ayrıldığım dönemlerde devletin mağdur bayanlara gıda yardımı kömür yardımı anlatıldığında onu araştırmak için girdim. Bana o tez çok soğuk geliyordu. Neden yardım isteyim ki, kendim yapayım diyordum. Sosyal yardımlaşma derneğine girdiğim zaman, sayfasında projeleri falan inceledim, meraklıyım, inceledim herşeyi. İnceledim, mağdur olan ev hanımlarına destek diyince bana çok cazip geldi. Kaymakamlıkla görüştim. Proje istediler, dükkân istediler, proje istediler.” (G3K)

Başvuru Nedeni

GGP desteğine başvuru süreci birçok görüşmeci açısından zorlu geçmiştir. Böyle bir kredinin kullanılmasına karar verilmesinin arkasında erkek fayda sahipleri kendi işlerini kurma amacı taşımışlardır. Kadın fayda sahipleri ise genellikle, özellikle eşlerinden ayrılanlar, projeyi bir güçlenme ve ayakta kalma aracı olarak görmüşlerdir.

“İşyerini açmayı düşünüyordum, fırsatım da yoktu, gittim başvurdum.”
(G1E)

“Kendi büroma açmayı düşünüyordum, faturaları da ibraz ettim. Böylece oldu.” (G2E)

“Tek bir maksatım vardı elimde nakitim olmadığı için, güzel bir imkân sundukları için, faizsiz bir para verdikleri için projeyi onayladığım için ben de hani başvurdum öyle.” (G4E)

“Çok evrak istediler. Birini buluyorum olmuyor. Birini daha buluyorum yine olmuyor. Bıktım vazgeçecektim. Ama mecburdum. Olanaklarım hiç yoktu. Almak zorundaydım. Yılmadım, uğraştım. (...) hanımın falan çok faydası oldu.” (G5E)

“Dedik para lazım, biz burayı sıfır sermaye ile açtık. İnsanın kendi iş yeri olmasıyla emir altında çalışması arasında fark vardı. Niye biz kendi kendimize iş sahibi olmayalım ki? Hem kendimize gelir kaynağı sağlarken hem de diğer insanlara faydan oluyor.” (G8E)

“Ankara’ya geldik ilk altı ayda ben vakıf bilmem belediye bilmem. Efendime söyleyim arkadaşın biri söyledi vakıf böyle böyle iş veriyormuş. Allah razı olsun sizden onlardan vakfa gittim direk

müdürün odasına gittim selamü aleyküm aleyküm selam. Abi dedim bana iş ne işi biz iş vermeyiz ne işi böyle böyle. Peki daha önce bizden yardım vakıftan istiyon mu yok dedim ne belediyeden ne sizden yardım istemiyorum iş istiyorum. Öyle diyince sağolsun müdür bey beni (...) beye yönlendirdi. (...) beye gittim dayı dedi herhangi sigorta falan yok dedim. Bir yerden yardım alıyon mu yok dedim. Ev dedi kira dedim. Tamam dayı dedi.” (G9E)

“Eşimden ayrıldıktan sonra, Annemlerin bir odası var. Orada dikmeye başladım. Baktım iş oluyor. Anneme babama daha ne kadar yük olabilirdim.” (G2K)

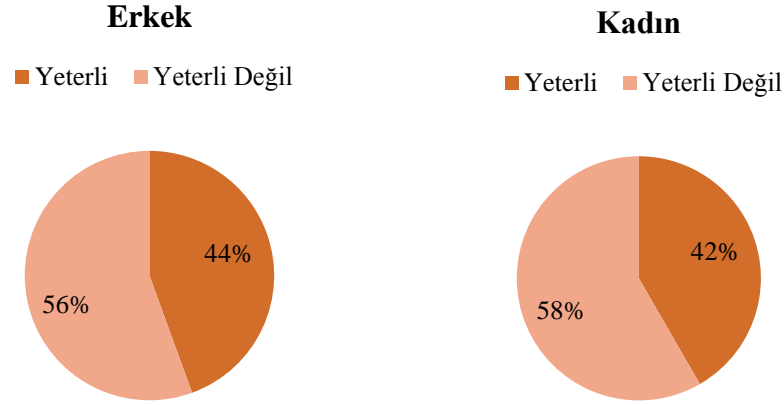
“(…) Niye anlamıyorsunuz hiçbir şeyim yok. Babanızın durumu iyi, abinizin durumu iyi şöyle böyle. Bana kimse bir şey yapmıyor ben kendim yapmak istiyorum, kaymakama çıktım siz bana bu parayı vermezseniz kendi çabalarım ile açacam sizi de açılışa davet edecem dedim. Bana geçerli bir sebep söyleyin. Bakın ben tek başıma geldim. Onlarla beraber gelmedim. Kurul toplantısına beni çağırdılar. Soru sordular hepsini çürüttüm. Kaymakam karşımda ağladı, ben senin bu kadar istediğini bilmiyordum dedi. Kaymakamsa beni dinleyecek. Beklerken ben kira verdim, azmimi elimden alıyorsunuz, ben bu parayı almadan gitmeyeceğim dedim. Kredinin onaylandı dedi kaymakam, o kadar mutlu olmuştum ki.” (G3K)

“İlla dükkân açacam dedi eşim yoksa benim aklımda yoktu.” (G4K)

Kredinin Yeterlilik Durumu

Görüşme yapılan fayda sahipleri genelde verilen desteği yeterli bulmamışlardır. Yeterli olduğunu belirten fayda sahipleri kredi miktarının işin niteliğine bağlı olarak değişebileceğini belirtmişlerdir. Grafik 3-6’da görüldüğü gibi kredi miktarının iş kurmada yeterli olup olmaması noktasında yeterli bulmayanlar

daha fazla olmakla beraber kadın ve erkek fayda sahipleri arasında fark görülmemektedir.



Grafik 3-6 Kredi miktarının yeterlilik durumu

“On beş bin kullandım, yeterli değildi. Faydasını görmedim fazla, oldu da o kadar değil. En az bi yirmi yirmi beş lazımdı. Eski yer kiraydı, mal sahibi beni çıkardı. Kullandığım yeri satmak zorunda kaldı. On bin lira gitti yani. Zararım oldu. Dilekçe verdim, ödemem ertelendi. Burası da kira.” (G5E)

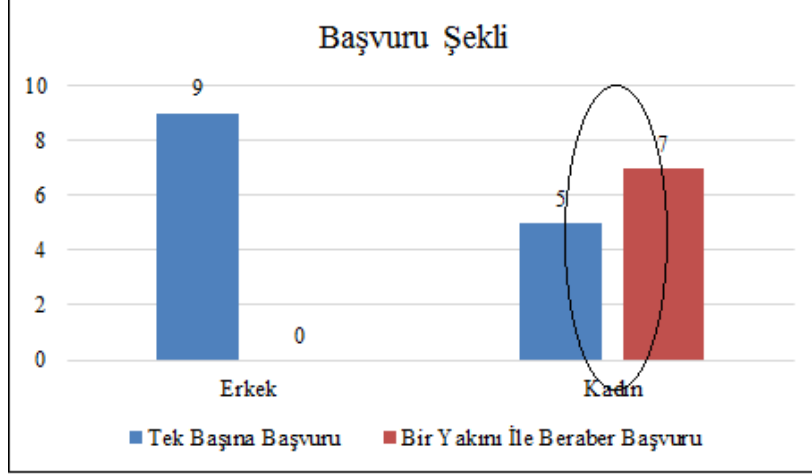
“Yeterli değil, ben yardımla geçinen bir insandım, bu proje olmasa. Kızımın maaşı 700 milyonu üç aydan aya alıyordum ama garantiydi. Ayın beşi dendi mi yatıyordu.” (G1K)

“Yeti, fazla riske de gerek yok. Aslında cesaretim var ama ticaret çok zor. Her hata bizi geriye götürüyor.” (G2K)

“O dönem için nasıl deyim yeterli değildi ama kendi imkânlarımızla ekledik. Bilgisi olmayan bir adam daha fazla olsa değerlendiremezdi. Daha fazlası olsaydı daha büyük bir işe kalkışacaktın, işin içinden çıkamayacaktın. Tecrüben yok, bilgin yok. O zaman için en azından

kısıtlı olduğu için ona göre kendini kontrol edebiliyor. Bizim için idealdi.” (G11K)

Başvuru Şekli



Grafik 3-7 Fayda sahiplerinin başvuru şekilleri

Grafik 3-7’de görüldüğü gibi erkek fayda sahiplerinin hepsi Vakıflara tek başına giderek başvuru yaparken, kadın fayda sahiplerinin büyük bir çoğunluğu vakıflara yakınları ile giderek başvuru yapmışlardır. Başvuru aşamasında ve proje uygulama sürecinde de bazı kadın fayda sahipleri yakınlarının yardımlarına ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında kadının hane dışında ancak birinin yardımı ile kendisini ifade edebildiğini göstermektedir. Kadın fayda sahipleri arasında iş deneyimi olmayanların da bulunduğu daha önce belirtilmiştir. Bu bakımdan kadınların bir yakınları ile başvuru yapmaları işgücü piyasasına dair bilgi ve tecrübe eksikliğinden kaynaklanan cesaret eksikliği ve kadın fayda sahiplerinin tek başlarına hane dışına çıkmalarına engel olunması ve izin verilmemesi gibi unsurlarla da açıklanabilmektedir. Öyle ki bir kadın fayda sahibi ciddiye alınmadığını düşündüğü için erkek kardeşi ile beraber başvuruda bulunmak durumunda kalmıştır.

“Hiç gitmedim, sadece bu iş için gittim. Eşimin işyerine yakındı. Çocuk ufaktı hep o [eşi] muhatap oluyordu. Bir iki defa gitmişimdir, imza için.” (G7K)

“Ben sormak için yalnız gittim. Sonra gel beraber gidelim dedim, beni ciddiye almıyorlar dedim. Bizim toplumda gençsen ve dulsan insanlar zarf atabiliyor. Herkes karışabiliyor, bir bakış bile rahatsız edebiliyor. Erkek kardeşim ile beraber başvurduğum. Hesapta kitapta her şeyde bana yardımcı olur kardeşim.” (G2K)

“Eşimle beraber gittik.” (G5K)

“Tabi ki beraber.” (G11K)

Danışmanlık Desteği

Fayda sahipleri proje uygularken danışmanlık hizmetine ilişkin herhangi bir kurumdan destek alamadıklarını ifade etmişlerdir. SYDGM (2006) tarafından yapılan çalışmaya göre; pazarlama, danışmanlık hizmetlerine erişememe gibi problemler fayda sahiplerinin yaşadıkları sorunlar arasında yer almaktadır (Güneş, 2009: 121). SYD Vakfı sadece kredinin verilmesini sağlamakta olup verilen kredinin fayda sahiplerine nasıl katma değer yaratacağı konusunda kurumsal bir destek verememektedir.

“Çalışanları bireysel ilgileniyorlar, vakıfla ilgili bir durum değil. (...) hanım peşimi hiç bırakmadı mesela (...) hanım vardı. Onlar çok ilgililer. Beni sevdikleri için falan, bir kere kaymakam tebrik etti.” (G6K)

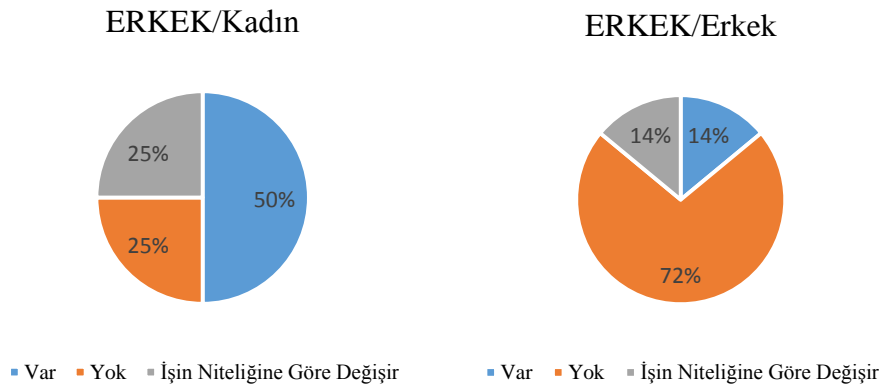
“Yok gerek olmadı.” (G1E)

“Yok, hepsini kendim hallettim.” (G5E)

“Danışmanlığı projeyi yazarken veriyorlar.” (G7E)

Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Temelli Zorluklar ve İşgücüne Katılımda Yaşanan Zorluklar

Erkek fayda sahipleri çalışma hayatlarında cinsiyetlerine bağlı olarak herhangi bir zorlukla karşılaştıklarını genel olarak düşünmemektedir. Grafik 3-8 erkek fayda sahiplerinin kadınların ve erkeklerin çalışma hayatında toplumsal cinsiyete dayalı zorluk yaşayıp yaşamama durumlarına ilişkin görüşleri hakkında bilgi vermektedir. Grafik 3-8’de görüldüğü üzere erkek fayda sahiplerinin sadece % 14’ü erkek olmaları nedeniyle çalışma hayatında zorluklar yaşadıklarını belirtmişken kadınların toplumsal cinsiyetten kaynaklı zorluklar yaşadığını düşünen erkek fayda sahiplerinin oranı % 50’dir. Erkeklerin çoğunlukla bu düşünceye sahip olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonucunda kadınların iş yaşamında zorluklar yaşadıkları gerçeğinin farkında olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte bazı erkek fayda sahipleri toplumsal cinsiyete ilişkin sorunların yapılan işin niteliğine ve çalışma ortamına göre değişkenlik gösterebileceğini belirtmiştir. Burada ‘*mesleki ayrışma*’ söz konusu olmaktadır. Bazı işlerin sadece erkekler ya da kadınlar tarafından yapılması gerektiği düşüncesinin fayda sahiplerince benimsendiği görülmüştür.



Grafik 3-8 Erkek fayda sahiplerine göre çalışma hayatında zorluklar

“Erkelere daha ağır iş veriyorlar, kolay kolay iş vermiyorlar, belli bir yaştan sonra hiç vermiyorlar. Erkekler için iş bulmak daha zor.”

(G5E)

“Bizler için ne kadar zorluk varsa kadınlar için de o kadar var. Biz erkek olarak mesela bir iş yerinde veya bir işte çalışırken gayet serbest ve kendine güvenli bir şekilde çalışırız. Bayanlar öyle değil tabi. Ne desek de bayanlar bizden daha çok sıkıntı ve zorluk çekerler, ne kadar kendine güveni olursa olsun yine de zorluk çekerler yani.”

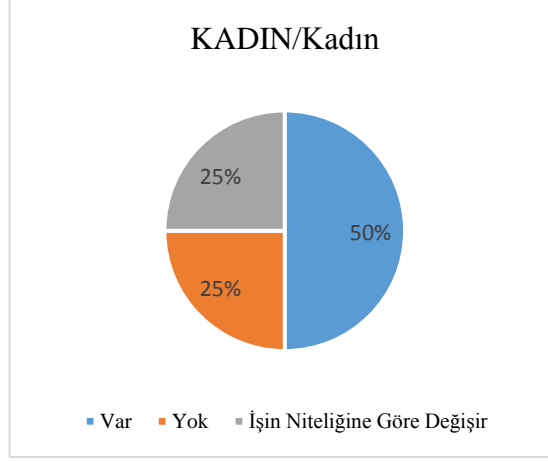
(G7E)

“Düşünüyorum, sonuçta onlar da şeylerden fedakârlık gösteriyor. Bu işin yanında bir de ev işleri yapıyorlar. Memur da olsa şey de olsa bu kadının yapacağı bir iş. Ben eşime gerekirse yardımcı oluyorum, evde gerekirse yardım ediyorum. Silinmesi gereken bir yer varsa silerim.”

(G8E)

Kadın fayda sahiplerinin % 50’si Grafik 3-9’da görüldüğü gibi kadınların çalışma hayatında zorluk yaşadıklarını, % 25’i işin niteliğine göre zorluk yaşayabileceklerini belirtmişken, % 25’i kadın olduğu için çalışma hayatında herhangi bir zorlukla karşılaştığını düşünmemektedir. Kadın fayda sahiplerin erkeklerin çalışma hayatındaki zorluklara ilişkin ise yorum yapmamışlardır.

Kadınlar, işgücüne katılımında birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Kadın fayda sahipleri erkek müşterilerden tedirgin olmak gibi kadın olmaktan kaynaklanan, karşılıksız emek karşısındaki çifte mesai ile ve çalışma ortamına bağlı yaşanan zorlukları dile getirmişlerdir. Toplumsal cinsiyet temelli iş yükleri ve bakım hizmetleri, eğitimde yaşanan toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler kadınların işgücüne katılımı önündeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (Ecevit, 2008: 157).



Grafik 3-9 Kadın fayda sahiplerine göre çalışma hayatında zorluklar

“Hayır düşünmüyorum. Vergi ödeme işlerini [erkek] kardeşim yapıyor. Esnaflar odasıyla ne gerekiyorsa kardeşim yapıyor.” (G2K)

“Olmadı, zorlukları nasıl oluyor; bulunduğu ortamda hep erkekler oluyor. Bazen pes edip erkek olasım geliyordu ama neyse.” (G3K)

“Kim karşılaşmaz! Akşam dokuzdan sonra erkek müşteri gelince tedirgin oluyom, sarhoş mu bilemezsin ki.” (G1K)

“Kadın olmak zor zaten, çalışıyor olmak ekstra zor.” (G6K)

“Yerine göre, tabi ki iş ortamı çok önemli. Şimdi siz bu dükkâna geldiniz. Gayet nezih bir ortam, röportajınızı yapabiliyorsunuz. Ama bir kahvehaneye gitseniz, birahaneye gitseniz daha farklı bir ortam, farklı bir şekilde karşılanabilir.” (G12K)

“Bir kadının yaşadığı sorunu erkeğin yaşadığını zannetmiyorum. Her yönden bizim sıkıntımız daha yoğun. Erkekler rahat ya. Onların da kendine göre sıkıntısı vardır ama eve gelince yemek yediği zaman ayağını uzatıyor.” (G7K)

“Sorun olarak görmeyelim de çocuk bakımı, sadece o. Hiçbir şey engel değil kadına. Çalışmak isteyeneye hiçbir şey engel değil, mazeret bence.” (G5K)

Görüşmecilerden iki kadın fayda sahibi ise ticarete erkeklerin hâkim olduğu düşüncesi nedeniyle iş dünyasında zorluk yaşadıklarını düşünmektedir.

“Bir yerde de toplum işte; erkekler yapar. Biz bile bazen böyle yapmıyor muzun diye düşünüyorum. Bu bizim toplumdan kaynaklanıyor, ataerkil toplum olunca.” (G10K)

“Bazen hani kadın olduğu zaman biraz daha ticarete geri plana atabiliyorlar. O konuda yoksa başka konuda değil.” (G8K)

Kadınların ve erkeklerin ücretli çalışmaları önündeki engellere ilişkin olarak erkekler açısından verilen yanıtlar birbirine benzerlik göstermektedir. Kadınlar açısından ise ücretli çalışmasının önündeki engeller sağlık, özgüven eksikliği, çocuk, eş, baba, aile, eğitim, ön yargılar olarak belirtilmiştir. Hem kadın hem de erkek fayda sahipleri erkeklerin ‘çalışmama’ gibi bir durumu söz konusu değildir. Bir erkeğin çalışmaması kişinin tembelliği, sağlık sorunları, istememesi ya da şanssızlığı ile açıklanmıştır.

Aileleri ve sosyal çevreleri genç kızların onay vermedikleri bir işte çalışması yerine evde oturup “kısmet” beklemesini önerirken, genç erkeğin ne pahasına olursa olsun bir işe girmesi gerektiğine inanmaktadır (Toksöz, 2007: 72). Özellikle erkeklerin ücretli çalışması önündeki engellere ilişkin soruda gelen cevaplara bakıldığında fayda sahiplerinin genelde bu bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

“[Kadın] Sağlık; [Erkek] hiçbir engel yok bence, o mecbur yani. Yeri gelecek çöp toplayacak.” (G1K)

“[Kadın için] Örümcek beyinli eşler, ayaklarının üzerinde durursa baş edemem diye düşünüyor. Genellikle erkeklerin düşüncesi bu olduğunu düşünüyorum. Kadın çaresiz olunca emrimde olur, ayakları üzerinde olunca kontrolüm dışında olur. [Erkek için] böyle bir saçmalık yok. Her yerde iş var çalışmak isteyene. (...) Kadının evde oturmasından yanaydılar aile, eşim. Bu iş yeri de aile mekânı olduğunda ailem izin verdi, yoksa izin vermezler. Babam dükkân verdi ev verdi kira ödemiyorum” (G2K)

“Böyle bir lüksü yok erkeğin, çalışmak zorunda.” (G3K)

“Olamaz, kesinlikle olamaz mecbur çalışmak zorundalar [Erkekler].” (G7K)

“[Kadının] Eşi kabul ediyorsa, çalışabilir. Adam diyorsa benim çalıştığımla yetinecen diyorsa kadın nasıl çalışsın” (G11K)

“Yadırganan bir yer. Burada çalıştırmazlar, (...)’ya çalışmaya yollarlar. Benim kızım bitirsin çalışması için her şeyi yapacam. Şu dağın öbür yüzünde istediği yerde çalışıyor. Aynı otobüsle gidip geliyor ama yadırganıyor burada. En büyük sıkıntımız burada bu.” (G6E)

Fayda sahiplerinin ‘tembellik’ gibi kavramlarla açıkladığı erkeklerin ücretli çalışmamasının altında yatan nedenlerden biri Türkiye’de ücretlerin çok düşük olmasıdır. Aynı zamanda kişilerin çalışma haklarına, sosyal güvenlik imkânlarına ve sendikalar aracılığıyla kendilerini ifade etme haklarına sahip olduğu ‘insana yakışır iş’ tanımına uyan bir çalışma ortamının bulunmaması erkeklerin ücretli olarak çalışmayı tercih etmemesine neden olmaktadır (Gündoğan, 2010: 5). İnsana yakışır iş; kadın ve erkek için özgürlüğün, eşitliğin, güvenliğin ve insana değer veren

koşulların sağlandığı bir ortamda saygın ve üretken iş edinme olanakları olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶

Bhasin'e (2003: 14) göre ataerkil sistemde erkeklerin seçim yapmalarına izin verilmez. Egemen olan eğilimin dışına çıkmak, geçimi sağlayan koruyucu insan rolünden vazgeçmek gibi bir seçenekleri yoktur. Evi geçindirmek zorunda olma görüşme yapılan erkek fayda sahiplerinin eğitimlerine devam etmeme nedenleri arasında da yer almıştır.

“Yok kesinlikle, [Erkeğin] eli ağayı tutuyorsa çalışması lazım.” (G3E)

“İnsanlar diyor iş yok. Berber çırak bulamıyor. Kaynakçı şeyci bulamıyor. İnsanlar diyor işsizlik var. İşsizlik yok, kanaatsizlik var. İnsanlar kanaat etmiyor aza. Gelim ben masa başı oturim böyle para gelsin. Zahmet olmazsa rahmet olmaz derler. Kimse şey yapmasın, işsizlik mişsizlik yok bu memlekette. Bu memlekette tembellik var. Ben öyle diyom yani: Tembellik.” (G8E)

“Valla ne olabilir, hayinliği olabilir. İş çok, şu var: iş yok değil memlekette parayı beğenmemek var.” (G9E)

‘Kadının çalışmasının erkeğin iznine bağlı olduğu görüşü’ nedeniyle bir kadın fayda sahibinin yaşadığı zorluklar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Evli ise çocuğudur, kesinlikle ben bayanlarla çalışıyorum. En çok duyduğum cevap çalışmak istiyorum çocuklarıma kim bakacak. İkinci sırada da eşim izin vermiyor. Bu da bir mazeret. Ben yalvardım eşime. Çalışmak istiyorum. Çünkü evlenirken biz birbirimize söz verdik. Beni mesleğin içinden aldılar mesela evliliğimi yapıyorum ya. Ben kesinlikle dedi seni çalıştırmayacam. Ve bu söz unutuldu. Ama çok

⁸⁶ <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/insanonurunayakisiris2.pdf>

sorun yaşadım ben. Küçüklükten işe başlayıp sonra gelip evde oturmak, tamam insanın hayalidir, evlilik kurup güzel çocukların olsun başında oturmak. Çalışmayı seven birisi için de evde oturmak ne; kâbus. Ben yalvardım ona. [Ailesi] Yok çalışma dediler, ne yapacaksın çalışıp da dediler, hayat tehlikeli falan dışarıya tehlikeli dediler. Yok canım tehlike insanın kendisi.” (G5K)

Ataerkil değerler çalışma koşullarının kötü olmasıyla daha da güçlenerek kadının işgücüne katılımını engellemede mazeret olarak kullanılabilmekte ve kadınların ekonomik olarak güçlenmesine engel olabilmektedir. Bhasin (2003: 4) ataerkil sistemin denetim altında tuttuğu alanlar arasında kadınların üretim gücünün ya da işgücünün olduğunu belirtmiştir. Bu da ataerkil sistemin maddi dayanağı olarak tanımlanmıştır.

Çevrenin Tepkileri

GGP uygulamaya karar verildikten sonra çevrelerinden aldıkları tepkilere ilişkin kadınlar bazen olumsuz tepki aldıklarını, erkekler ise olumlu yorumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Yaşanılan çevrede kadınların ücretli olarak hane dışında çalışmalarına olumsuz bakılması, kadın olmaları nedeniyle projenin başarıya ulaşamayacağını belirtmesi kadınların aldıkları olumsuz tepkiler arasındadır. Aynı zamanda kendilerine olan güveni sarsan yorumlar da cesaretlerini kırılmasına yol açmıştır.

“Çok aldım, hepsi dedi yapamazsın, başaramazsın, sen nasıl ödeyeceksin, sen üç ay içinde batarsın. Hiçbirine kulak asmadım.”
(G1K)

“Bu kadar borcun altına giriyorsun, ne yapacaksın, ödeyebilecek misin? Bak yarın elinde olandan da olursun. Bu en yakınlarından geliyor önce, annenden, babandan, kızım iyice düşündün mü? Hani

kötü bir niyetleri yok da seni uyarmak amaçları ama. Çok kararlıyken bile böyle söyleniyor ya hani onlar benim kötülüğümü istemezler acaba yanlış düşündüm, bir yeri yanlış mı yapıyorum, bir yerde yanlış mi hareket ediyorum diye düşündüğünüz oluyor. O da koparıyor mu sizi, düşündürüyor kopma noktasına getirmese bile.” (G10K)

Fayda sahipleri aldıkları krediye ilişkin çevrelerindeki insanları yönlendirmeye ve onlara yol göstermeye çalışmıştır:

“Herkes şunu söyledi nereden torpil buldun. Hiç kimse duymamışken, başbakanlık (...)’e para vermiş oldu. Ben sadece başkalarına önerdim. Ya ben çok yönlendirdim işin açıkçası.” (G6K)

GGP’lerde başvuruyu yapan kişi ile alınan krediyi kullanan kişi farklılaşabilmektedir. Fayda sahibinin kadın ancak işi kuran ve işletenin erkek olduğu projeler yapılan çalışma kapsamında gözlemlenmiştir. Örneğin, projeye kadın başvurmakta ancak kurulan iş yeri eş ya da erkek çocuk ile işletilmektedir.

“Devlet sana bunu hibe eder gibi düşündüler. Getir sen parayı başka şekilde değerlendirelim diyenler oldu.” (G2E)

Kadın ve erkek fayda sahiplerinin çevrelerinden aldıkları olumlu tepkiler aşağıdaki gibidir:

“Çok iyi yaptın dediler. Sıfır faizle kredi alıyon dediler, hemen girdim bu işe.” (G3E)

“Benim kendi kararımdır. Herkes saygı duyar karşımdaki. Kendi işimi yaptım. Kendi işimin patronu olmak başkadır, onun hevesi de vardır. Gençliğin verdiği coşkuydu açtık işte.” (G4E)

“İstedim ve herkes destek oldu. O yıkığın altından çıkmam gerekiyordu. Kolay değildi. Kararlı olunca herkes arkanda oluyor.”

(G2K)

“Olumsuz bakan olmadı, bana güveniyorlardı, boşa kürek sallamayacağımı biliyorlardı, beni bana bıraktılar sadece izlediler.”

(G3K)

“Herkesin güveni tam olduğu için, olumlu” (G4K)

GGP Desteği Olmasaydı

Erkek fayda sahipleri GGP desteği olmasa, ya yeterli birikim yaparak ya da alternatif kredi ve borç kaynaklarını kullanarak iş yerlerini kuracaklarını belirtmiştir. Bir erkek fayda sahibi GGP dışında bir seçeneğinin olmadığını ifade etmiştir.

“Vallahi hiçbir seçeneğim yok, hiçbir fikrim yok. Ne yapabilirdim en fazla açık söyleyim bir inşaata giderdim. Bu yaştan sonra kim beni işe alacak? Bir inşaata gider amelelik mi yapardım artık onu bilemiyorum.” (G9E)

Kadın fayda sahiplerinden bir kadın GGP desteği olmasa SYD Vakfından aldığı yardımı devam ettireceğini, bir diğer fayda sahibi iş yerini açamayacağını belirtmiştir. Diğer kadın fayda sahipleri ise alternatif finansman kaynaklarını kullanacaklarını belirtmişlerdir.

“Yardıma devam. Burayı devam ettirmek istiyom. Burası benim dünyam.” (G1K)

“Ben kafama koymuştum, bir şekilde açacaktım. Başka yerden alacaktım. Ödemesi kolay geldi. Faizi de yok.” (G2K)

“Açardım, beş ay uğraştım. Kafamda zaten bu proje vardı. Başka yerde işe girsem emir altına girecem, kendimi ihmal edecem, çocuğumu ihmal edecem. Zaten ezilmişim yeterince ezilmek isteniyorum.” (G3K)

“Açardım. Mikrokredide girişimci üyeyim. Bir milyara kadar aldım. Yine terzilik yapardım.” (G4K)

“Açamazdım, o küçücük maddi yardım ne oldu benim cesaretlenmeme neden oldu, gerçekten öyle oldu. Bir kuruş yardım göreceğiniz dostunuz yok, annenin babanın durumu belli. Biz sadece karnımızı doyuruyoruz. Makası almam demek benim dünyamı değiştirdi. Benim çocuklarımın kaderini değiştirdi ki daha da çok değiştirecek. Ondan eminim ben.” (G5K)

“Kredi alırdım, başka yolu yoktu.” (G6K)

“Açardım ama çok sıkışarak açardım. 15 bin değil de belki 5 bin lira alırdım eksiklerim olurdu. Onu tamamlarken bir yere para atamazdım. Benim için çok büyük bir avantaj oldu.” (G7K)

“Yok açamazdım. Tabi ki başkalarının yanında çalışıp birikim yapmaya çalışırdım.” (G8K)

“Mutlaka krediye başvurulacaktı. Başka yapacak bir şey yok.” (G9K)

“Şimdi şöyle olurdu, belki ben bu işi seviyorum, açardım illa ki ama bu defa ne olurdu ya bankadan kredi çekerdim ki riski çok daha fazla, başarılı olabilir miydim o tartışılır çünkü banka bu şekilde vermiyor: faizsiz, ilk iki yıl hiç geri ödemesiz yani annemle beni uyarıların korktuğu da olurdu.” (G10K)

Geçici Özel Önlemler

Şartlı Eğitim Yardımları, GGP'lerde düzenli ödeme halinde son taksitin kadın fayda sahipleri açısından hibe edilmesi gibi kadınların ve kız çocuklarının konumlarını iyileştirmeye yönelik geçici özel önlem uygulamaları SYD Vakıfları tarafından yürütülmektedir.

Yapılan görüşmelerde fayda sahiplerinin söz konusu uygulamalara ilişkin görüşleri genellikle olumlu olduğu görülmüştür. Ancak bu uygulamaları olumlu değerlendirmeyen fayda sahipleri de bulunmaktadır. Erkek fayda sahipleri özellikle kadınların karşılıksız emeklerinin önemine değinmişlerdir. Kadın fayda sahiplerinin % 92'si uygulanan geçici özel önlemleri olumlu değerlendirirken, erkeklerde bu oran % 75'tir. Bu durumu olumsuz değerlendiren fayda sahipleri, geçici özel önlemlerin 'eşitlik' ilkesine uygun olmadığı düşüncesindedirler. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Anayasa'nın "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10'uncu maddesinde "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.*" hükmüne yer verilerek geçici özel önlem uygulamalarına yasal dayanak oluşturulmuş olup özellikle uluslararası yükümlülükler açısından geçici özel önlemlerin uygulanması önem arz etmektedir. Bununla birlikte yapılan yardımların ya da alınan kredilerin kadınlar tarafından değil de erkekler tarafından kullanılması fayda sahiplerince dile getirilmiş ve bu gerçekten hareketle geçici özel önlemlerin etkin olamayacağı düşüncesi savunulmuştur.

"Yaşlı ve hastalar için uygun olabilir, ama gençse ve sağlıklıysa ben bekliyorsa o da beklesin." (G1E)

"Bence ihtiyacı varsa alsın da ihtiyacı olmayan kadın da alıyor. Gerçekten ihtiyacı olanlara gitmiyor. Gurur meselesi yapıyor da almıyor bence." (G3E)

“Yüzde yüz olumsuz. Hep eşitlikten bahsettik nerde o zaman eşitlik. Yardım, devlet hani o şekilde düşünüp gitmiş olabilirler. Kendilerine özgüvenleri olmadığı için gitmişlerdir belki de. Bir erkek mesela işte nerde olursa hamallık olsun çalışıyor. Kadında öyle bir güç olmadığı için, belki buna başvuramıyor, daha kolayına gidiyor. Öyle bir projeye ilk o adım atıyordur.” (G4E)

“Tabi erkeklere de olsaydı kim istemez, olumlu.” (G5E)

“Ya şimdi olumlu. Bayanların yıpranma hakkı olduğundan dolayı. Kadının daha etkin daha çok hayat şartlarını kucaklamaktadır. Bütün şeyler kadının omuzlarındadır genelde. Erkek ne yapar işe gider akşam evine gider. Evde ne oldu ne bitti erkek bilemez. Çocuğun okula gitmesi, okuldan gelmesi, yiyeceği, içeceği...” (G7E)

“Olumlu şeyler, karı koca şey yani, anne önce çocuklarından sorumludur. Aslında anne temel öğedir. Baba ne kadar da şey olsa anne daha şeydir. Yuvayı dişi kur kurar. Şu anda kadınlar erkeklere göre daha başarılılar, onlar daha işine sahip çıkıyor. Daha şey yapıyor. Ailemden dolayı çalıştığımndan biliyom kadınlar daha iyi.” (G8E)

“Ben kadın olduğum için öyle olmasını isterim erkek bir yerde kendini geçindirebilir.” (G1K)

“Her işin daha zor tarafını kadınlar yaşadığı için olumlu. Kadının girip çıkacağı yer bellidir. Erkek taşın tepesine çıkabilir. Kadınsan bir çizgin olacak, yoksa saygı görmezsin. Çok kıymetlisin değerini bilmen lazım.” (G2K)

“Aslında kendi ayakları üzerinde durabilmek daha iyi. O tür yardımları istemiyorum.” (G4K)

“İki taraf da kuvvetlendirilmeli. Ayrım yapılmamalı, iki taraf da çalışan grubu olduğu için.” (G5K)

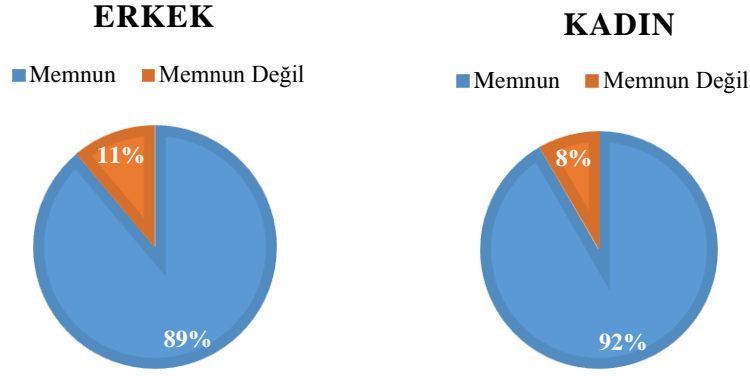
“İlk defa kadın olduğumuz işe yaradı mı!” (G7K)

“Eşit değil. Tamam, pozitif ayrımcılık belki ama bilmiyorum eşitlikten biz konuşuyoruz. İşte mesela kadın olduğumuz için erkek gibi görülüyoruz mesela biz de ayrımcılık yapmış olmuyor muyuz? Yani bence olumlu değil. Tamam, ben bundan yararlanacam diye de içimden geçeni söylememek doğru değil.” (G10K)

“Pozitif ayrımcılık yapsa bile paralar dönüp dolaşp kocalarına gidiyor. Bu konuda hiçbir bayan etki ve yetki sahibi değil. Çocuk parası diyorsunuz o eğitim yardımlarının hiçbir zaman çocuklar için ya da kendi ihtiyaçları için kullanıldığını düşünmüyorum. İstenildiği kadar bayanlara öncelik tanınsın yine erkeklere gidiyor.” (G2E)

Memnuniyet Durumu

GGP'lerden önceki ve sonraki hayatlarını karşılaştırdıkları zaman bir kadın fayda sahibi şimdiki durumunun daha zor olduğunu, bir erkek fayda sahibi ise 'gerileme' yaşadığını ifade etmiştir. Grafik 3.10'da yer aldığı gibi fayda sahiplerinin büyük çoğunluğu projeden memnundurlar, şimdiki durumlarının proje öncesi ile kıyaslandığında daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir.



Grafik 3-10 Fayda sahiplerinin memnuniyet durumu

“Dükkânım açıldıktan sonra daha zor. Zorlanmaya başladı hayat benim için, önceden yardım alıyordum, evde oturuyordum çocuklarımla, bu bana yeterli diyordum. Borca girdim, şimdi çevirmek için zorlanıyorum. Bir haftadır işim yok, battı gitti diyom, mahcubiyetim olur diyom, yürütmem lazım diyom. Bir sözüme tamam dedi. Vakfa karşı bir sorumluluk var ben de destek olmayınca nasıl yapacam.”
(G1K)

“Geriledim.” (G7E)

“Geleceği görüyorum şu anda, daha önce görmüyordum.” (G5K)

“Tabi şu an sonuçta iş yeri açtım. Bazı borçlarım daha çok fazlaştı ama inşallah onu da ödeyecem.” (G8K)

“Şimdiki halim daha iyi, kendi işimi yapıyorum en azından, kazancım biraz daha net.” (G1E)

“Abboo Allah bin kere razı olsun. En azından işim var, huzurum var. Hani kazancı pek şey yapmıyorum, huzur. Doğru değil mi ablam, işim var şükür diyom geliyom.” (G9E)

Eşinden ayrıldıktan sonra GGP yürütmeye karar veren bir fayda sahibi durumunu şu şekilde özetlemektedir:

“Hayal kurarsın da hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bilirsin onu yaşıyorum. Proje destek oldu tabi ki.” (G2K)

Boş Zaman Faaliyetleri

Fayda sahiplerinin çoğunluğu boş zamanlarının olmadığını ifade etmiştir. Bazı erkek fayda sahipleri hobilerinden bahsetmiş diğerleri ise boş zamanlarında hane içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri sonucu erkeklerden beklenen işleri yaptıklarını ifade etmiştir. Zaman kullanım anketlerinin önemi bu çalışma ile de ortaya çıkmıştır. Erkekler kendilerini dinlendirecek, kendilerine zaman ayırabilecek aktivitelere zaman ayırabilirken kadınlar boş zamanlarında ev işleri ile meşgul olduklarını ve bir üretim faaliyetinde (el işi, yemek yapma gibi) bulduklarını belirtmişlerdir.

“Boş zaman yok. Boş zamanda evi temizliyorum, ütü yapıyorum.” (G1K)

“Hiç boş zamanın yok, pazar dâhil. Bir dizim var onu izliyorum. Evde bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Şapka türü şeyler sattım. İstek olursa yapıyorum.” (G4K)

“Pazar günlerimi kendime ayırıyorum. Gezerim, sinemaya giderim, temizlik, arkadaşlarımla görüşüyorum. Kendime zaman ayırırım yani.” (G2K)

“Balığa çıkarım. Doğayla beraber olmak güzeldir. Dinlendiriyor. Boş vakit yaratabilmek önemli.” (G2E)

“Genelde sinemaya giderim pazar günleri. Korku filmler, serüven. Go-card yarışlarına giderim araba sürerim, playstation oynarım elimden geldiği kadar.” (G4E)

“Pek fazla olmuyor, gazete okurum. Dört gözle gidiyorum ki akşama torunumla oynayım.” (G5E)

“Bir Pazar günüm oluyor. Pazar günü de Allah vermesin bazen yas oluyor şu oluyor ona gidiyoruz, bakıyorum evin içinde ne eksik var elektiriğiymiş, suyuymuş, badanasıymış bu işleri yapıyorum.” (G9E)

Erkeklerin, bakım ve ev işlerini bir iş paylaşımından söz etmeyi mümkün kılacak ölçüde üstlenmeleri, ancak her ikisi de ev dışından tam gün çalışan ve işlerinin statüsü de ücretleri de eşit olan çiftlerin durumunda gerçekleşmektedir (Acar-Savran, 2009). Aşağıdaki kadın fayda sahibinin sözleri bu görüşü desteklese de fayda sahibinin eşinin sadece tatil olduğu günlerde ev işlerine dâhil olduğu görülmüştür.

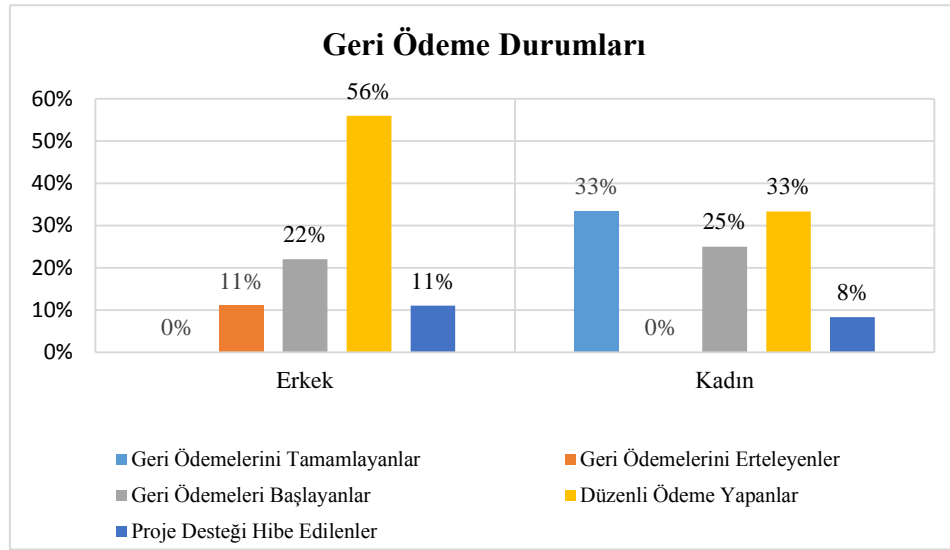
“Pazar günleri kapatıyorum, eşimin de pazar ya. Sonuçta herşey para değil ama. Eşimle beraber temizlik yapıyoruz, çocuğumuzu gezdiriyoruz. Bana yardımcı oluyor tabi o yüzden zaman kalıyor.” (G7K)

Geri Ödeme Durumları

Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişiler Vakıf yetkililerince belirlenmiş ve kendilerine ulaşılamaması ya da fayda sahibinin görüşme yapmak istememesi gibi nedenlerle aldığı kredinin geri ödemelerini gerçekleştirmediği için hakkında yasal takip başlatılan bir fayda sahibi ile görüşme gerçekleştirilmemiştir. Vakıf yetkilileri ile yapılan görüşmelerde geri ödemeleri yapılmayan projelerin sayısının fazla olduğu belirtilmiştir. Görüşmeler kapsamında geri ödemelerini tamamlayan kadın fayda

sahiplerinin oranı % 33 iken, geri ödemelerini tamamlamış erkek fayda sahibi yoktur. Düzenli ödeme oranlarına bakılırsa erkeklerde bu oran % 56, kadınlarda % 33'tür (bkz. Grafik 3.11). Kadın fayda sahiplerinde aşağıdaki cümleden de anlaşılacağı gibi, geri ödeme konusunda Vakıf yetkililerine karşı bir sorumluluk hissetmektedir.

“... Bir sözüme tamam dedi [Vakıf Müdürü]. Vakfa karşı bir sorumluluk var...” (G1K)



Grafik 3-11 Fayda sahiplerinin geri ödeme durumları

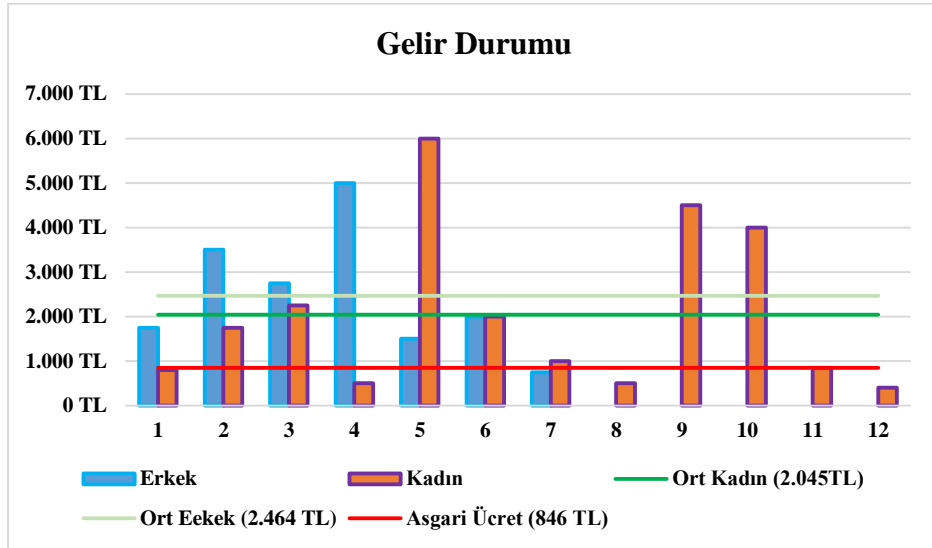
Gelir Durumu

Fayda sahiplerinin uyguladıkları GGP'lerden elde ettikleri gelire baktığımız zaman; ortalama olarak erkek fayda sahiplerinin projelerden elde ettikleri gelir 700-5000 TL ve kadın fayda sahiplerinin elde ettiği gelir 400-6000 TL aralığındadır. Söz konusu gelir hanenin diğer bireylerinin elde ettiği geliri kapsamamaktadır. İki erkek fayda sahibi gelirlerine ilişkin bilgi vermemiştir. Erkek fayda sahiplerinin ortalama geliri kadın fayda sahiplerinin ortalama gelirinden büyüktür. Grafik 3-12'de yer aldığı gibi; asgari ücretin⁸⁷ altında gelir elde eden 4 kadın ve 1 erkek fayda sahibi bulunmaktadır. Kadın fayda sahiplerinin üçte biri asgari ücretin altında gelir elde

⁸⁷ <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/cgm.portal?page=asgari>

etmektedir ve kadın fayda sahiplerinin ortalama geliri 2.045 TL iken erkek fayda sahiplerinin ortalama geliri 2.464 TL'dir. Bu durum;

- Yapılan işin niteliği,
- İş yerinin konumu,
- Pazarlama olanaklarının eksikliği,
- Bilgi, birikim eksikliği,
- Hane içi sorumluluklar,
- Fizibilite eksikliği,
- Danışmanlık hizmetinden yararlanılamaması,
- Büyüme noktasındaki isteksizlik gibi nedenlerle açıklanabilir.



Grafik 3-12 Fayda sahiplerinin gelir durumları

3.2.1 Fayda Sahiplerinin Önerileri

Fayda sahipleri tarafından dile getirilen öneriler aşağıdaki gibidir:

- GGP desteklerinde kullanılan kredinin hibe edilmesi,
- Başvuru ile projenin sonuçlanması arasında geçen süresin kısaltılması,
- İki yıl olan geri ödemeye başlama süresinin uzatılması,

- Geri ödeme süresinin uzatılması,
- GGP'den faydalanabilmek için SYD Vakfından ya da başka bir kurumdan herhangi bir yardım alınmaması gerekmektedir. Ancak, bu durum bazı fayda sahipleri açısından mağduriyet yaratmıştır. Bu nedenle, hanede herhangi bir yardım alan birey varsa projeden sonra da söz konusu yardımların devam ettirilmesi,

“Korkularım var açık söyleyeyim. En azından kızımın maaşı kesilmez diye düşünüyordum. Engelli olduğu için onun tedavisi var. O tedavi görmek zorunda.” (G1K)

- Başvuru yapan kişilerin özel hayatlarının üzerinde durulmaması,

“Özel hayat fazlasıyla deşifre ediliyor. Ben orada toplantıda herşeyimi açıklamak zorunda kaldım. Tamamıyla bir bayanın özel hayatı deşifre edilmemeli. Elimde evraklarım var. Üzerimde hiç birşeyim yok. Hammaddeler yeterli. Ne gereği var açıklama yapmaya, anlatmaya.” (G3K)

- Kredi miktarının arttırılması,
- Mütevelli Heyeti kararından sonra vergi levhasının talep edilmesi,

“Bizden vergi levhasını sonra istemeleri lazım önce değil.” (G6K)

- GGP kullanan bir fayda sahibine başarılı olması durumunda ikinci defa aynı krediden yararlandırılması,

“Bu sosyal yardımlaşmanın bana demesi lazım ki ben sana otuz lira para veriyorum. Geri dönüşümlü, hibe değil, fakat bunu bana aynı önceki aldığım gibi işte dört senenin içerisinde öde.” (G11K)

“İki defa aynı projeden yararlandırılması. Ben tekrar yararlanmak istiyorum büyüdüm artık. Ama yine para istiyorum yani faizsiz bir paraydı sonuçta benim aldığım para. Tekrar başvurmak isterim.”
(G4E)

- Eğitim olanaklarına erişemeyen kişilerin mesleki eğitim almalarının teşvik edilmesi,

“Şöyle okuyan kişi zaten okula devam etmeli. Okumayan kişi, benim gibi hani, ben kendimce yapabildiğim kadar kurslara katıldım. Sertifika alıp kendilerine güzel bir iş kurabilirler.” (G8K)

- GGP desteklerinin daha çok duyurulması,
- Projelerin Mütevelli Heyeti’nde görüşüldükten sonra Fon Kurulu’na iletilmesinin süreci uzatması dolayısıyla projeye ilişkin nihai kararın Mütevelli Heyeti’nde verilmesi,
- Kefil talep edilmemesi,
- Hanede sosyal güvencesi olan bireylerin de proje başvurusunda bulunabilmesi,
- Türkiye’de genel olarak girişimci olmak isteyenler açısından finansmana erişimin kolaylaştırılması,

“Türkiye’de en büyük sıkıntılardan biri nakit sıkıntısı. Nakiti arttırıcı uygulamalar faydalı olabilir. Herkesin ortak sorunu likit sıkıntısı.”
(G2E)

“Ucuz yollu kredi verecekler bize başka bir şey yok. Faizsiz artık, faizsiz kimse kimseye vermez de. Çok ucuz yollu bize kredi verecekler. Ben bu krediyi aldım. On beş milyar normaldir yani. İşin başlangıcı için idealdir. Niye diyeceksin iki sene sonra eğer ben bu işi kapatmayıp da bu işi yapıyorsam çoğu da insanlar mesela on beş bin

parayı alıyor hemen ertesi günü dükkânı kapatıp gidenler de var. Onların cezasını ben çekiyom.” (G6E)

- İş yerinin kurulumuna ilişkin malzemelerin yeni olması koşulunun kaldırılması,
- İş yerlerinin açılması aşamasında gerekli malzemelerin alınacağı firmalarda aranan şartların kaldırılması,

“(…) yapacak kişinin maliyeye borcu olmayacaktı, şu olacaktı bu olacaktı. O yüzden faydası görmedim. Türkiye’de hangi esnafın maliyeye borcu yoktur. Maliyeye, bankaya borcu olmayacak. Yapan kişinin borcu olmayacak. Yapacak bitirecek sonra fatura alacam ödeyecekler. O kendi imkânlarıyla yapacak, bitirecek, faturayı verecek, o da ne zaman öderlerse.” (G5E)

- Projeyi uygulayacak kişilere danışmanlık hizmeti ve eğitim verilmesi.
- Son olarak, projeyi uygulayacak fayda sahiplerine ilişkin iyi niyetin suistimal edilmemesi yönünde bir tavsiyede bulunulmuştur.

“Piyasada dürüstlük hâkim olursa devlet zaten sorumluluklarını yerine getiriyor.” (G9K)

“Aslında bu az uz bir destek değil bu. Yani on bin liralık destek hangi şimdi bir şey anlatacam. Mikrokrediyi ilk kullanacağımız zaman orada birkaç arkadaşımı gördüm. Aaa sen de mi buradasın dedim. Ne yapacaksın, neyde kullanacaksın, ne yapmayı düşünüyorsun? [kısık sesle] ya ne yapacak kredi kartı borcu var onu kapatacam. Şimdi daha fazla daha fazla aslında bana göre şu bile inanılmaz güzel bir destek. Yani eğer yerinde, doğru düzgün, hakkaten de bildiğin bir işi yaparsan bir yerlere gelmemen mümkün değil. Ama hani maalesef ki bizim insanlarımız iyi niyeti suistimal eder.” (G10K)

3.2.2 Vakıf Yetkililerinin Önerileri

GGP'ler SYD Vakıfları aracılığıyla yürütülmekte olup projelerin izlenmesi Vakıf yetkilileri tarafından yapılmaktadır. Vakıf yetkilileri, GGP başvuru ve uygulama sürecinin bütün aşamalarında yer almakta ve başvuru sahiplerini yönlendirebilmektedirler. Gerek uygulamada yaşanan gerek fayda sahiplerinden kaynaklanan sorunları en iyi bilebilecek nitelikte olan Vakıf yetkililerinin önerileri ve düşünceleri çalışma kapsamında önem arz etmektedir.

Türkiye genelinde 973 SYD Vakfı içerisinde 316 tanesinin (% 32,4) müdürü kadındır.⁸⁸ Araştırma yapmak için seçilen SYD Vakıflarından bir tanesinin müdürü kadın olup, diğerleri erkektir. Ayrıca, görüşülen Vakıflarda istihdam edilen personelin kadın erkek oranlarının birbirine yakın olduğu belirtilmiştir. Herhangi bir forma bağlı kalınmadan Vakıf yetkilileri ile yapılan görüşmelerde öne çıkan hususlar ise şu şekildedir.

- Vakıflar fayda sahiplerini farklı gruplara ayırarak işlem yapmaktadırlar. Örneğin bazı vakıflar fayda sahiplerini dört gruba ayırmış ve söz konusu gruplar da kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır. Birinci ve ikinci grup kira ödeyen ve ödemeyen kadınlar temel alınarak oluşturulurken üçüncü ve dördüncü grup kira ödeyen ve ödemeyen aileler temel alınarak oluşturulmuştur.
- GGP desteğinden faydalananlara altı ayda bir ziyaret gerçekleştirilmektedir.
- Fayda sahiplerinin önerileri arasında da yer alan geri ödeme başlama süresinin uzatılması Vakıf yetkilileri tarafından da belirtilmiştir. Vakıf yetkilileri tarafından ilk iki yılı geri ödemesiz olan desteklerin geri ödeme süresinin uzatılmasının (örneğin 4 yıl) faydalı olacağı değerlendirilmiştir.
- GGP desteklerinin daha faydalı olabilmesi için başvuru ile sonuçlanması arasındaki sürenin kısaltılması gerekmektedir. Mütevelli Heyetin'nin uygun bulunduğu projelerin ayrıca Fon Kurulu'na iletilmesi bürokratik işlemleri

⁸⁸ 18 Şubat 2014 tarihinde SYGM'den alınan bilgi esas alınmıştır.

artırmakta, başvuran kişilerin hevesini kırmakta ve hatta vazgeçmelerine neden olmaktadır.

- GGP’lerde geri ödemelerin düşük olması nedeniyle yeni GGP uygulamakta zorluk yaşanmaktadır.
- Proje Destek Esaslarında yer alan ifade ile ‘İş Kurma Projelerinin’ SYD Vakıfları tarafından değil, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesi gerekmektedir.
- 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun 2’nci maddesinde belirtilen *“Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan (...) vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir”* kapsamında yer alan kişiler GGP desteklerinin hedef grubunu oluşturmaktadır. Vakıf yetkililerine göre *“fakru zaruret içinde ve muhtaç”* olan bir bireyden *‘girişimci’* yaratılmaya çalışılması projelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmaktadır. Bir iş kurmak, sürdürmek, müşteriler ile iletişim kurmak yukarıdaki hükümde belirtilen niteliklere sahip bireylerin yapmakta zorlanabilecekleri işler olduğu düşünülmektedir.
- GGP uygulayan fayda sahiplerine vergi muafiyeti ve sosyal güvenlik prim desteği gibi teşviklerin uygulanması faydalı olacaktır.
- Vakıflarda çalışan personel sayısının artırılması, özlük haklarının iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Vakıfların kadınlara yönelik geçici özel önlem niteliğindeki uygulamaları kadınların sosyalleşmesine katkı sağladığı için olumlu değerlendirilmektedir.

3.3 GENEL DEĞERLENDİRME

‘TCDB Faydalanıcı Değerlendirmesi’ analizini gerçekleştirebilmek amacıyla 21 GGP (12 Kadın, 9 Erkek) uygulayan fayda sahipleri ile görüşülmüştür. Söz konusu yöntem kamu tarafından sağlanan hizmetlerin gerçek ve olası kullanıcılar

açısından analiz edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Faydalanıcı değerlendirmeleri kaynakların doğru faaliyetlere harcanıp harcanmadığının anlaşılmasında yardımcı olabilmekte ve kamu tarafından fonlanan hizmetlerin kişilerin öncelikleriyle uyumlu olup olmadığını ve kişilerin ihtiyaçlarına yönelip yönelmediğini sormaktadır. Kadınların ve erkeklerin farklı öncelik ve ihtiyaçları olması sebebiyle kadınlar ve erkekler arasında politikalara ilişkin görüş farklılıkları olabilmektedir. Bu nedenle de kadınların ve erkeklerin sözlerinin eşit olarak dinlenmesi ve önceliklerinin/kaygılarının eşit zeminlerde incelenmesi önem arz etmektedir.⁸⁹ Aynı zamanda GGP uygulamalarındaki sorunları ve çözüm önerilerini öğrenebilmek amacıyla hizmeti sunan Vakıf yetkilileri ile de görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda GGP desteklerine ayrılan kaynağın kadınlar ve erkekler açısından etkinliği incelenmiştir.

Görüşme yapılan fayda sahiplerinin kullandıkları kredi miktarlarına bakılacak olursa kadın fayda sahiplerinin ortalama kredi miktarı; 11.308 TL erkek fayda sahiplerinin kullandıkları ortalama kredi miktarı; 12.156 TL'dir. Ancak, ortalama olarak bütün fayda sahiplerinin alınabilecek en yüksek miktarı almış oldukları varsayılsa bile kadın fayda sahibi sayısında erkeklere göre bir uçurum söz konusu olması kaynakların her iki cinsiyet için etkin kullanılmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte kadınların yoksulluğu daha çok deneyimlemelerine rağmen yoksullukla mücadele politikası olarak uygulanan GGP desteklerinden kadınların daha az yararlandıkları görülmektedir. Düşük eğitilmiş kadınlar ancak aileyi geçindiren bir erkek yoksa veya erkek çalışmayacak durumda ise işgücüne katılmaktadır (Toksöz, 2007: 61). Bu çalışmada da eşlerinden ayrılan kadınlar bu nedenle işgücüne katılmak durumunda kalmışlardır. Boşanmış kadınların boşanma süreçleri ve GGP desteğinden faydalanma zamanları birbirine yakındır. GGP'ler kadınların babaya, erkek kardeşe, erkek çocuğa veya eski eşe bağımlı olmadan hayatlarını devam ettirmelerini desteklemiştir.

⁸⁹ BMOP kapsamında UN Women tarafından 26-27 Ekim 2013 tarihleri arasında KSGM personeline yönelik verilen TCDB Eğitici Eğitimi materyallerinden aktarılmıştır.

Pek çok ülkede kadınların günlük iktisadi işlere görece düşük katılımının bir sebebi iktisadi kaynaklara görece yetersiz ulaşımıdır. Gelişmekte olan ülkelerde toprak ve sermaye mülkiyeti genellikle ailenin erkek üyelerine ayrılmaktadır. Kaynak eksikliği nedeniyle bir kadının çok mütevazı ölçüde de olsa bir iş kurması genellikle çok zordur (Sen, 2004). Bhasin (2003: 7); mülkiyet ve diğer üretim kaynakları erkeklerin denetiminde olduğu ve genellikle babadan oğula olmak üzere bir erkekten diğerine aktarıldığını; kadınların yasal olarak miras edinme haklarının olduğu yerlerde bile, bir dizi töresel uygulama, duygusal baskı, toplumsal yaptırım ve kimi zaman şiddet, kadınların bu malların denetimini elde etmelerini önlemektedir görüşünü belirterek ataerkilliğin mülkiyet ve diğer ekonomik kaynaklar üzerindeki denetiminin altını çizmektedir. Söz konusu zorluk Türkiye’de de görülmekte olup kadınlar finansmana erişimde zorluklar yaşamaktadır. Çünkü mülkiyet sahipliği noktasında yaşanan sorunlar teminat göstermede devam etmekte ve kadınların kredi olanaklarına erişimini sınırlamaktadır. Başka finansman kaynaklarına erişememe gerçeği kadınların kendi projelerinin kabul edilmesine ilişkin ilçe kaymakamının karşısına çıkmalarına ve kendilerini savunmalarına neden olmuştur.

Görüşmeciler genel olarak Proje Destek Esasları 3’üncü maddede belirtilen *“Projelerden faydalanacak kişiler 3294 sayılı Yasanın 2. maddesinde belirtilen fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilerdir.”* tanımına uymamaktadır. Fayda sahiplerinin genel olarak zaten GGP desteği olmasa da topluma faydalı ve üretken kişiler olduğu görülmüştür. Aynı şekilde görüşme yapılan fayda sahipleri kendilerini Proje Destek Esaslarında belirtilen *‘fakir ve muhtaç’* şeklinde tanımlamadıkları ve GGP’lerin Proje Destek Esaslarında belirtilen hedef kitleye ulaşamadığı görülmüştür.

Kadın ve erkek fayda sahiplerinin geneli için *“sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın toplumsal ihtiyaçları karşılanarak topluma entegre olmaları ve ekonomide aktif üretken duruma geçerek, sürdürülebilir gelire*

ulaşmaları amacıyla” ⁹⁰ gerçekleştirilen GGP desteklerinin yapılan araştırma sonucunda söz konusu amaca tam olarak ulaşamadığı görülmüştür. Görüşme yapılan kişiler arasında muhtaçlık sınırında olup sosyal yardım alan ve bu durumdan kurtulmak amacıyla GGP uygulayan bir kadın fayda sahibi açısından proje henüz amacına ulaşmamıştır. Proje öncesi geçim sıkıntısını yaşadığını belirten bir erkek fayda sahibi için ise uyguladığı proje başarılı olmuştur.

Görüşmelerin gerekleştirildiğı Ankara ve Mersin illerindeki Vakıf yetkililerinden ve fayda sahiplerinden uygulamalara ilişkin bir farklılık dile getirilmediğinden iki il arasında herhangi bir karşılaştırmaya yer verilmemiştir.

Fayda sahipleri kendilerini girişimci olarak tanımlamışlardır. GGP ile kurulan iş yerlerinde fayda sahipleri içerisinde 4 kadın ve 2 erkek işveren konumundadır. SYDGM açısından proje destekleri de birer sosyal yardımdır. Bu noktada SYDGM için geri ödemeler, verilen iş kurma desteğinin sürdürülebilir olup olmadığının (başarılı olup olmadığı) görölmesi ve fayda sahibinin işi sahiplenmesi açısından anlam taşımaktadır. Ayrıca sosyal yardımların karşılıksız olarak verilmesinin bireyleri tembelliğe sevk ettiğı, pasif-alıcı konumda bıraktığı ve ekonomik olarak verimsiz ve etkinsiz olduğı yolundaki eleştirilere karşı cevap niteliğı taşıdığı da savunulabilmektedir (Güneş, 2009: 117). Bu alışmada GGP destekleri yoksullukla mücadelede bir politika aracı ele alınmış olmakla beraber, fayda sahiplerinin söz konusu krediye de bakış açılarıyla paralel olarak GGP’lerin yoksullukla mücadele amacıyla değıl girişimciliğı destekleme politikası olarak kullanıldığı görülmüştür.

GGP desteklerinde geri ödeme planında yer alan taksitlerin düzenli ödenmesi halinde kadın fayda sahipleri için son taksitin hibe edilmesi uygulaması 07.05.2012/3 sayılı Fon Kurulu kararı ile başlatılmıştır. Görüşmeciler arasında bu uygulamadan yararlanan kadın fayda sahibi bulunmamaktadır. Söz konusu uygulamanın kadınlar lehine doğuracağı sonuçların ileri tarihli çalışmalarda ortaya konulması beklenmektedir. GGP desteklerinde düzenli ödemelerde kadın fayda sahiplerinin son

⁹⁰ <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/html/11823/Gelir+Getirici+Proje+Destekleri>

taksitlerinin hibe edilmesi bilgisine sadece bir kadın fayda sahibi sahiptir, diğer fayda sahipleri bu durumu görüşmeler esnasında öğrenmişlerdir.

Proje uygulamadan evvel ücretli bir işte çalışmayan kadınlar açısından GGP ayrıca önem kazanmıştır. Projenin başvuru sürecinde ve sonrasında yapılması gerekenleri kadınlar bazen tek başlarına bazen de kendilerine yardımcı olan bir yakınları ile yapmışlar, bu da kadınların hanenin içinden çıkıp kamusal alanda yer alabilmelerine neden olmuştur. Proje uygulamak ve böylece iş kurmak fayda sahiplerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Proje uygulama aşamasında, proje başvuru formu ve proje yapacak kişinin iş tecrübesini kanıtlayıcı belge talep edilmiştir. Bazı Vakıflarda başvuru formu hazırlanırken yetkililer başvuru sahiplerine destek olmuşlardır. Projelere başvuran kişilere herhangi bir eğitim verilmemiştir. Projelerin hedef kitlesi düşünüldüğünde eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmesi önem arz etmektedir. Ancak, Vakıfların iş yükleri düşünüldüğünde böyle bir durum söz konusu olamamaktadır. Vakıf çalışanları kendi kişisel çabaları ile başvuru sahiplerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar.

GGP'ler uygulanırken aşağıdaki sorunlarla karşılaşılabilir:

- Proje yararlanıcılarının sosyal güvenlik primlerini ödeyememesi,
- Gelir vergisi ödemelerinde yaşanan sıkıntılar,
- Geri ödemelerin takibinde yaşanan sorunlar,
- Geri ödemeleri garanti altına alan bir sigorta mekanizmasının olmaması,
- Geri ödeme periyodunun çok geç başlamasından kaynaklanan sorunlar,
- Özellikle kentsel iş kurma projelerinde yaşanan pazarlama sorunları (Güneş, 2009: 145).

Söz konusu sorunlar görüşmeler gerçekleştirilirken de dile getirilmiştir. Özellikle takip noktasında sorunlar yaşanabilmektedir. Gerek Vakıfların iş yükü gerek başvuru sahiplerinin ödemedi kaçınması gibi durumlar sebebiyle takiplerde

zorluk olabilmektedir. Örneğin bu çalışma gerçekleştirilirken Adana ili Seyhan ilçesi SYD Vakfından alınan 145 kişilik listeden seçilen fayda sahiplerinden hiçbiri ile verilen adreslere gidilmesine rağmen görüşme gerçekleştirilememiştir.

Bu çalışmada bir kadın fayda sahibi GGP uygulamadan evvel sosyal yardımla hayatını idame ettirmektedir. Proje uygulayana kadar sosyal yardım alıp hiçbir iş deneyimi olmayan birinin iş kurabilmesi, ürünlerini pazarlayabilmesi ve gerekli iş prosedürleri yerine getirmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Ancak fayda sahibinin ücretli çalışma deneyimi varsa, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada sorunlar yaşamıyorsa, alternatif finansman kaynaklarına sahipse projeler daha başarılı bir şekilde uygulanabilmektedir.

GGP desteklerine ayrılan kaynağın kadınların ve erkeklerin öncelik ve ihtiyaçlarını ne derecede karşıladığı ve faydalanıcıların öneri ve beklentilerinin araştırıldığı toplumsal cinsiyete duyarlı faydalanıcı değerlendirmesi kapsamında yoksullukla mücadele politikası olan GGP desteklerinin fayda sahiplerinin yoksulluğu azaltmada beklenen düzeyde etkin bir politika aracı olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak, girişimciliği desteklemede sağladığı uygun kredi olanakları ile erkek fayda sahipleri açısından etkin bir politika olduğu görülmüştür. Kadın fayda sahipleri açısından yoksulluğu azaltmada beklenen düzeyde başarılı olamadığı, girişimciliği artırmada ise genel olarak olumlu katkı sağlamıştır. Ancak, girişimci kadının;

- Ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir (veya birkaç) işyeri olan,
- Bu işyerinde tek başına veya istihdam ettirdiği kişilerle çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran,
- Herhangi bir mal veya hizmetin üretilmesiyle faaliyetleri yürüten, bu mal veya hizmetin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran,
- İşi kapsamında kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran,
- İş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren,

- İşinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır (Ecevit, 1993: 20).

Tanımından hareketle dört kadın fayda sahibi dışındaki kadın fayda sahiplerinin satılan mal veya hizmeti kendileri üretmeleri haricindeki işler için baba, eş ve erkek kardeş gibi yakınlarından destek aldıkları görülmüştür. Örneğin, vergi, banka, sigorta, fatura, kurulum gibi işler çoğunlukla kadınların kendileri tarafından yerine getirilmemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde de yoksullukla mücadelede mikrokredi, ÇATOM, SODES gibi mekanizmalara yer verilmiştir. Ecevit (2007: 47) tarafından yapılan tespit kadın yoksulluğu ve girişimciliğinin kesişmesi noktasında önemlidir; 1990'ların ikinci yarısından itibaren kadın girişimciliğinin desteklenmesinin arkasında yatan iki temel neden bulunmaktadır. Birinci neden kadınların işgücüne katılımlarında görülen hızlı düşüş ve kadınlar arasındaki yüksek işsizlik oranları karşısında, politika yapıcıların, bu olumsuz eğilime girişimciliği geliştirerek karşı durulabileceği konusundaki yaklaşımlarıdır. İkincisi ise kentlerde yoksul aileler arasında yoksulluğun daha da derinleşmesi birtakım politik müdahaleler gerektirmiştir ve bunların arasında kadın girişimciliğinin geliştirilmesi tercih edilen bir seçenek olmuştur. Başka bir deyişle, kadın girişimciliği ile ilgili tartışmaların öznesi kadınlar olmaktan ziyade haneler olmaya başlamıştır.

3.3.1 Gelir Getirici Proje Desteklerinin Yapabilirlikler Yaklaşımı Açısından Analizi

TCDB'nin diğer bir aracı olan 'bütçenin yapabilirlikler/kapasitelere etkisi' çerçevesinde kadınların yapabilirliklerini/kapasitelerini geliştirme açısından bu çalışma kapsamında GGP desteklerinin başarılı bir uygulama olduğu görülmüştür. Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Yapabilirlikler ve TCDB Karşılığı isimli Tablo 1-1'de yer alan yapabilirlikler yaklaşımına göre kadın fayda sahiplerinin proje öncesi ve

sonrası durumları karşılaştırıldığında GGP desteklerinin kadınların yapabilirliklerinin artırılmasında etkin olduğu görülmüş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- *Doğma şansı ve bir kere dünyaya geldikten sonra yaşamını normal sürede sağlıklı yaşayabilme*; fayda sahibi kadınların genel olarak yaşamlarını etkileyecek düzeyde sağlık problemleri yoktur. Üç kadın fayda sahibi yaptıkları işler nedeniyle omuz, eklem ağrıları, bel fıtığı, boyun fıtığı gibi sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Bir kadın fayda sahibi gerek yaşı gerekse hastalandığında tedavi imkânlarına erişememesi nedeniyle birçok sorun yaşamaktadır. Söz konusu fayda sahibi GGP desteği sayesinde sosyal güvenceye sahip olabilmektedir.

- *Ruhsal sağlık*; eşlerinden ayrılmış olan kadınlar yalnız anneler olarak birçok güçlükle karşı karşıya kalmıştır. Sadece çocuklarının sorumlulukları değil aynı zamanda eşinden ayrılmış biri olarak yaşadıkları çevrede hissettikleri baskı iş hayatına girdiklerinde daha da hissedilir olmuştur. Söz konusu kadınlar çalışma saatlerini ve iş yeri mekânlarını bu sorunları göz önünde bulundurarak seçmişlerdir. Çocuklarına yaşadıkları bu zorlukları hissettirmemek için ayrı bir çaba içerisine girmek durumunda kalmışlardır. Bu kapsamda yalnız anneler olarak kendilerine ruhsal olarak yaşadıkları durumun iyileştirilmesi yönünde destek olunması gerektiğini dile getirmişlerdir.

- *Bedensel bütünlük ve güvenlik*; bir kadın fayda sahibi eşi tarafından uygulanan fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddete maruz kalmıştır.

- *Sosyal ilişkiler kurmak, geliştirmek ve zevk almak, devamında sosyal ilişki ağı ve desteğin varlığı*; projeden sonra kadınlar daha çok sosyal ilişkiler kurmaya başlamış ve iş/müşteri ilişkileri geliştirmişler ve kendilerini mutlu eden aktiviteler geliştirmeye başlamışlardır. Kadın hakları konusunda çalışma yapan STK'ların güçlendirilmesine ilişkin olarak ise bir kadın fayda sahibi kadın hakları konusunda çalışmalar yürüten bir sivil oluşumun içinde yer almaktadır.

- *Politik güç*; görüşmeler gerçekleştirilirken kadınların erkeklere göre hayatın temel alanlarında geride olduklarına ilişkin görüş fayda sahiplerinin hepsinde mevcuttur. Kadınların istihdam, eğitim, siyaset gibi alanlarda daha geride oldukları fikri onların kız çocuklarının eğitimlerine daha çok önem vermelerine neden olmuştur.

- *Eğitim ve bilgi*; bir kadın fayda sahibi okuma yazma bilmemektedir. Eğitim kadının güçlenmesinde, işgücüne katılımında en önemli faktörlerden biridir. Özellikle mesleki eğitim almış ya da bir beceri geliştirebilmiş kadınlar proje uygulamasında daha başarılıdır. Ancak fayda sahibi bu niteliklere sahip değilse, GGP uygulamak için başvuruda talep edilen projeyi uygulayabileceğini gösteren belgeye sahip olsa bile bu yeterli olmamıştır. İş yerinin kurulumu, vergi ve muhasebe gibi işlerin yerine getirilebilmesi bilgi ve deneyim gerektirmektedir. Söz konusu niteliklere yeteri kadar sahip olmamak iş kurmayı zorlaştırmaktadır.

- *Ev işi ve piyasa dışı bakım*; ev içi ve piyasa dışı bakım kadınların yapabilirliklerini doğrudan etkileyen bir alandır. Ev işleri ve bakım sorumlulukları genel olarak kadın fayda sahiplerinde ve erkek fayda sahiplerinin ise eşlerindedir. Piyasa mekanizması içerisinde ücretli olarak dışarıdan bir bakım hizmeti alınamamıştır. Hanedeki yaşlı, hasta, çocuk bakımı, temizlik, yemek gibi işler genel olarak kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında kadınlar aleyhine olan bu eşitsiz dağılım birçok göstergede olduğu gibi proje verilerinde de kendisini göstermiştir.

- *Ücretli iş*; kadınların istihdam ve iş gücüne katılım oranları düşüktür. Proje fayda sahiplerinin büyük çoğunluğunu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle erkekler oluşturmaktadır. Kadın fayda sahiplerinin projeden elde ettikleri gelirin ortalaması erkek fayda sahiplerinin elde ettikleri gelirin ortalamasından düşüktür. Fayda sahiplerinin meslek dalları arasında ‘mesleki ayrım’ (*occupational segregation*) görülmektedir. Fayda sahiplerinin faaliyet gösterdikleri iş kollarında kadınlar ve erkekler arasında farklılık bulunmaktadır. Tablo 3-1’de yer aldığı gibi kadınlar; yemek, kuaförlük, terzi, gelinlik imalatı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin

devamı gibi görülebilecek alanlarda faaliyet göstermektedirler. Ev yemekleri alanında faaliyet gösteren bir erkek fayda sahibi ise ailenin kadın bireyleri tarafından üretilen ürünler ile satış yapmaktadır. Tablo 3-2’de görüldüğü gibi erkeklerin faaliyet gösterdikleri alanlar berberlik, muhasebe, tamir gibi alanlardır. Görsel sanat alanında çalışma yürüten bir kadın fayda sahibi ve süs balıkçılığı alanında çalışma yürüten bir erkek fayda sahibi bulunmaktadır. Fayda sahiplerinin hepsi, ücretli işlerinin yanı sıra hane içerisinde ücretsiz olarak gerçekleştirilen hane bakımına ilişkin sorumluluklarını yerine getirmektedirler.

- *Güvenli, hoş bir çevrede barınma. İyi barınma şartları, fiziksel ve ruhsal sağlığı getirir;* güvenli, hoş bir çevrede barınma konusunda fayda sahiplerinin tamamı genel olarak asgari şartlara sahiptirler.

- *Coğrafi mekânlar arası ya da şehir içinde hareket edebilme;* kadın fayda sahiplerinin çoğunun iş yerleri evlerine yürüme mesafesindedir. Bu nedenle işe gitme ve Vakıflara ulaşma amacıyla toplu taşıma hizmetinden yararlanmamaktadırlar. Bu anlamda tek problemi engelli bir çocuğu olan fayda sahibi yaşamıştır. Aynı zamanda, söz konusu durum hane içindeki sorumlulukların aksatılmaması amacıyla kadınların işgücüne katılmak amacıyla evlerinden uzaklaşamamalarına da neden olduğu görülmektedir.

- *Boş zaman aktiviteleri ve zamansal özerklik;* boş zaman aktiviteleri ve zamansal özerklik bakımından kadın fayda sahipleri erkeklere kıyasla kendileri için daha az zaman ayırmaktadır. Ev işleri ve bakım yükleri nedeniyle zaman kullanımı noktasında özerk davranmamaktadırlar.

- *Saygınlık ve itibar görme;* kadınlar GGP uyguladıklarında özellikle proje öncesinde ücretli olarak çalışmamışlarsa özgüvenleri artmıştır. Bu sayede başka kişilerden destek almadan hayatlarını sürdürmenin verdiği güçlenme duygusu ile yaşadıkları çevrede daha fazla saygı gördüklerini düşünmektedirler.

Sonuç olarak GGP destekleri ‘sosyal ilişkiler ağının bir parçası olmak ve sosyal destek almak ya da vermek, ücretli bir işe sahip olmak, saygınlık ve itibar görmek’ bakımından kadınların yapabilirliklerini artırmış ve güçlenmelerine katkı sağlamıştır.

3.3.2 Araştırma Sonuçlarının TCDB Çerçevesinde Tartışılması

Almanya, Avustralya, Avusturya, Fas ve Makedonya’dan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulama örnekleri çalışmanın ikinci bölümde incelenmiştir. Söz konusu örnekler bağlamında Türkiye’de uygulanan Gelir Getirici Projelerin toplumsal cinsiyete duyarlı hâle getirilebilmesi amacıyla bazı politika değişikliklerine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Elbette, söz konusu değişiklik ihtiyacına sadece SYD Vakıfları ya da SYGM’nin cevap vermesi yeterli değildir, çünkü toplumsal cinsiyet meselesi çok taraflı ve bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

İkinci bölümde verilen Berlin örneğinde öne çıkan husus hizmetlerden yararlananların cinsiyet temelinde bilgilerinin paylaşılmasıdır. Ancak bu durum GGP destekleri için geçerli olmamaktadır. Söz konusu verilerin düzenli ve cinsiyete göre ayrıştırılmış şekilde yayınlanması gerekmektedir. Başka bir örnek olan Makedonya’da uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde TCDB uygulamalarına ilişkin çalışmalar yapılmış ve öneriler geliştirilmiştir. Aynı şekilde Türkiye’de de sosyal yardım ve proje destek programları hakkında çalışmalar yürütülmesi hem yardımların hem de projelerin etkinliğini artırabilecek bir adım olabilecektir.

Makedonya’da yapılan çalışmada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülmüş “*Sosyal Koruma ve Aktif İstihdam Politikalarının TCDB Analizi*” isimli çalışmada ‘uygulanan programlar erkekler ve kadınlar için eşit derecede erişilebilir mi, programlar istenilen sonuçlara ulaşabilmiş mi, programların kadınlar ve erkekler üzerindeki faydaları ve etkileri nelerdir, politika ve programlara toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesi için hangi araçlara ihtiyaç vardır ve

kadın ve erkek yararlanıcılar açısından bütçe dağılımı nasıldır?’ gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan analizde de yukarıdaki sorulara cevap aranmış ve GGP desteklerinin kadınlar ve erkekler açısından eşit derecede erişilebilir olmadığı, kadınlara ve erkeklere etkilerinin farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Söz konusu farklılıkların kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sonucunda eğitim imkânlarına erişememeleri, öz güven eksikliği, yaşanan çevrede kadının işgücü piyasasına katılımına ilişkin olumsuz tepkiler, bakım ve hane içi sorumlulukların paylaşılabilmesi gibi nedenlerle oluştuğu görülmüştür.

Yapılan çalışma sonucunda “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Pratik Uygulama El Kitabı”nda faydalanıcı analizi yapılırken sorulabilecek sorulara verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir:

- *Sunulan hizmetin dağılımda dengesizlikler var mı?:* GGP desteklerinde kadınlar ve erkekler arasından hizmete erişimde büyük bir farklılık bulunmaktadır.
- *Kadınlar ve erkekler arasında orantısızlık varsa bu eşitsizlik hangi ek kaynaklarla giderilebilir?:* GGP desteklerinde kadınların bu desteklerden yararlanmalarını teşvik edecek uygulamalar gerekmektedir. Bu konuda bir geçici özel önlem örneği olarak uygulanan, fayda sahibi kadın ise düzenli ödeme halinde son taksitin hibe edilmesi, uygulamasının daha çok duyurulmasına ihtiyaç olduğu yapılan çalışmada ortaya çıkmıştır.
- *Kadınlar ve erkekler arasında daha eşitlikçi bir dağılımı sağlamak için incelenen politikadan ne öğrenilmiştir?:* GGP destekleri hem yoksullukla mücadelede hem de bireylerin işgücüne katılımının sağlanmasında çok önemli bir araçtır. Kadınların öncelikli olarak eğitim imkânlarından yararlanması, bakım sorumluluklarının paylaşılması gerektiği ve erken yaşta yapılan evliliklerin kadınların güçlenmesi önünde büyük bir engel olduğu görülmüştür.

- *Sunulan hizmetin kadının bakım sorumluluklarına etkisi nedir?:* Görüşme yapılan fayda sahipleri açısından genel olarak projelerin bakım sorumluluklarına ilişkin olumlu bir katkısı olmadığı ve aksine ücretli olarak hane dışında çalışmak kadınların yüklerinin daha da artmasına neden olduğu görülmüştür.
- *Kadınların orantısız bakım yüklerini azaltabilmek adına kaynaklar daha iyi nasıl yönetilebilir?:* Kadınların bakım sorumluluklarının kurumsal mekanizmalar yoluyla azaltılması ve çocuk, hasta, yaşlı bakımının sadece kadının üzerinde görüldüğü düşünce yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Kamu tarafından; kreş ve diğer bakım hizmetlerinin yaygın bir şekilde sağlanması kadınların bakım yüklerini azaltacak çok önemli bir etki yaratacaktır (Quinn, 2009).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bütün toplumsal ilişkiler ağı içerisinde kendisini göstermektedir. Türkiye’de kadınların insan haklarının geliştirilmesi, konumlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sonuç vermeye başlamış olsa da hâlâ istenilen seviyede değildir. Bunu aşabilmenin yolu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesi stratejisi olup uluslararası taahhütler de bunu gerekli kılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en fazla görüldüğü alanlar arasında ekonomi ve çalışma yaşamı yer almaktadır. Pekin Eylem Platformu’nda belirtildiği gibi, ekonomik güç paylaşımındaki cinsiyet eşitsizliği kadın yoksulluğunun ardındaki temel unsur olmaktadır. Bu bağlamda yoksullukla mücadele politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik stratejiler içermesi gerekmektedir. Göç ve bunu takiben aile yapısında meydana gelen değişiklikler, özellikle birçok kişiye bakmakla yükümlü olan kadınların yükünü daha da ağırlaştırmaktadır. Makroekonomik politikaların bu tip yönelimlere cevap verecek şekilde yeniden düşünülmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu politikaların kadınların önceliklerini engelleme ve kadınlarla erkekler üzerindeki farklı etkilerini göz önüne almama eğilimi bulunduğundan cinsiyet analizlerinin politika ve programların büyük bir bölümüne uyarlanması yoksulluğu azaltma stratejileri için kritik bir önem taşımaktadır (KSSGM, 2003). Söz konusu stratejinin araçlarından biri TCDB uygulamalarıdır.

TCDB, kadınların ve erkeklerin farklılıklarını ve ihtiyaçlarını gözeten bir bakış açısı getirmesi nedeniyle Türkiye’de yoksullukla mücadele amacıyla uygulanan GGP desteklerinin etkinliğinin artırılmasında kullanılabilecek bir yöntemdir. Bu çalışmada ilk defa GGP destekleri ile TCDB kavramı birlikte ele alınmış, bu desteklerin TCDB açısından analizi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu projelerde düzenli ödemelerde fayda sahibi kadın ise son taksitin hibe edilmesi gibi toplumsal cinsiyete özgü politikaların önemi çok büyük olmakla beraber toplumsal cinsiyet

bakış açısının tüm alan plan ve programlara yerleştirilmesi yönünde daha uzun vadeli, sadece pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına değil stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına da cevap veren ve sorunu ortadan kaldırmaya yönelik politikalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada, yoksullukla mücadele aracı olarak incelenen GGP desteklerinin hedef kitleye ulaşamaması nedeniyle yoksullukla mücadelede beklenen düzeyde etkin olmadığı ancak; girişimciliği destekleme noktasında başarı gösterdiği görülmüştür. Bununla birlikte GGP'lerin kadınların yapabilirliklerini/kapasitelerini geliştirme açısından başarılı uygulamalar olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Kadın fayda sahipleri açısından, GGP desteklerinin Robeyns'in (2003: 71) yapabilirlikler listesinde yer alan '*sosyal ilişkiler ağının bir parçası olmak ve sosyal destek almak ya da vermek, ücretli bir işe sahip olmak, saygınlık ve itibar görmek*' bakımından kadınların yapabilirliklerini artırdığı görülmüştür.

GGP'ler SYD Vakıfları tarafından yürütülmekte olup Vakıf yetkililerinin toplumsal cinsiyet duyarlılıkları çok önemlidir. KSGM tarafından "Kadın Erkek Eşitliği ve Toplumsal Cinsiyet Eğitimi" kapsamında SYD Vakfı çalışanlarına da eğitimler verilmiştir. Başta üst düzey yöneticiler olmak üzere Vakıf yetkililerinin toplumsal cinsiyet konusunda bilinç kazanması ve bu bakış açısını özellikle iş hayatında yansıtabilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda Vakıf çalışanlarının çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi gerekliliğinin bir kez daha hatırlatılmasında fayda olduğu düşünülmektedir.

TCDB, sunulan hizmetlerin erkeklerin ve kadınların ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre yeniden değerlendirilmesini ve yapılandırılmasını kapsamaktadır. Bu bakımdan SYGM tarafından bu çalışma hazırlanırken yürütülen "*Gelir Getirici Projelerin Değerlendirme Araştırması Projesi*" önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre fayda sahiplerinin talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda projelerin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Fayda sahipleri genellikle sosyal güvenlik primlerini ve vergilerini ödemekte zorluk yaşamakta olup hiçbir teşvikten yararlanmamaktadırlar. Öncelikle kadın fayda

sahiplerine olmak üzere çeşitli teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir. Aynı zamanda danışmanlık ve eğitim ihtiyacı da bulunmakta olup söz konusu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

Kadınlar ve erkekler arasında varolan eşitsizlik mevcut kaynakların etkin bir şekilde kullanılmadığını göstermekte olup kaynakların dağılımını etkileyen bütçelerin toplumsal cinsiyet boyutuyla ele alınması ve sunulan hizmetlerin fayda sahiplerinin homojen bir kesim olarak görülmemesi; yaş, eğitim, sağlık, toplumsal cinsiyet rolleri vb. gibi farklılıkları göz ardı etmeyen politikaların uygulanması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet ya da TCDB anlayışlarının sadece kadınlar ve kız çocukları özelinde tartışılması, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejine de aykırı bir durum olmaktadır. TCDB'nin, bütün herkesi kapsayan bir bakış açısına sahip olduğunun bilinmesi önemlidir. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyete ilişkin tartışmalar genellikle eğitim, sağlık, istihdam, şiddet alanlarında yapılmaktadır. Söz konusu alanlara altyapı, enerji, çevre, sosyal güvenlik gibi alanların da dâhil edilerek genişletilmesi ve devletin bütün politikaları ile toplumsal cinsiyet bakış açısının bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve TCDB alanında yapılan tüm çalışmaların başarılı olabilmesinin ön koşulu mevcut durumun analiz edilmesidir. Ancak, bunu gerçekleştirmek amacıyla cinsiyete göre ayrıştırılmış güvenilir verilere ve göstergelere ihtiyaç vardır. Kamu kurum ve kuruluşlarının sundukları hizmetlere ve elde ettikleri gelirlerin kimlerden alındığına ilişkin verileri toplaması ve kamuoyu ile paylaşması gerekmektedir. Örneğin, SYGM gibi yoksullukla mücadelede rol alan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan yardımlar, verilen burslar, krediler cinsiyet temelli ve düzenli bir şekilde yayınlanmalıdır. Ayrıca Klatzer'in (2012: 34) vurguladığı gibi niceliksel ve anketler-mülakatlar yoluyla toplanan niteliksel göstergelerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kaydedilen ilerlemeyi ölçmek amacıyla birlikte kullanılması da ideal durumu göstermektedir. Bununla birlikte, kadının insan haklarının geliştirilmesine katkı sağlayan ya da toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine hizmet eden çalışmaların tek bir merkezde toplanmasını

sağlayacak şekilde veri bankalarının oluşturulması uygulanacak politikaların etkinliğini doğrudan etkileyecektir.

Kamu kurumları tarafından sunulan hizmetlerin yerine ulaşmasını sağlayan, bütçeleri oluşturan, planları ve programları hazırlayan kamu görevlilerinin toplumsal cinsiyet ve kadın erkek eşitsizliği unsurlarını içeren düşünce yapısının değişmesi gerekmektedir. Bu bağlamda başta Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı yetkililerine olmak üzere bütçe süreçlerinde yer alan kamu görevlilerine toplumsal cinsiyet, kadın erkek eşitliği ve TCDB eğitimleri verilmesi; eğitimlerin tek başına yeterli olmaması dolayısıyla izleme mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Bununla birlikte; KSGM, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı gibi kurumların faydalanıcı oldukları projelerin uygulanması konunun söz konusu kurumlarda daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmesi açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde sivil oluşumların ve vatandaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını öğrenebilmeleri ve izleyebilmeleri gerekmektedir. Kadınların ve özellikle toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip kadınların bütçeleme süreçlerinde yer almaları büyük önem taşımaktadır.

TCDB, sadece bütçenin ya da ekonominin konusu olmayıp bireyleri etkileyen politikalarla yakından ilişkili ve disiplinler arası bir kavramdır. Kavramda yer alan “bütçeleme” ifadesi konunun teknik, anlaşılması zor ve sadece bütçe süreçlerini iyi bilen kişiler tarafından anlaşılabilmesi gibi bir yanlış anlama söz konusu olabilmektedir. Tez kapsamında incelenen örneklerde de görüldüğü gibi TCDB uygulamalarının ana sorumlusu Maliye Bakanlığı olmalı ve Maliye Bakanlığı liderliğinde gerçekleştirilebilecek bir TCDB girişimi kurumsallaşmış, süreklilik kazanabilecektir. Maliye Bakanlığının yanında bütçe süreçlerinde etkin rol alan Kalkınma Bakanlığı ve parlamentonun TCDB bakımından önemi çok büyüktür. Bu bağlamda Türkiye’de KEFEK bünyesinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Alt Komisyonu’nun varlığı ve etkin bir şekilde çalışmalarını yürütüyor olması TCDB’nin gelişimi açısından çok değerlidir. Aynı zamanda parlamento işleyişi içerisinde görev alan parlamenterlerin ve yetkililerin toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip olması da çalışmaların başarısını etkileyecek en önemli etkenlerden biridir.

Ülkelerin siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik dinamikleri farklı olduğundan hatta yerel yönetimler düzeyinde bu farklılıklar daha da derinleştiğinden TCDB girişimleri, uygulama alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin boyutuna ve önceliklere göre çeşitlilik gösterebilecektir. TCDB sadece tek bir kurumun sorumluluk alması ya da sahiplenmesi ile başarılı olabilecek bir anlayış olmayıp sadece toplumsal cinsiyet ya da bütçe alanında çalışan kişilerin çalışma yapabilecekleri bir alan değildir. Parlamento, hükümet, STK'lar, üniversiteler (sadece Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri değil), özel sektör, uluslararası kuruluşlar (özellikle UN Women) ve medya ile TCDB konusunda etkin bir işbirliği gerekmektedir. Başlangıç aşamasında akademisyenlerin, uluslararası kuruluşların, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinin, bu alanda çalışmalar yürüten uzmanların biraraya gelmesiyle oluşturulacak bir çalışma grubu ile en uygun TCDB girişiminin tasarımının oluşturulmasının uygun olabileceği değerlendirilmektedir. Söz konusu uygulamaların bağlayıcılığının ve zorunluluğunun olması ve siyasi kararlılık gösterilmesi gerekmektedir.

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 24'üncü maddesinde Düzenleyici Etki Analizi yapılması hususuna yer verilmiştir. Aynı zamanda, Nisan 2007 tarihli ve 26482 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Düzenleyici Etki Analizi Çalışmaları" ile ilgili 2007/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde uygulamaya ilişkin bilgiler verilmiştir. Düzenleyici Etki Analizi; iyi düzenlemenin önde gelen bir unsuru olup mevcut ve yeni çıkarılacak mevzuatın muhtemel fayda ve maliyetleri ile olumlu ve olumsuz etkilerinin sistematik olarak incelenmesini amaçlayan uluslararası kabul görmüş en kapsayıcı ve başarılı yönetim aracı olarak tanımlanmaktadır.⁹¹ Düzenleyici Etki Analizi Rehberi'nde cinsiyete ilişkin analizler yapılması da öngörülmektedir. Söz konusu genelgenin toplumsal cinsiyet bakış açısı kapsamında etkin bir şekilde uygulanması TCDB uygulamaları için büyük bir adım olabilecektir.

⁹¹ http://www.pirigroup.com/RIA/Duzenleyici_Etki_Analizi.htm

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Yatırım Programı Hazırlama Rehberi'nde⁹² Proje Maliyeti 5 Milyon TL ve Üzerindeki Kamu Yatırım Projesi Teklifleri İçin sunulan 'Fizibilite Raporu Formatı'nda "sosyo-kültürel analiz (katılımcılık, cinsiyet etkisi vb.)" ifadesine yer verilmiştir. Bu kapsamda 'cinsiyet'e ilişkin analizin tanımlanması ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir analiz gerçekleştirilmesinin rehberde yer alması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde "Kamu kurum ve kuruluşları ve yerel yönetimler hazırlayacakları stratejik plan, performans programları ve faaliyet raporlarına kadın-erkek eşitliği yaklaşımını dâhil edecekler, bu metinlerde istatistiksel veriler ile bilimsel araştırmalar ve bunlar için kullanılacak ödeneklere yer verilecektir." ve "Çalışma yaşamına ilişkin istatistikler cinsiyet temelinde toplanacaktır. Ayrıca ev eksenli çalışan kadınlara ilişkin düzenli ve sitemli istatistikler toplanacak, araştırmalar yapılacaktır." ifadelerine yer verilen "Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" ile ilgili 2010/14 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet etki analizlerinin yapılması TCDB bakımından önem arz etmektedir. Toplumsal cinsiyet etki analizlerinin yapılması herhangi bir politika teklifinin ya da mevcut politikaların, yasaların, plan ve programların, kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerini değerlendirerek varsa eşitsizliklerin tespit edilmesini ve bu eşitsizliğe sebep olan politikaların yeniden gözden geçirilmesini sağlamaktadır. Politikaların fotoğrafını toplumsal cinsiyet lensleri ile çekerek net bir görüntü ortaya koymaya çalışması nedeniyle toplumsal cinsiyet etki analizi, yüksek düzeyde bir toplumsal cinsiyet uzmanlığını gerektirmektedir (Tatlıer-Baş, 2011: 29).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sonucu kadınların yapabilirliklerinin arttırılması önündeki engellerden olan çocuk, hasta, yaşlı bakım sorumluluklarının kamu tarafından sağlanması ve bu sorumlulukların sadece kadına ait olduğu geleneksel düşünce kalıbının değiştirilmesi gerekmektedir. Özellikle bakım

⁹² <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/YatirimProgramiHazirlamaEsaslari/Attachments/1/2013Yat%C4%B1r%C4%B1mProgram%C4%B1Haz%C4%B1rlamaRehberi.pdf>

sorumluluklarının paylaşımı daha fazla kadının işgücünde yer almasını ve GGP desteklerine başvurmasını sağlayabilecektir. Böylelikle kadın erkek eşitliği önündeki temel alanlardan birinde GGP'lerin dönüştürücü etkisi olabilecektir. Bununla birlikte, TCDB girişimleri kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin daha da derinleştirilerek 'daha iyi koşullar altında' devamının sağlanması tehlikesini de barındırmaktadır (Akduran, 2012). Sadece tüketen ve tasarruf yapan birimler olarak görülen hane halkının üretici de olduğu ve bu üretimin genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirildiği zaman kullanım anketleri aracılığıyla öğrenilebilmektedir (Elson, 1999: 5). Ayrıca, kadınların hane içerisindeki emeklerinin boyutunu ve değerini anlayabilmek açısından Türkiye'de sadece 2006 yılında yapılmış olan zaman kullanım anketinin belirli aralıklarla tekrar edilmesi önem arz etmektedir.

Kamu kaynaklarının etkin kullanılıp kullanılmadığının, gerçekleştirilen harcamaların hedeflere yönelik gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin izlenebilmesi ve denetlenebilmesi TCDB uygulamalarını gerektirmektedir. Bu çalışma GGP iş kurma destekleri ile sınırlandırılmıştır. Gerek yerel yönetimlerin gerekse merkezi yönetimin uyguladığı politikaların etkinliğinin ölçülebilmesi amacıyla politika değerlendirmelerinin yapılması gerekmektedir. Söz konusu değerlendirmelerin yapılabilmesi amacıyla mevcut verilerin kullanılması ya da veri üretmeye yönelik çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Akademisyenlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve özel sektörün farklı alanlara yönelik çalışmalarının TCDB literatürüne büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda TCDB alanında yaşanan en önemli gelişmelerden biri TCDB kavramının Onuncu Kalkınma Planı'nda yer almış olmasıdır. 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda "Aile ve Kadın" bölümünde "*Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.*" politikasına yer verilmiştir. TCDB, kadını aile içerisinde tanımlayan bir bölümde yer almış olsa da bu alanda yapılacak çalışmalara dayanak teşkil etmektedir. Söz konusu ifade önemli olmakla beraber Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Program gibi üst politika belgelerinin esasında toplumsal cinsiyet bakış açısı ile hazırlanması gerekmektedir. TCDB

konusunda farkındalık oluşturma ve örnek uygulamalar ile ilgili olarak uluslararası taahhütleri yerine getirmek amacıyla başta Maliye Bakanlığı olmak üzere ilgili taraflara görev düşmektedir. Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi stratejisinin benimsenmesi TCDB'nin ön koşulu olması nedeniyle misyonu *kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün güçlendirilmesi gerekmektedir.*

Vatandaşlarla doğrudan iletişim kurup hizmet sunabildikleri için yerel yönetimler TCDB uygulamaları açısından önemli kurumlardır. Yerel yönetimlerin kendi içerisinde sundukları hizmetlere ilişkin ihtiyaç analizleri yapması kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte kadınların insan haklarının geliştirilmesi, güçlendirilmesi konuları sadece yerel yönetimler bünyesinde bulunan Sosyal ve Kültürel İşler gibi birimlerin sorumluluğunda görülmemelidir. TCDB uygulamalarının yerel yönetimlerde başlatılması, 2015 yılında tamamlanması planlanan ve UN Women tarafından yürütülen 'BMOP TCDB Programının' Türkiye genelinde yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

TCDB, bir bütçe sistemi olmamasına rağmen 'Türkiye'de TCDB uygulanabilmesi için bütçe sisteminin değiştirilmesi gerektiği' yönünde bir görüş de gözlemlenmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun getirdiği yenilikler ile bu anlayışın doğru olmadığı düşünülmektedir. Aksoy'un (2013) belirttiği gibi stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları üzerine oturtulmuş performans esaslı bütçeleme, TCDB'nin kamu yönetiminin her kademesinde tasarlanması için uygun bir araç olarak değerlendirilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki TCDB bütçelerin hazırlanması, kanunlaşması, uygulanması ve son olarak denetlenmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesini gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar ve erkekler için sadece yoksullukla mücadele politikalarında değil bireylerin; yapabilirliklerini geliştirmek, refahını, eğitim olanaklarını arttırmak, çalışma yaşamında yer almalarını sağlamak gibi bütün politikaların daha etkin olmasını sağlaması açısından TCDB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara yerleştirilmesi stratejisinin en etkin araçlarından biri olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2003). *Beden, emek, tarih: Diyalektik bir feminizm için*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Acar-Savran, G., Tura-Demiryontan, N. (2008). *Kadının görünmeyen emeği*. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- African Capacity Building Foundation. (2009). *Gender budgeting as a tool for poverty reduction: concepts, practices, and capacity implications*. Zimbabwe.
- Akduran, Ö. (2010). Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Kadınlar için mi eşitlik için mi?. *İktisat Dergisi*. Sayı: 514, 82- 89.
- Akduran, Ö. (2012). *Hane, devlet, piyasa: Kadın emeği ve sosyal politikalar bağlamında cinsiyetlendirilmiş bütçe*. İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Akduran, Ö. (2013). 5018 sayılı kanun ve kamu idarelerinde cinsiyete duyarlı bütçeleme. F. Altuğ, A. Kesik, M. Şeker, (Ed.), *Kamu bütçesinde yeni yaklaşımlar içinde* (18-37). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksoy, N. (2006). *Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün rolü*. Uzmanlık tezi. Ankara: KSGM.
- Aksoy, N. (2013). *Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalıştayı*. 29-30 Mart 2013. Kocaeli.
- Aksoy, N., Koç, M., Tatlıer Baş, M.M. (2009). *Devlet bütçeleri: gerçek kadın-erkek eşitliğinde kilit faktör*. Yayınlanmamış konferans raporu. 5-6 Mayıs 2009. Atina.
- Altındağ, M. (2005). *Nitel araştırma teknikleri-eğitimde araştırma yöntemleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arpacıoğlu, Ö. (2012). *Dünyada ve Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ASPB. (2013a). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2012 yılı faaliyet raporu*. Ankara.
- ASPB. (2013b). *“Toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme” konulu seminer 31.10.2013 günü yapılmıştır*. Strateji Geliştirme Başkanlığı. Aralık 2013. <http://sgb.aile.gov.tr/tr/25987/Toplumsal-Cinsiyete-Dayali-Butceleme-konuluseminer-31-10-2013-gunu-yapilmistir>.
- Australian Government Department of Social Services. 2012–13 *budget highlights for women*. Aralık 2013. <http://www.dss.gov.au/our-responsibilities/women/public-conditions-articles/government-international/women-s-budget-highlights-2013-14>.
- Austria Inter-ministerial Working Group on Gender Mainstreaming/Budgeting. *Gender budgeting making equality between women and men a reality... step by step to a gender-equal budget*. Aralık 2013. <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=46719>.
- Austrian Laws. (2013). *Federal Organic Budget Act 2013*. Aralık 2013. http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_2009_1_139/ERV_2009_1_139.pdf.

Bellamy, K. (2002). *Gender budgeting (a backround paper for the council of europe's informal network of experts on gender budgeting)*. Council of Europe. Ekim 2013. [http://www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20BudgetsCouncil %20of%20Europe%20Bellamy%20oo3.pdf](http://www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20BudgetsCouncil%20of%20Europe%20Bellamy%20oo3.pdf).

Beşpınar-Karaoğlu, Z. (2012). *2000'ler Türkiye'sinde GAP Bölgesi'nde kadın projeleri ve kadının güçlenmesi: valilikler, belediyeler ve ÇATOM istihdam proje örnekleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bhasin, K. (2003). *Ataerkil sistem: "Erkeklerin dünyasında yaşamak"*. (A. Coşkun, Çev.). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

Bianet. (2013). *ÇATOM'ların Güneydoğu kadınına katkısı*. Aralık 2013. http://eski.bianet.org/2003/12/01_k/27694.htm.

Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele ve Türkiye'nin uyum sürecindeki yeni uygulamalar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı.

BM. (2012). *Binyıl Kalkınma Hedefleri*. Eylül 2013. <http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf>.

Bora, A. (2002). Kadınlar ve hane: "olmayanın nesini idare edeceksin?". N. Erdoğan, (Ed.), *Yoksulluk halleri: Türkiye'de kent yoksulluğunun toplumsal görünüşleri içinde* (97-132). İstanbul: İletişim Yayınları.

Böker, M. (2008). *Gender responsive budgeting experience in Berlin: A mutual learning process*. Aralık 2013. http://www.gender-budgets.org/index.php?Option=com_joomdoc&task=document.download&path=resources/by-region-country/europe-cee-and-cis-documents/gender-responsive-budgeting-experience-in-berlin &Itemid=542.

Bradshaw, S., Linneker, B. (2003). *Challenging women's poverty: Perspectives on gender and poverty reduction strategies from Nicaragua and Honduras*. Catholic Institute for International Relations. Ekim 2013. <http://www.progressio.org.uk/sites/default/files/Challenging-womens-poverty.pdf>.

Buğra, A. Sınmazdenir, N.T. (2007). Yoksullukla mücadelede insani ve etkin bir yöntem: nakit gelir desteği. A. Buğra, Ç. Keyder, (Derl.), *Bir temel hak olarak vatandaşlık gelinine doğru içinde* (85- 114). İstanbul: İletişim Yayınları.

Burn, N. (2008). *Integrating gender responsive budgeting into the aid effectiveness agenda Morocco country report*. UNIFEM. Aralık 2013. http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-theme-issue/aid-effectiveness/integrating-gender-responsive-budgeting-into-the-aid-effectiveness-agenda-morocco-report&Itemid=570.

Buvinic, M. (1998). *Women in poverty: a new global underclass. foreign policy*. Washington. Kasım 2013. [http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/\\$file/womeninpoverty.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf).

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2013). *Türkiye-AB ilişkilerinin ve AB'nin temel belgeleri*. Eylül 2013. <http://www.bumko.gov.tr/TR,1173/aetatab-antlasmalari-ve-temel-belgeleri.html>.

Canbay, T. (2001). Bütçe etiği (kavramsal bir yaklaşım). *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt: 8. Sayı: 2, 125-135. Eylül 2013. <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C8S22001/tc.pdf>.

Chafiki, M. (2008). *Gender Budget in Morocco, a strategic perspective for gender equality and women's empowerment*. Brussels. Aralık 2013. <http://www.Euromedgenderequality.org/image.php?id=238>.

Council of Europe. (2005). *Gender budgeting*. Strazburg. Director General of Human Rights Council of Europe.

Council of Europe. (2006). *Recommendation 1739: Gender budgeting*. Eylül 2013. <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/EREC1739.htm>.

Çağatay, N. (1998). *Gender and poverty*. UNDP Social Development and Poverty Elimination Division. Aralık 2013. <http://www.dispatcher.beta.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/gender-and-poverty/GenderandPoverty.pdf>.

ÇSGB. (2014). *Asgari ücretin net hesabı ve işverene maliyeti*. Şubat 2014. <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/cgm.portal?page=asgari>.

Demir, M. (2011). Devlet bütçesinin cinsiyet eşitliğini sağlamadaki rolü ve Türkiye. *Bütçe Dünyası Dergisi*. Sayı: 35, 136-150.

Dışişleri Bakanlığı. (2011a). *Fas'ın ekonomisi*. Ekim Aralık 2013. <http://www.mfa.gov.tr/fas-ekonomisi.tr.mfa>.

Dışişleri Bakanlığı. (2011b). *Makedonya Cumhuriyeti'nin siyasi görünümü*. Aralık 2013. <http://www.mfa.gov.tr/makedonya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.

Dinçoflaz, N.J. (2009). *Kentteki kadının yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün kadın yoksulluğuyla mücadele politikaları*. Uzmanlık tezi. Ankara: SYDGM. Aralık 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel_sencer/janset_dincoflaz_uzmanlik_tezi.pdf.

Dülger, C., Moğol, T., Çakır, T. vd. (2012). *Devlet bütçesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. AÖF Yayınları.

Düzenleyici Reform Grubu. (2008). *Düzenleyici Etki Analizi*. Mart 2014. http://www.pirigroup.com/RIA/Duzenleyici_Etki_Analizi.htm.

Ecevit, Y. (1993). Kadın girişimciliğinin yaygınlaşmasına yönelik bir model önerisi. *Kadını girişimciliğe özendirme ve destekleme paneli, bildirimler ve tartışmalar içinde* (15-34). Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi, Yayın No:74.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 25 (4), 2003 Özel Eki, 83-88. Aralık 2013. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/495.pdf>.

Ecevit, Y. (2007). *Türkiye'de kadın girişimciliğine eleştirel bir yaklaşım*. Ankara: ILO.

Ecevit, Y. (2008). İşgücüne katılım ve istihdam. *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri ("kadın-erkek eşitliğine doğru yürüyüş: eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset" raporunun güncellemesi)* içinde (113-214). İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Elson, D. (1999). *Gender budget initiative*. Commonwealth Secretariat. Eylül 2013. <http://www.undp.mn/publications/GenderBudgets/Budgets%20CD%20section%203/3.1%20gender%20neutral%20gender%20blind.pdf>.

Elson, D. (2006). *Budgeting for women’s rights: Monitoring government budgets for compliance with CEDAW*. UNIFEM. New York. Ağustos 2013. http://www.unifem.org/attachments/products/MonitoringGovernmentBudgetsComplianceCEDAW_eng.pdf.

Elson, D. (2008). *Budgeting for women’s rights: Monitoring government budgets for compliance with cedaw, a summary guide for policy makers, gender equality and human rights advocates*. Eylül 2013. <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/BudgetingForWomensRightsSummaryGuide.pdf>.

Elson, D. (2010). *Gender, poverty, budgets, crises*. Gender and poverty in 21st Century. London. Aralık 2013. http://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/slides/20110311_1800_genderAndPovertyInThe21stCentury_Elson_sl.pdf.

Erkan, B. Şentürk, M. Akbaş, Y.E. vd. (2012). Dünya’da ve Türkiye’de sosyal bütçe (cinsiyete duyarlı bütçe) yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. Yıl: 5, Sayı: 9, 85-106.

Eşitlik bütçe çalıştayı Bilgi’de yapıldı. *Vitae*. (2013). <http://www.vitae.gen.tr/?p=4128>.

European Union. (2011). Strategy for equality between women and men 2010-2015. Ağustos 2013. http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/em0037_en.htm.

European Women’s Lobby. (2004). *Gender budgeting: an Overview by the European Women’s Lobby*. Ekim 2013. <http://lygus.lt/wp-content/uploads/EWLGenderBudgeting.pdf>.

Eurostat. (2012). *Activity rates by sex, age and nationality*. Ocak 2014. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Eurostat. (2013). *Employment rate, by sex*. Ocak 2014. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do;jsessionid=9ea7d07e30e659903a94054f44da966f861880ba7373.e34OaN8Pc3mMc40Lc3aMaNyTbh4Re0?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en>.

Farber, C. (2008). *Gender responsive budgeting in Berlin*. The first international conference on gender responsive budgeting and social justice. Vilnius. Aralık 2013. http://www.genderbudgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-type/meeting-reports-and-presentation/gender-responsive-budgeting-in-berlin&Itemid=154.

Federal Ministry of Finance. (2011). *The Austrian Federal Budget Reform*. Aralık 2013. https://english.bmf.gv.at/budget-economic-policy/Budgeting_in_Austria.pdf?40xikr.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2013). *GAP İdaresi 2012 Yılı Faaliyet Raporu*. Eylül 2013. http://www.gap.gov.tr/file-includes/faaliyet_raporu_2012.pdf.

Genç, M. (2010). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve kamu hizmetlerinde etkinlik. *Sayıştay Dergisi*. Sayı: 77, 33-61.

Genç, M. (2011). Toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada mali politika aracı: bütçeler. *Bütçe Dünyası Dergisi*. Sayı: 35, 121-135.

Government of the Republic of Macedonia Ministry of Labour and Social Policy. (2012). *Strategy for introducing Gender Responsive Budgeting in the Republic of Macedonia*.

Government of the Republic of Macedonia Ministry of Labour and Social Policy. (2010). *Gender-budget analysis of social protection and active employment policies in the republic of Macedonia*. Aralık 2013. http://www.unifem.sk/uploads/doc/Gender_Budget_Analysis_Eng.pdf.

Grozdanova, E., Nalevska, V. (2011). *Republic of Macedonia gender budgeting initiatives on national and local level*. Aralık 2013. http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/07genderbudgeting/Speeches_Yerevan_2011/07_08_Conference%20Erevan_Elena-ENG.pdf.

Gündoğan, N. (2010). İstihdam politikalarının bir hedefi olarak “iş kalitesi” ve uluslararası kuruluşların bu konudaki yaklaşımları. *Çimento İşveren Dergisi*. Ocak 2010. <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale141.pdf>.

Güneş, S. (2009). Yoksullukla mücadelede mikro kredi uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü proje destekleri. Uzmanlık tezi. Ankara: SYDGM. Aralık 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/yoksullukla_mucadelede_mikro_kredi_uygulamaları_ve_sosyal_yardimlasma_ve_dayanisma_genel_mudurlugu_proje_destekleri.pdf.

Günlük-Şenesen, G. (2008). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Türkiye için bir değerlendirme. *Bütçe sürecinde parlamentonun değişen rolü bildiri ve makaleler içinde* (327-350). 8-9 Ekim 2008. Afyonkarahisar. Eylül 2013. http://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/butce_sempozyumu.pdf.

Günlük-Şenesen, G. (2013). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: Kapsam, örnekler ve Türkiye için öneriler. F. Altuğ, vd., (Ed.), *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar içinde* (97-128). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hadžiahmetović, A., Đuric-Kuzmanović, T., Klatzer, E. vd. (2013). *Gender responsive budgeting, textbook for universities*. UN WOMEN.

ILO. (2006). *Overview of gender-responsive budget initiatives a discussion paper for ILO staff on the relevance of gender-responsive budget initiatives in promoting gender equality in decent work country programmes*. Aralık 2013. http://www.ilo.org/gender/Informationresources/Publications/WCMS_111403/lang--en/index.htm.

Inter-Parliamentary Union. (2014). *Women in national parliaments*. Şubat 2014. <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi. (2008). *KEİG toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalıştayı*. Ocak 2014. <http://www.kadinininsanhaklari.org/kategori/kadin-emeği-ve-istihdamı-girisimi-keig>.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi. (2013). *Dirlik temelli toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme atölye toplantısı*. Ekim 2013. <http://www.keig.org/gundem.aspx?id=39>.

Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç. H. (2002). Yapısal uyum programlarıyla ortaya çıkan yoksullukla başetme stratejileri. A. A. Dikmen, (Ed.), *Kentleşme, göç ve yoksulluk* (7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi) içinde (197- 241). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Kalkınma Bakanlığı. (2012). *2012 İdare Faaliyet Raporu*. Eylül 2013. [esk.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/.../Faaliyet_Raporu_\(2012\).pdf](http://esk.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/.../Faaliyet_Raporu_(2012).pdf).

Kalkınma Bakanlığı. (2013a). *Uluslararası ekonomik göstergeler*. Aralık 2013. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Uluslar%20Aras%20Ekonomik%20Gstergeler/Attachments/9/Uluslararası%20Ekonomik%20G%C3%B6stergeler-2013.pdf>.

Kalkınma Bakanlığı. (2013b). *Sosyal Destek Programının (SODES) değerlendirilmesi araştırması*. Aralık 2013. Ankara. http://www3.kalkinma.gov.tr/sodes/SODES'in_Degerlendirilmesi_Arastirmasi_Raporu.pdf.

Kalkınma Bakanlığı. (2013c). *Kalkınma Bakanı Sayın Cevdet YILMAZ'ın TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda yaptığı sunuş konuşmaları/2014 yılı bütçesi sunuş konuşması*. Ocak 2014. <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC76E0DC5775F6114C8DF1AF88D06C98245D9714D8A40B570B>.

Kalkınma Bakanlığı. (2013d). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. Ocak 2014. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>.

Kapar, R. (2010). *Türkiye’de çalışan yoksullar*. Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım/Aralık 2010, 53-63. Ekim 2013. <http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyakasimaralik2010.pdf>.

Kardam, F., Yüksel, İ. (2004). Kadınların yoksulluğu yaşama biçimleri: Yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 45-72.

Kaya, E. (2009). *Yoksullukla mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin sosyal yardım modeli*. Uzmanlık tezi. Ankara: SYDGM. Ekim 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/yoksullukla_mucadelede_avrupanın_ve_turkiyenin_sosyal_yardim_modeli_ersin_kaya.pdf.

Kingdom of Morocco Ministry of Economy and Finance. (2013). Gender budget report, finance bill for the fiscal year-2012. Aralık 2013. http://www.genderbudgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-region-country/arab-states-documents/morocco/morocco-12&Itemid=541.

Klatzer, E. (2012). *Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve bütçeleme Kılavuzu*. İstanbul: TESEV Yayınları.

- Koray, M. (2001). Gerçekliklerin “stilize” edildiği bir dünyada “ötekileşen” yoksulluk. *Toplum ve Bilim-Dosya: Yoksulluk ve yoksunluk*. Yaz 2001, 89, 218-241.
- KSGM. (2007). *Stratejik Plan 2008-2012*. Ankara: KSGM Yayını.
- KSGM. (2008a). *Cinsiyete duyarlı bütçeleme eğitim toplantısı*. Ağustos 2013. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/yurtici/2-butceleme.pdf.
- KSGM. (2008b). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*. Ankara: KSGM Yayını.
- KSGM. (2010). *Avrupa Konseyi Kadın Erkek Eşitliğinden Sorumlu 7. Bakanlar Konferansı karar metni*. Ekim 2013. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/cdeg7_karar_metni.pdf.
- KSGM. (2012). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*. Ankara: KSGM Yayını.
- KSGM. (2013a). *CEDAW 1986-2013 yılları arasında yayınlanan genel tavsiye kararları*. Ocak 2014. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/24845/CEDAW-1986-2013-Yillari-Arasinda-Yayinlanan-Genel-Tavsiye-Kararlari>.
- KSGM. (2013b). *Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 52. Dönem toplantı raporu*. Eylül 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19133/Uluslararası-Toplantı-Sonuçları>.
- KSGM. (2013c). *Birleşmiş Milletler*. Ağustos 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19136/Birlesmis+Milletler>.
- KSGM. (2013d). *Kadın 2000: 21.yüzyıl için toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış (PEKİN+5) toplantısı bilgi notu*. Ağustos 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>.
- KSGM. (2013e). *Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*. Ağustos 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>.
- KSGM. (2013f). *Misyon ve vizyon*. Aralık 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19068/Misyon-ve-Vizyon>.
- KSGM. (2013g). *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*. Aralık 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19131/Uluslararası-Belgeler>.
- KSGM. (2013h). *Tarihçe*. Aralık 2013. <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/19067/Tarihce>.
- KSGM. (2013ı). *Toplumda kadının rolünün güçlendirilmesine ilişkin sonuç bakanlar sonuç belgesi*. Aralık 2013. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/yurtici/5-euromed.pdf.
- KSSGM. (2003). *Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve sonuç belgesi (Türkçe-İngilizce) Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*. Ankara.
- Meriç, M. (2007). Feminizme mali bakış (cinsiyete duyarlı bütçeler). *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. Cilt: 44. Sayı: 509, 58-67. Eylül 2013. http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/509/Sayi_509_Makale_05.pdf.

Morocco among leading countries in gender-responsive budgeting: UN Official. (9 Kasım 2012). *Morocco World News*.

Ortakaya, A. F. (2009). *ŞNT programı için yapılan başvuruların zaman serileri ile modellenmesi*. Uzmanlık tezi. Ankara: SYDGM. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/snt_programi_icin_yapilan_basvurularin_zaman_serileri_ile_modelenmesi_ahmet_fatih_ortakaya.pdf.

Quinn, S. (2009). *Gender budgeting: practical implementation handbook*. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs European of Council.

Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities. *Feminist Economics* 9 (2-3), 61-92. <http://csde.washington.edu/~scurran/files/readings/April28/recommended/SelectingRelevantCapabilities.pdf>

Sağlık Bakanlığı. (2013). *Sağlık istatistikleri yillığı 2012*. Kasım 2013. <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/istaturk2012.pdf>.

Sarıer, B. (2010). *Kadın-erkek eşitliği bağlamında bağımsız bir kamu denetim kurumu: Ombud(sman)*. Uzmanlık tezi. Ankara: KSGM.

Seçimlerde kadın kotası gerekli mi?. (22 Ocak 2012). *Milliyet*.

Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sharp, R. ve Broomhill R. (2002). Budgeting for equality: the Australian Experience. *Feminist Economics*. 8 (1), 25-47. Ağustos 2013. http://www.bridge.ids.ac.uk/docs/sharp_broomhill.pdf.

SODES. *Sosyal Destek Programı (SODES) nedir?*. Aralık 2013. <http://www.sodes.gov.tr/SODES.portal>.

Steger, G. (2012). *Making public finance management systems gender responsive: the GRB experience in Austria*. United Nations Commission on the Status of Women Fifty-sixth session. Aralık 2013. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw56/panels/panel3-Gerhard-Steger.pdf>.

Steger, G. (2013). *Budget reform: Lessons learned from Austrian case*. Aralık 2013. https://www.bmf.gv.at/budget/haushaltsrechtsreform/2013-June_Vienna_Budget_Reform_Lessons_Learned_from_Aust_2.pdf?3vtfko.

SYDGM. (2008). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)'nün sosyal yardım ve proje destek faaliyetlerinin etki analizi araştırması çalışmayı raporu*. Ankara: SYDGM.

SYDV Bilgi Platformu. (2014). *Muhtaçlık sınırına ilişkin duyuru*. Ocak 2014. <http://www.sydv.org/2014/01/02/muhtaclik-sinirina-iliskin-duyuru/>.

SYGM. (2010). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Proje Destekleri Genel Esasları*. Aralık 2013. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/html/11649/Mevzuat-2010>.

SYGM. (2012). *Türkiye'de uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının fayda sahipleri üzerindeki etkisinin nitel ve nicel olarak ölçülmesi projesinin final raporu*. Ankara.

- SYGM. (2013a). Gelir Getirici Projelerin değerlendirme araştırması projesi teknik şartname. Kasım 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/22872/files/Gelir_Getirici_Projeler_Değerlendirme_Projesi_Teknik_Sartname.pdf.
- SYGM. (2013b). *Gelir Getirici Projelerde kadın fayda sahipleri hakkında bilgi notu*. Ankara.
- SYGM. (2013c). *Eğitim yardımları*. Kasım 2013. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11832/Egitim-Yardimlari>.
- SYGM. (2013d). *Gelir Getirici Proje destekleri*. Kasım 2013. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/html/11823/Gelir+Getirici+Proje+Destekleri>.
- SYGM. (2013e). *Proje destek programlarımız*. Kasım 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/proje_destekleri_brosuru.pdf.
- SYGM. (2013f). Proje desteklerinde kadın vatandaşlarımıza pozitif ayrımcılık. Kasım 2013. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/24467/Proje-Desteklerinde-Kadin-Vatandaslarimize-Pozitif-Ayrimcilik>.
- SYGM. (2013g). *Sosyal yardım programlarımız*. Kasım 2013. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2012/genel/birlestirilmis_sosyal_yardimlar.pdf.
- SYGM. (2013h). *Şartlı sağlık yardımı*. Kasım 2013. <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11855/Sartli-Saglik-Yardimi>.
- Şahin, M. (2011). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) yazımına kuşbakışı. *Fe Dergi*, Sayı:2, 85-100. Ağustos 2013. <http://cins.ankara.edu.tr/67.html>
- Şahin, M. (2012). *Toplumsal cinsiyet duyarlı bütçe ve Türkiye: kavram ve yöntem sorunları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeker, M. (2011). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sosyal projelerin etkisi: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) projesi örneği. *Sosyoloji Konferansları Dergisi: Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL'a Armağan özel sayı* içinde Sayı: 44, (257-274).
- Şener, Ü. (2009). Kadın yoksulluğu. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Kasım 2013. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312994r5658.Kadin_Yoksullugu.pdf.
- Şenol, N. (2008). Kadın Dostu Kentler Avrupa'dan örnekler el kitabı. Aralık 2013. <http://www.kadindostukentler.com/asama1.html>.
- Şenol, N., Sargın, A. vd. (2010). *Birleşmiş Milletler kadın ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ortak programı*. Ankara: Damla Matbaacılık Ltd. Şti. Aralık 2013. http://www.unfpa.org.tr/turkeytr/rapyay/kadin_dostu_kentler_2010.pdf.
- Şenol-Cantek, L.F. (2013). Fakir/haneler. *Toplum ve Bilim-dosya: yoksulluk ve yoksunluk*, 89, (102-131). Ocak 2014. http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182.

- Şenses, F. (2003). Yoksullukla mücadelenin neresindeyiz?: Gözlemler ve öneriler. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, (Derl.), *İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel düzen: birikim, devlet ve sınıflar içinde* (319- 356). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Resmi Gazete. (2003). *Kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu*. 24 Aralık 2003 gün, 25326 sayılı.
- T.C. Başbakanlık Resmi Gazete. (2006). *Çocuk ve kadınlara yönelik şiddet hareketleriyle töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi için alınacak tedbirler ile ilgili 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi*. 4 Temmuz 2006 gün, 26218 sayılı.
- T.C. Başbakanlık Resmi Gazete. (2006). *Mevzuat hazırlama usul ve esasları hakkında yönetmelik*. 17 Şubat 2006 gün, 26083 sayılı.
- T.C. Başbakanlık Resmi Gazete. (2010). *Kadın istihdamının artırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması ile ilgili 2010/14 sayılı Başbakanlık Genelgesi*. 25 Mayıs 2010, 27591 sayılı.
- Tatlıer-Baş, M.M., (2011). *Avrupa Birliği'nde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye örneklerinin irdelenmesi*. Uzmanlık tezi. Ankara: KSGM.
- TBMM. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşme*. Aralık 2013. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyoin/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf>.
- Toksöz, G. (2007). İşgücü piyasasının toplumsal cinsiyet perspektifinden analizi ve bölgeler arası dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2007/4, 57-79.
- Topgül, S. (2013). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *C.Ü: İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* içinde Cilt: 14. Sayı: 1, 277-296.
- Tüğen, K. ve Özen. (2008). Cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı. *Maliye Dergisi*. Sayı: 154. Ocak-Haziran.
- TÜİK. (2007). *Zaman kullanım istatistikleri*. Eylül 2013. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1009.
- TÜİK. (2012). *Ulusal eğitim istatistikleri veri tabanı*. Ekim 2013. http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=105&vt_id=9#.
- TÜİK. (2013a). *Yoksulluk çalışması, 2012*. Ekim 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>.
- TÜİK. (2013b). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması metodolojisi hakkında genel açıklama*. Ekim 2013. http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=13594&tb_id=8.
- TÜİK. (2013c). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2012*. Ekim 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594#>.
- TÜİK. (2013d). *Hanehalkı işgücü istatistikleri, 2013*. Ekim 2013. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13455>.
- TÜİK. (2013e). *Yoksulluk istatistikleri*. Ocak 2014. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013.
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük. (2013). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5319bf4bdecd07.38614504.

Türkiye Belediyeler Birliği. (2013a). *Avrupa Belediyeler Bölgeler Konseyi (CEMR)*. Ekim 2013. <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-iliskiler/avrupa-belediyeler-bölgeler-konseyi-cemr>.

Türkiye Belediyeler Birliği. (2013b). *Avrupa yerel yaşamda kadın erkek eşitliği şartı*. Ekim 2013. <http://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/duyurular/avrupa-yerel-yasamda-kadin-erkek-esitligi-sarti>.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. (2013a). *Türkiye Grammen Mikrofinans programı 2003-2013 raporu*. Ankara.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. (2013b). *Mikrokredi nedir?*. Aralık 2013. <http://tgmp.net/MicroKrediIcerik.aspx?id=2>.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. (2013c). *Nasıl mikrokredi alınır?*. Aralık 2013. <http://tgmp.net/MicroKrediIcerik.aspx?id=6>.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. *İnsan onuruna yakışır iş "Decent Work"*. Aralık 2013. <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/insan-onurunayakisiris2.pdf>.

Uçar, C. (2011). *Kadın yoksulluğu ile mücadelede sosyal politika araçları ve etkinlikleri*. Uzmanlık tezi. Ankara: KSGM.

Uluslararası Mikrofinans ve Sosyal Girişimcilik Merkezi. *Muhammed Yunus kimdir?*. Aralık 2013. <http://muhammedyunus.okan.edu.tr/tr/muhammed-yunus-kimdir.php>.

Ulutaş Ünlütürk, Ç. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum*, 2, 25-40.

UN Women. (2012). *UN Women initiatives*. http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=187.

UN Women. (2013a). *Annual report 2012-2013*. Aralık 2013. <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2013/6/UNwomen-AnnualReport2012-2013-en%20pdf.pdf>.

UN Women. (2013b). Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Korunması Ortak Programı kapsamında UN Women tarafından 26-27 Ekim 2013 tarihleri arasında KSGM personeline yönelik verilen TCDB Eğitici Eğitimi materyalleri.

UN Women. (2013c). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: farklı ihtiyaçlar, eşit haklar. [Broşür]. Birleşmiş Milletler Kadınların İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı kapsamında hazırlanmıştır. Ankara.

UNDP. (2003). *Experts meeting on gender mainstreaming of poverty reduction strategy papers in selected African countries*. Pretoria. South Africa. Aralık 2013. <http://www.undp.org/content/dam/aplaws/publication/en/publications/poverty-reduction/poverty-website/experts-meeting-on-gender-mainstreaming-of-prsps-in-selected-africancountries/Experts%20on%20Gender%20Mainstreaming%20of%20Poverty%20Reduction%20Strategy%20Papers.pdf>.

UNDP. (2010). *Yeni Ufuklar* (UNDP Türkiye Aylık Dergi). Ekim 2013. <http://yeniufuklar.info/tr/1003/9>.

UNDP. (2013a). *Human development report 2013-The rise of the south: Human progress in a diverse world*. Ekim 2013. <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/HDR2013%20Report-EN.pdf>.

UNDP. (2013b). *2013 İnsani Gelişme Raporu'ndaki muhtelif göstergelerle ilgili açıklama notu*. Ekim 2013. <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/T%C3%BCrkiye%20De%C4%9Ferlendirmesi.pdf>.

UNDP. (2013c). *Binyıl kalkınma hedefleri*. Ekim 2013. <http://www.af.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>.

UNDP. (2013d). *Overview: temporary special measures to promote women in parliament*. Aralık 2013. http://www.undppc.org.fj/_resources/article/files/TSM%20Pacific%20-%201-page%20flier%20-%20March_03.pdf.

UNIFEM. (2009). *UNIFEM's work on Gender-responsive budgeting-evaluation report*. (2009). Aralık 2013. http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/Evaluation_GRB_Programme_en.pdf.

UNIFEM. (2010). *Gender-responsive budgeting in South Eastern Europe: UNIFEM experiences*. Aralık 2013. <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/GRB%20KP%20Final%20web.pdf>.

Uyan-Semerci, P. (2011). *Ayrımcılık bağlamında yoksulluk ve sosyal dışlanma*. Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi. Ocak 2014. <http://www.secbir.org/wp-content/uploads/2011/01/16-PINAR-UYAN-SEMERC%C4%B0.pdf>.

Üstün, İ. (2011). *Toplumsal cinsiyet eşitliği: hesaba katabiliyor muyuz?: Sivil toplum geliştirme merkezi çalışmalarının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi*. Ekim 2014. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/o/toplumsal-cinsiyet-esitligi-2-basim.pdf>.

Vikipedi. *Amartya Sen*. Aralık 2013. http://tr.wikipedia.org/wiki/Amartya_Sen.

Weinmann, U. (2007). *Implementation of gender budgeting in the Federal State Of Berlin*. II Andalusian Conference on Economy and Budgeting with a Gender Perspective. Malaga. Aralık 2013. http://www.berlin.de/imperia/md/content/sen-gender/implementation_of_gender_budgeting_in_the_federal_state_of_berlin.pdf?start&ts=1202818542&file=implementation_of_gender_budgeting_in_the_federal_state_of_berlin.pdf.

Yılmaz, H., Memiş, E. (2013). *Kriz döneminde kamu kesimi eğitim harcamalarının farklı toplumsal gruplara yansımaları üzerine bir ampirik analiz*. Yayınlanmamış çalışma. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri.

Zülfikar, B. Ş., Karaçay, H., Kardam, F. (2010). *Gelir Getirci Projelerin yoksullukla mücadelede etkisi-Ankara ili örneği*. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu* içinde (17-34). Ankara: SATA Reklam Tasarım. Ocak 2014. http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/22869/files/tr_cilt2.pdf.

EK

GELİR GETİRİCİ PROJE DESTEĞİ FAYDA SAHIPLERİ İLE YAPILAN GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN ARAŞTIRMA SORULARI

1. Yaşınız
2. Eğitim durumunuz
3. Okula devam etmeme nedeniniz
4. Medeni durumunuz
5. Çocuk sayınız
6. Kaç yaşında evlendiniz
7. Evlendiğinizde eşiniz kaç yaşındaydı
8. Sağlık durumunuz
 - Çalışmaya engel bir durumunuz oldu mu
9. Daha önce ücret karşılığı çalıştınız mı
 - Evet ise, nerede çalıştınız, neden ayrıldınız
 - Evde üretim yapıp, gelir elde ettiniz mi
 - Hayır ise, neden çalışmadınız
10. Daha önce hangi yollarla iş aradınız
 - İş-Kur, akraba, gazete, vb.
11. Sosyal güvenceniz var mı
 - İlk defa ne zaman sosyal güvenceniz oldu
12. Birlikte yaşadığınız kişi çalışıyor mu
13. Birlikte yaşadığınız kişi ile nasıl tanıştınız
14. Bakımından sorumlu olduğunuz kimse var mı
 - Çocuk
 - Hasta
 - Yaşlı
 - Engelli
15. İlk çocuğunuz olduğunuzda kaç yaşındaydınız
16. Çocuklarınızın doğumları nerede gerçekleşmiştir
17. Hanede eğitime devam eden kaç kişi var

18. Hanede kaç kişi yaşıyor
19. Hanenin toplam geliri
 - Aynı gelir/nakdi geliriniz nedir
 - Başka gelir kaynaklarınız var mı (aile desteği vb.)
20. Aylık ortalama ne kadar gelir elde ediyorsunuz
21. Ev size mi ait
22. Gelirinizi ne tür harcamalar için kullanıyorsunuz
23. Arabanız var mı
24. İşiniz ve eviniz arasındaki mesafe nedir
25. İşe hangi yollarla gidiyorsunuz
26. Kaç yıldır burada yaşıyorsunuz
27. Daha önce nerede yaşıyordunuz
28. Neden yaşadığınız yeri değiştirdiniz
29. Günde ortalama kaç saati işyerinde geçiriyorsunuz
30. Günde ortalama kaç saatinizi hane bakımı ile meşgul olarak geçiriyorsunuz
31. Hangi iş kolunda faaliyet gösteriyorsunuz
32. Herhangi bir meslek edindirme kursuna katıldınız mı
 - Belediye, İş-Kur, Halk Eğitim Merkezi vb.
33. GGP'den nasıl haberdar oldunuz
34. GGP'ye ne zaman başvurduunuz
35. GGP'ye başvurmaya nasıl karar verdiniz
36. GGP için ne tür evraklar topladınız
37. GGP için verilen destek sizce yeterli mi
38. GGP'ye başvurmak sizin için kolay oldu mu
39. Vakfa ulaşmak sizin için zor oldu mu
40. Vakfa ulaşım için hangi yöntemleri kullanıyorsunuz (yürümek, otobüs, vb.)
41. Vakfa ilk olarak hanenizden kim başvurdu
42. Daha önce SYD Vakfından ya da başka bir kurumdan destek alıyor muydunuz, aldıysanız hangileri
43. İşinizi kurduktan sonra vakıftan herhangi bir (psikolojik danışmanlık vb.) destek almaya devam ediyor musunuz, ediyorsa hangileri
44. Vakıf personelinin cinsiyeti sizin için önemli mi

45. Geri ödemelerinize başladınız mı
 - Evet ise, geri ödemelerinizi düzenli gerçekleştirebiliyor musunuz
46. Kadın/Erkek olduğunuz için çalışma hayatında herhangi bir zorlukla karşılaştığınızı düşünüyor musunuz
47. GGP uygularken çevrenizden olumsuz/olumlu yorumlar aldınız mı, bunlar sizi ne kadar etkiledi
48. GGP desteği olmasa mesleki anlamda ne yapıyor olurdunuz
49. Hane içinde kadının/erkeğin en büyük sorumluluğu nedir
50. SYD Vakfının kadın/kız çocuklarına ve erkek/erkek çocuklarına farklı davrandığını düşünüyor musunuz
 - Evet ise, olumlu buluyor musunuz
51. Sizi görüp GGP desteği için başvuran tanıdığınız oldu mu
52. GGP'den önceki ve sonraki hayatınızı kıyaslarsanız bir fark görüyor musunuz
53. Bir kadının/erkeğin ücretli olarak çalışması önündeki en büyük engel nedir
54. Kız/erkek çocuğunuz için en büyük hayaliniz nedir
55. Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz
 - Komşu-akraba ziyareti, televizyon izlemek vb.
56. Ücretli olarak çalışmaya başladıktan sonra ev içindeki sorumluluklar da azalma oldu mu
57. GGP desteklerinin daha etkili olabilmesi için ne önerirsiniz
58. Girişimciliği artırmak için başka neler önerirsiniz
59. Desteğe ihtiyacı olduğu düşünülen insanlar için neler önerirsiniz
60. Başarısız proje sahipleri için;
 - GGP'nizin başarısız olmasının nedeni sizce nedir
 - Mevcut işinizi nasıl buldunuz
 - Şimdiki işinizden memnun musunuz
 - Sosyal güvenceniz var mı
 - Tekrar GGP uygulamak ister misiniz
 - SYD Vakfından yardım alıyor musunuz
 - El emeği üretip, gelir elde ediyor musunuz